

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

YIL/YEAR: 4 SAYI/ISSUE: 13 YAZ/SUMMER 2017 ISSN: 2148-7537

MAKALELER / ARTICLES

SENA COŞKUN

Avrupa Birliği'nin Görsel-İşitsel Politikası Bağlamında Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki Radyo ve Televizyon Yayın Hizmetlerinin Denetimi

Supervision of Radio and Television Broadcasting Services in Germany, France, England and Italy in the Context of Audiovisual Policy of the European Union

ADEM ÇELİK / AYKUT AYKUTALP

Bios Politikos'tan Homo Economicus'a: Karşılaştırmalı Bir Perspektifle Antik ve Modern Dönemde İnsan, Ekonomi ve Siyaset İlişkisi

From Bios Politikos to Homo Economicus: The Relationship Between Human, Economy and Politics in the Ancient and Modern Periods with a Comparative Perspective

SERTAÇ TİMUR DEMİR

Modern Kültürde Kentten Kaçmanın ve Uzaklara Gitmenin Sosyolojisi

The Sociology of Escaping from the City and Going far away in the Modern Culture

FEYZA TURGAY

1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak

View of Labour Movements of 1960-63 Period from Below

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

JOURNAL OF SCIENCE, CULTURE, ART AND THOUGHT

Hakkında

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan erişime açık hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, iletişim, işletme, sanat, siyaset, şehir, tarih, toplum, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntem bilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırmaya, inceleme ve çalışmalara yer verir. Dergiye gönderilen yazılar yayın kurulunun ön değerlendirmesinden sonra, anonim en az iki hakem tarafından incelenir.

İNSAN&İNSAN Dergisi Infobase Index, Citefactor, Scientific Indexing Services (SIS), Google Scholar Index ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır. Dergimizde yayınlanan makaleler Dergipark Akademik altyapısında dijital olarak arşivlenmektedir.

About

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is an open access double peer reviewed journal which is published quarterly. The spring, summer, fall and winter issues are published in April, July, October and January respectively.

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is a multidisciplinary journal. It includes academic researches, investigations and studies with a unique, human-related viewpoint on environment, literature, education, ethics, philosophy, law, economics, management, communications, art, politics, city, history, society, international relations, administration and methodology.

The papers sent to the journal are reviewed by two anonymous referees minimum after the preliminary evaluation of the editorial board.

İNSAN&İNSAN is indexed by Infobase Index, Citefactor, Scientific Indexing Services (SIS), Google Scholar Index and Turkish Education Index. The articles published in the Journal are archived digitally in the Dergipark Akademik infrastructure.

İNSAN&İNSAN, Yıl/Year: 4 Sayı/Issue: 13 Yaz/Summer 2017

ISSN : 2148-7537

Elektronik Yayın Adresi : www.insanveinsan.org

Sahibi / Publisher:

Okur Yazar Derneği, Ayvansaray m. Yeni Usul s. no: 2. 34085 Fatih İstanbul Türkiye

İletişim / Contact: bilgi@insanveinsan.org

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. H. Emre Bağce

Prof. Dr. Yüksel Dede

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal

Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Doç. Dr. Fatih Demir

Doç. Dr. Abdullah Özkan

Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Arş. Gör. Ali Minarlı

Buşra Erimli

Halil Emre Deniz

E-posta: editor@insanveinsan.org

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ayşen Akkor Gül
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz Aydoğan Boschele
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin Bacak
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. H. Emre Bağçe
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel Dede
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Adem Doğan
Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Can Erbil
Boston College

Prof. Dr. Ayhan Gençler
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin Halis
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Esra Hatipoğlu
Nişantaşı Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Işık
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Özer Kanburoğlu
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Birsen Örs
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Barış Özdal
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Seçkin Özmen
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Kemalettin Şahin
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Şimşek
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Turgay Uzun
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün Yolcu
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Banu Akdenizli
Northwestern Üniversitesi

Doç. Dr. Emre Ateş
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Artun Avcı
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Ebubekir Ayan
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Kaya Bayraktar
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Güven Büyükbaykal
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Demir
Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Doster
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz Erdemir Göze
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Gülcan Işık
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Tolga Kara
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Kutay Karaca
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. İhsan Karlı
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet Kırık
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Selçuk Koç
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu Kümbül Güler
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut Masca
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Sadık Öncül
Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özçağlayan
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Özkan
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Hilmi Özkaya
Uşak Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Doç. Dr. İrfan Paçacı
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Veli Polat
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Samur
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Şükrü Sim
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Lütfi Sunar
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Rıdvan Şentürk
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim Şirin
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Soyalp Tamçelik
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Taşkesen
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Coşkun Taştan
Polis Akademisi

Doç. Dr. Yıldırım Torun
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. İnci Yakut
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Sinem Yıldırım alp
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Yılmaz
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Sayım Yorgun
İstanbul Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Salih Akkanat
Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Göksel Aymaz
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Edip Asaf Bekaroğlu
İstanbul Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Budak
Kocaeli Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Çalık
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nilgün Çelebi Yıldız
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Adem Çelik
Kafkas Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Elif Demoğlu
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Anıl Ertok Atmaca
Karabük Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Bilge Gürsoy
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Bülent Kabaş
Sakarya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Berna Karagözoğlu
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Atahan Birol Kartal
Beykent Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nazım Kartal
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yasin Keleş
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz
Sakarya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Koncavar
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Tuğrul Korkmaz
Aksaray Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yalçın Lüleci
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Haldun Narmanlıoğlu
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Otrar
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Seçil Özay
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ali Özcan
Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Armağan Öztürk
Artvin Çoruh Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Doğa Başar Sarıipek
Kocaeli Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mert Sunar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay
Yalova Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Yrd. Doç. Dr. Feryade Tokan Şenol
Yeditepe Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Fatma Yurttaş Özcan
Sakarya Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Esra Cizmeci
Yalova Üniversitesi

Dr. Aysel Ay
Marmara Üniversitesi

Dr. Hakkı Cenk Erkin
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Abdullah Köktürk
Piri Reis Üniversitesi

Dr. Alparslan Nas
Marmara Üniversitesi

Dr. Erdiç Gülbaş
Dr. Ahmet Tetik

İNSAN&İNSAN, Yıl/Year: 4 Sayı/Issue: 13 Yaz/Summer 2017

Bu Sayının Hakemleri / Referees of this issue

Prof. Dr. Bünyamin Bacak
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. H. Emre Bağce
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan Gençler
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Turgay Uzun
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Artun Avcı
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Samur
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Sinem Yıldırım alp
Sakarya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Salih Akkanat
Yalova Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yalçın Lüleci
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Seçil Özay
Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay
Yalova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER
ARTICLES

SENA COŞKUN

*Avrupa Birliği'nin Görsel-İşitsel Politikası Bağlamında
Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki Radyo
ve Televizyon Yayın Hizmetlerinin Denetimi*
*Supervision of Radio and Television Broadcasting Services
in Germany, France, England and Italy in the Context of
Audiovisual Policy of the European Union*

199

ADEM ÇELİK / AYKUT AYKUTALP

*Bios Politikos'tan Homo Economicus'a: Karşılaştırmalı
Bir Perspektifle Antik ve Modern Dönemde
İnsan, Ekonomi ve Siyaset İlişkisi*
*From Bios Politikos to Homo Economicus: The Relationship
Between Human, Economy and Politics in the Ancient
and Modern Periods with a Comparative Perspective*

223

SERTAÇ TİMUR DEMİR

*Modern Kültürde Kentten Kaçmanın ve
Uzaklara Gitmenin Sosyolojisi*
*The Sociology of Escaping from the City and
Going far away in the Modern Culture*

242

FEYZA TURGAY

1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak
View of Labour Movements of 1960-63 Period from Below

253

YAZIM KURALLARI / PUBLICATION RULES / 264

Avrupa Birliği'nin Görsel-İşitsel Politikası Bağlamında Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki Radyo ve Televizyon Yayın Hizmetlerinin Denetimi

SENA COŞKUN*

senacoskun@aku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3717-0508

Öz: Bu çalışmada, birçok alanda diğer Avrupa Birliği (AB) ülkelerine öncülük eden Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi AB ülkelerinde radyo ve televizyon yayın hizmetlerinin denetiminde görev yapan düzenleyici, izin verici ve denetleyici kuruluşlar üzerinde durulmaktadır. Çalışma, bunu, ülkelerdeki mevcut denetim sistemi ile denetleyici otoritenin görev ve yetkilerine değinmeyi ihmal etmeden ve onlar üzerine literatürdeki bilgi birikimini ortaya koyarak incelemektedir. Görsel-ışitsel medya hizmetlerinin denetimine yoğunlaşan çalışmanın amacı, yapılan son yasal düzenlemeler çerçevesinde, radyo ve televizyon yayın hizmetlerinin Avrupa kıtasının dört önemli ülkesinde ne şekilde denetlendiğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışma, hem ülkemizde ilgili konudaki literatürün güncellenmesine hem de konuyla ilgili ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlayacaktır. Çalışmanın AB'nin görsel-ışitsel politikası ile birlikte ele alınmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir. Zira, AB politikaları ile görsel-ışitsel yayıncılık alanı arasında birbirlerini etkileyen, doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görsel işitsel yayın hizmeti, Denetim, Denetleyici otorite, Avrupa Birliği, Medya çalışmaları.

Giriş

Ülkelerin radyo ve televizyon yayıncılığı alanındaki denetim sistemlerine bakıldığında, farklı yapılarda “düzenleyici, izin verici ve denetleyici” kuruluşlara sahip oldukları görülmektedir. Bu kuruluşların, ülkeden ülkeye değişebilmekle birlikte, genel olarak; yayın kuruluşlarının faaliyetlerinin ülkenin mevzuatına uygunluğunun denetlenmesi, radyo ve televizyonlara yayın izni ve lisans verilmesi, programların denetlenmesi, radyo ve televizyon yayıncılığı alanını düzenleyen kuralların belirlenmesi ve kamu yayıncılığı yapan radyo ve televizyon kuruluşlarının üst yönetimi için adaylar belirlenmesi gibi yetkileri bulunmaktadır. Söz konusu kuruluşların diğer bir kısmı ise, radyo ve televizyon yayıncılığının yanı sıra uydu iletişimi, telefon ve pos-

* Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü.

Bu makalede ele alınan konular, güncel çalışmalarla desteklenerek, yazarın 2016 yılında savunduğu “Radyo ve Televizyon Yayın Hizmetlerinde Denetim” başlıklı doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

ta hizmetleri alanında da düzenleme yetkisine sahiptir. Bununla birlikte, radyo ve televizyon yayıncılığı alanında hizmet veren bu tür kuruluşların olmadığı ve yayın hizmetlerinin devlet eliyle yürütüldüğü ülkeler de mevcuttur.

Nitel araştırma yöntemi ile birlikte betimleme ve açıklama yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, AB'de önemli bir ağırlığa sahip olan ve birçok alanda diğer AB ülkelere öncülük eden Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya gibi AB ülkelerinde radyo ve televizyon yayın hizmetlerinin denetiminde görev yapan düzenleyici, izin verici ve denetleyici kuruluşlar incelenmeye çalışılacaktır. Bu incelemeye geçmeden önce Türkiye'nin de hâlihazırda üyelik müzakerelerini devam ettirdiği AB'nin görsel-ışitsel politikası üzerinde durulması gerekmektedir.

AB'nin Görsel-İşitsel Politikası ve Önemi

Türkiye ile 1951'de Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ile temelleri atılan ve 1991 Maastricht Antlaşması ile kurulan AB arasındaki ilişkiler, Avrupa Topluluğu (AT) ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'nın temel oluşturduğu ortaklık rejimi kapsamında gelişmektedir. Türkiye, AB'ye tam üyelik başvurusunu 14 Nisan 1987 tarihinde yapmış ve 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı ifade edilmiştir. Zirvede Türk hukuk sisteminin AB hukuku çerçevesine yakınlaştırılması süreci yeniden tanımlanmıştır. Mevzuat uyum çalışmaları ekonomik ve sosyal hayatın tüm alanlarını kapsayacak şekilde genişletilerek, tüm AB müktesebatına (acquis communautaire) uyuma dönüşmüştür.

2004 yılında tam üyelik müzakerelerine başlanılması için karar alınmış ve AB ile Türkiye arasında 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine resmen başlanmıştır. Tam üyelik müzakereleri (negotiation) için 35 başlık belirlenmiştir. Tam üyelikten önce her aday devletin her alandaki politika ve mevzuatını AB müktesebatına uyumlaştırması ve ayrıca 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterleri karşılması gerekmektedir. Kopenhag kriterleri olarak bilinen bu kriterler başlıca; ekonomik kriterler, siyasî kriterler ve AB müktesebatını kabullenme (hukukî kriter)dir. Türkiye'nin her alanda olduğu gibi tam üyelik öncesi bu kriterleri de karşılması gerekmektedir. AB'nin müktesebatı, ilgili alanlardaki politikalardan ve kurucu anlaşmalar ile o alanları düzenleyen mevzuattan oluşmaktadır.

Avrupa'da hane halkının %98'inde televizyon bulunduğu ve ortalama olarak bir AB vatandaşının günde 3 saatini televizyon izlemekle geçirdiği göz önünde tutulduğunda, görsel-ışitsel medya hizmetleri sektörünün sosyal ve ekonomik olarak da ele alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır¹.

AB'nin her alanda (tarım, ulaştırma, ortak dış politika, sağlık, çevre, istihdam vb.) bir politikası ve mevzuatı olduğu gibi, medya alanında da bir politikası ve mevzuatı mevcuttur. AB'nin medya alanındaki müktesebatı ise, iki husustan oluşmaktadır: Bunlar, "medya politikası ve medya mevzuatı"dır.

¹ Hasan Turgay Tursun, *Avrupa Birliği'nin Kültür ve Görsel-İşitsel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004, s.22.

AB'nin medya politikasının ise, "ifade hürriyeti ve basın-yayın hürriyeti ile medyada çoğulculuk (media plurality)" şeklinde başlıca iki temel dayanağı bulunmaktadır. Nitekim AB tarafından 2000 yılında kabul edilen Avrupa Temel Haklar Şartı'nın 11. maddesinde bu iki husus, temel kriter olarak öngörülmüştür. Diğer yandan AB-Türkiye arasında belirlenen ve bir kısmı açılıp devam eden 35 müzakere başlığından 10 no'lu başlık "Bilgi Toplumu ve Medya"dır (Information Society and Media). AB'nin medya politikası içerisinde bir de görsel-işitsel medya politikası mevcuttur. Buna göre, Türkiye'nin görsel-işitsel politikasını AB görsel-işitsel politikasına da uyumlaştırması (harmonization) gerekmektedir. Bu doğrultuda atılan adımlar ise şu şekildedir:

- Anayasanın 133. maddesinde öngörülen radyo ve televizyon yayıncılığındaki Devlet tekelinin kaldırılarak çoğulcu sisteme geçilmesi,
- 1994 yılında 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun çıkarılması,
- 03/03/2011 tarihinde çıkarılan ve 3984 sayılı Kanunu ilga eden 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

1980'li yıllarda uydu yayıncılığı başta olmak üzere iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve ABD ile AB arasında görsel-işitsel yayıncılık alanında mevcut olan farkın açılmaya başlamasıyla birlikte elektronik yayıncılığın ekonomik bütünleşmedeki önemini kavrayan AB, bünyesindeki tüm üye ülkelerin uyacağı ortak politikaları belirlemeye yönelik çalışmalarını hızlandırmıştır. Yayınların giderek ülke sınırlarını aşan (transfrontier), uluslararası nitelikte yayınlara dönüşmeleri neticesinde, birçok devlet ve uluslararası kuruluş tarafında da, konferanslar düzenlenmeye ve sözleşmeler imzalanmaya başlanmıştır.

Avrupa Konseyi tarafından bu doğrultuda hazırlanan "Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi" (ASTS), Avrupa Konseyi'ne üye devletler ve Avrupa Kültür Sözleşmesi'ne taraf olan diğer devletlerce 05/05/1989 tarihinde imzaya açılmış ve 01/05/1993'te yürürlüğe girmiştir. Sınırötesi televizyon yayınlarının Sözleşmeye uyumunu sağlamak, yayının kaynaklandığı ülkenin sorumluluğunda yer alırken; her taraf devlet, Sözleşme kurallarını uygulamak için gerekli yasal düzenlemelerini yapmak ve uygulamakla yükümlüdür.

Sözleşme, Türkiye tarafından, "Milletlerarası Antlaşmaları Uygun Bulma" başlıklı Anayasa m.90'da öngörülen prosedür çerçevesinde 07/09/1992 tarihinde imzalanmış ve 04/11/1993 tarih ve 3915 sayılı Kanunla onaylanmıştır. Sözleşme, Türkiye'de kanun gücündedir; ancak, Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılması söz konusu değildir². Sözleşmenin iç hukuka doğrudan yansması, 13/04/1994 tarihinde kabul edilen, mülga 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile gerçekleştirilmiştir. Avrupa Konseyi tarafından çıkarılan söz konusu düzenlemeye taraf olan 47 devletin içinde AB üyesi 28 ülkenin tamamının yer alması dolayısıyla, ASTS de AB medya müktesebatı içinde değerlendirilebilir.

² Ahmet Çiftci, *Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 1999, s.104-105.

AB'nin görsel-işitsel yayıncılık alanındaki varlığını güçlendirmek amacıyla hızlandırıldığı çalışmalar sonucunda, ASTS'nin hükümlerine paralel hükümler içeren, 89/552/EEC sayılı ve 03/10/1989 tarihli “*Sınırsız Televizyon Direktifi*” (STD) hazırlanmıştır. Direktif, Avrupa’da görsel-işitsel hizmetlerin uyumlaştırılmasına dair bir girişim olması ve ülkelere Avrupa’dan alınacak yayınları sınırlamamasını şart koşarak, yani programların serbestçe dolaşımını öngörmesi bakımından oldukça önemlidir.

Daha sonra, gelişen koşullar göz önünde bulundurularak, bu alanda yeni çalışmalar yapılması gündeme gelmiş ve hazırlıklar neticesinde, “*Sayısal Çağda Topluluk Görsel-İşitsel Politikası için Kurallar ve Rehber İlkeler Konulu Bildirge*” yayımlanmıştır. 14/12/1999 tarihinde yayımlanan bu bildirmede, dijital teknolojide yaşanan gelişmelerin görsel-işitsel alanı da etkileyeceği belirtilmiş ve yeni bir düzenleyici çerçevenin oluşturulması gereği üzerinde durulmuştur³.

Avrupa Komisyonu tarafından 28/07/2004 tarihinde yapılan değerlendirmede, Direktifin 4. ve 5. maddelerinin (Televizyon Programlarının Üretim ve Dağıtımının Geliştirilmesi-Bağımsız Eserler-Avrupa Eserleri) 2001-2002 yıllarındaki uygulanmasına ilişkin Bildirge’nin kabul edildiği belirtilmiştir⁴. AB görsel-işitsel politikası, aynı zamanda Avrupa Topluluğu Kurucu Anlaşması’nda kültür konusu ile bütünleşmiş bir biçimde yer almakta ve 151. madde ile düzenlenmektedir.

STD devam eden süreçte 1997 yılında ilk yapısal değişikliğini geçirmiş; 2007 yılında ise son yapısal değişikliğini geçirerek, “*Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi*” (Audio-Visual Media Services Directive) olarak yeniden düzenlenmiştir. 18/12/2007 tarihinde AB Resmî Gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe giren Yönerge, Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi’nin 10/03/2010 tarih ve 2010/13/EU sayılı “*Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerinin Sağlanması Hükümüne İlişkin Üye Devletlerdeki Kanun, Düzenleme veya İdarî Eylem Yoluyla Oluşturulan Belirli Hükümlerin Eşgüdümleri Hakkındaki Yönerge*” ile güncellenmiştir.

Yönergede görsel-işitsel içeriğin dağıtılmasında bütün teknolojileri kapsayan bir yaklaşım izlemiştir. Radyo, televizyon, internet veya mobil telefon gibi teknolojilerden hangisi olursa olsun ortak kuralların tüm bu platformlara uygulanması söz konusudur. Bununla birlikte reklâmlar ve küçüklerin korunması konularında sıkı kurallar getirmekle beraber, medya servis sağlayıcılarının tanımlanması ve olası bir ihlalde dava yeri, kin ve nefreti arttırıcı söylemlerin yasaklanması, engellilerin görsel-işitsel medya hizmetlerine erişimi, ticarî iletişim için gerekli kalite düzeyi, sponsorluk ve ürün yerleştirme gibi konular da düzenlemeye tâbi olmuştur⁵. AB’nin görsel-işitsel alandaki uygulama ve yönergelerinin üye ve aday ülkeler arasında güçlü bir sektör kurma amacı taşıdığını belirten Erol’un görüşleri ise şöyledir:

“Birliğin karşılaştığı sorunlara ortak çözümler bulmanın yanı sıra teknoloji kullanımını da özendiren birlik politikaları, görsel-işitsel sektörün doğan gü-

3 Tursun, *Avrupa Birliği’nin Kültür ve Görsel-İşitsel Politikası*, s.21.

4 Tursun, *Avrupa Birliği’nin Kültür ve Görsel-İşitsel Politikası*, s.27-28.

5 Hüseyin Demirbilek, “Avrupa Birliği’nde Medya Yoğunlaşması; Teori ve Uygulama”. Uzmanlık Tezi, RTÜK, 2011, s.56-57.

cünden faydalanmayı ilke edinmiştir. Programlar aynı zamanda yapısal eksikliklerin giderilmesi ve multi-medya endüstrisinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. (...) Örneğin, kuruluşlar ile vatandaşların birbirlerini tanımaları, farklı kültür, dil, din, cinsiyet ve engellilik kavramı olmaksızın yüksek bir Avrupalılık bilincinin yerleşmesi için çalışılmaktadır”⁶.

Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi'nin yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye'nin de görsel-ışitsel alandaki müktesebatını AB GİMHY ile uyumlaştırmak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) şeffaflığını ve bağımsızlığını güçlendirmek amacıyla kanun değişikliği çalışmalarına başlanmıştır; 15/02/2011 tarihinde kabul edilen, AB görsel-ışitsel mevzuatını temel alan, 6112 sayılı “*Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*”un, 3984 sayılı Kanunu yürürlükten kaldırmasıyla, radyo ve televizyon alanında yeni bir hukuk rejimi kurulmuştur⁷.

Görsel-ışitsel medya, fikrî haklar, bilişim ve telekomünikasyon alanlarında AB'nin yukarıda belirtilen çok sayıda Yönerge (Direktif), karar, tavsiye ve görüşleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, tam üyelik sürecinde bulunan ve katılım müzakereleri devam eden Türkiye de, AB Görsel-İşitsel Politikasını benimseyerek, kendi mevzuatını AB'nin görsel-ışitsel alandaki mevzuatına tam üyelik öncesinde uyumlaştırmaktadır. Bu bağlamda çıkarılan 6112 sayılı Kanunla birlikte getirilen yeni düzenlemeler, apayrı bir çalışma konusu olduğundan AB'nin 4 önemli ülkesinde sürdürülen görsel-ışitsel yayın hizmetlerinin denetim sistemine odaklanan bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

AB Ülkelerinde Radyo ve Televizyon Yayınlarının Denetimi

19. yüzyılın ortalarında Batılı ülkelerin sanayileşmelerini tamamlaması sonucunda kendini gösteren kitle kültürü olgusunun da etkisiyle yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler, insan hayatını derinden etkilemiştir. Günümüzde görsel ve işitsel yayıncılık alanının vardığı nokta ise büyük oranda 20. yüzyılda biçimlenmiştir. 20. yüzyıl önemli ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümlere sahne olmuş ve bu dönüşümler yayıncılık alanını da köklü bir biçimde değişime uğratmıştır. Teknolojik alanda yaşanan baş döndürücü yenilikler, uyduların devreye girmesi, yeni iletişim ve kitle iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı, görsel ve işitsel yayıncılığı da ciddi bir şekilde etkilemiş ve aynı zamanda yeniden şekillendirmiştir.

Batı Avrupada başlayan bu yeni şekillenmenin temel değişkenleri, “yayıncılığın sınırları aşmaya başlaması, çeşitlenmesi ve sayıca artması” olarak gösterilmekle birlikte, “deregülasyon, küreselleşme, giderek artan kâr (reyting / izlenme oranı) kaygısı, tekelleşme, yöndeşme” gibi günümüz radyo ve televizyon sektöründe yaşanan gelişmelerin etkisi de yadsınamaz boyuttadır. Bu yeni dönemin çok boyutlu etki ve sonuçları, görsel ve işitsel yayıncılık alanını da kısa sürede değiştirmeye başlamıştır. 20. yüzyılın son çeyreği ile 21. yüzyıl başlarında birlikte söz konusu yayıncılık alanı,

6 Gülbuğ Erol, “Avrupa Birliği'nde Görsel-İşitsel Politikalar”, der., Gülbuğ Erol, *Medya Üzerine Çalışmalar*, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s.24.

7 Kayıhan İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 11. Baskı, 2015, s.415.

eskiden olduğu gibi devlet tekelinin hâkim olduğu bir yapı olmaktan çıkıp, ticarî/özel yayıncılara açılmaya başlamıştır. Belirtmek gerekir ki, görsel-işitsel yayıncılıktaki devlet tekelleri önce fiilen, sonra da hukuken yıkılmıştır.

Tarihsel olarak, Avrupa’da yayıncılığın geniş, fakat tek bir model şeklinde örgütlendiğini belirten Çaplı’ya⁸ göre, ortak değerler ve ilkeler etrafında şekillenen ve geniş kabul gören bu model, kısaca “kamu hizmeti yayıncılık modeli” olarak tanımlanabilir. Bu modelin değişik uygulamalarında, ülkelerin tarihsel deneyimleriyle siyasî ya da politik kültürünün özgün yapılarının yansımalarını görebilmek mümkündür.

1990’lı yıllarla birlikte, devlet tekellerinin ortadan kaldırılması neticesinde ortaya çıkan ve ticarî kaygılarla hareket eden özel radyo ve televizyon kuruluşlarının yayın yapmaya başladıkları, dolayısıyla söz konusu kamu hizmeti yayıncılık modelinin ihmal edildiği, bu nedenle de Avrupa ülkelerinde yayın hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin hukukî düzenlemelerin oluşturulduğu görülmektedir. Bu başlık altında AB’nin Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi köklü yayıncılık geçmişine sahip dört önemli ülkesindeki radyo ve televizyon yayınlarının denetim sistemi ele alınacaktır.

Almanya

Almanya, radyo ve televizyon yayın kuruluşlarının çok sayıda olduğu bir devlettir. Görsel ve işitsel yayın hizmetleri, kamusal ve özel radyo ve televizyonlardan oluşmaktadır. 1980’li yıllarla birlikte Alman radyo ve televizyon yayıncılığında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Federal Anayasa Mahkemesinin 1981 yılında verdiği kararda: “(...) iletişimin hiçbir kimsenin ya da grubun tekelinde olamayacağı, toplumdaki ilgili tüm kesimlerin elektronik iletişim sisteminin yönetiminde söz sahibi olmaları gerektiği; ayrıca yayınların toplumdaki bütün görüşleri dengeli bir biçimde yansıtmasının çok önemli olduğu” vurgulanmıştır⁹. 1986 yılına gelindiğinde ise, kamusal radyo ve televizyonlar, “halkın temel bilgi ve haber” ihtiyacını karşılamakla görevlendirilmiş; 1984’ten beri yayın yapan özel radyo ve televizyonlara ise, “temel yayınların tamamlanması” görevi verilmiştir¹⁰.

Alman Anayasa Mahkemesi’nin 04/11/1986 tarih ve BVerfGE 73-118 sayılı kararında, radyo ve televizyon hürriyetinin amacı, bireysel ve kamusal alanda hür düşünce oluşumunun sağlanması olarak belirlenmiş; bu amaç doğrultusunda da, medyanın Devlet etkisinden uzak olması ve tüm düşüncelerin medyada imkânlar dâhilinde tam olarak ifade edilmesinin mevzuat tarafından sağlanması ve korunması gerektiği kanaatine varılmıştır. Nitekim Federal Almanya tarafından da 1987 yılında, Mahkeme’nin öngördüğü sınırlar içinde, radyo ve televizyon yayınlarıyla ilgili oluşturulacak hukukî mevzuatın çerçevesini çizen bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın öngördüğü esaslardan bir tanesi ise, özel radyo ve televizyonların denetlenmesi için özel denetleme ve kontrol organlarının kurulması ve bunların finansmanlarının sağlanmasıdır¹¹.

8 Bülent Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, Ankara: İmge Kitabevi, 2001, s.32-33.

9 Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.120.

10 Yasemin Giritli İnceoğlu, *Uluslararası Medya “Medya Eleştirileri”*, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s.289-290.

11 İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, s.360.

Nihayet, 1991 yılında gerçekleşen ve Doğu Almanya ile Federal Almanya'nın birleşmesiyle sonuçlanan gelişmelerin ardından eyalet sistemiyle idare edilen Almanya'da, yayıncılığın düzenlenmesi için gereken çalışmalar başlatılarak, özel televizyonlara yayın izni verilmesi ve yayınların izlenmesi amacıyla her eyalette bir Eyalet Medya Kurulu (Landesmedialten) oluşturulması kararlaştırılmıştır¹².

Radyo ve televizyon yayıncılığında denetimin eyaletlerin kontrol ve sorumluluğunda bulunduğu Almanya'da 14 ayrı Eyalet Medya Kurulu'nun faaliyet gösterdiğini belirten Avşar ve Öngören'in, söz konusu kurullar hakkında verdikleri bilgiler şu şekildedir:¹³

“Her kurulda, eyaletin büyüklüğüne göre sayısı 20 ile 45 arasında değişen üye bulunmaktadır. (...) Kurul üyeleri, halkı temsil edecek bir şekilde üniversiteler, sendikalar, dinî topluluklar, çevre bilimciler, serbest meslek sahipleri, tüketiciler, feministler, ziraatçılar vb. aynı zamanda bir sosyal grubu temsil eden kişilerdir. Kurulun üyeleri arasından seçtiği bir direktör, alınan kararların yerine getirilmesini takip eder. Direktörlerin hukuken kurulu temsil ve imza yetkileri vardır, gelir ve giderlerden sorumludur. Ancak aslî işlerle ilgili yetki kurul üyelerindedir ve bu üyeler 4 yıl süreyle fahri olarak görev yaparlar.”

Özerk yapıya sahip kurullarda iki farklı birimin yer aldığını belirten Çaplı¹⁴ ise, bu birimlere ilişkin şunları aktarmaktadır:

“Bunlardan birincisi, toplumun değişik kesimlerinin temsilcilerinden ya da çok farklı bir oylama sistemi ile belirlenen üyelerden meydana gelen ‘panel’dir. Panelin temel görevi, yayın izni vermek ve istasyonları izlemektir. İkinci birim olan ‘Müdür’ün ise panele tavsiyelerde bulunmak, kararlarını uygulamak ve diğer bürokratik işlemleri yerine getirmek gibi görevleri vardır.”

Almanya'nın çok parçalı, federatif yapısından dolayı, görsel ve işitsel yayın hizmetlerinin düzenlendiği ve denetlendiği yapının da kendine özgü, oldukça karmaşık bir yapı olduğu görülmektedir.

Yukarıda sıralanan kurulların görev alanlarına kamu yayın kurumları da girmektedir. Ancak söz konusu denetimde kurulların asıl görevi, televizyon yayınlarına yapılacak devlet müdahalelerini engellemektir¹⁵. Bu sayede, medya hizmet sağlayıcıların Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi iktidarındaki gibi propaganda amacıyla kullanılmasının önlenmesi amaçlanmıştır. Ancak Krotz'a göre, kurullar, uyguladıkları anti-tekel yasalarına rağmen ülkede ortaya çıkan tekelleşme hareketi başta olmak üzere yayıncılığa ait pek çok problemi giderme konusunda başarısız olmuşlardır¹⁶.

12 Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.127; Işıl Özenirler, “Kitle İletişiminde Denetim, Denetim Modelleri ve Özellikle Radyo-Televizyon Yayıncılığında Denetim”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006, s.235-236; Şermin Tekinalp, *Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon*, İstanbul: Der Yayınevi, 2003, s.174; Bozkurt Zakir Avşar ve Gürsel Öngören, *Radyo ve Televizyon Hukuku*, Ankara: Piramit Yayıncılık, 2003, s.34.

13 Avşar ve Öngören, *Radyo ve Televizyon Hukuku*, s.34-35.

14 Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.127.

15 Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.128-129.

16 Aysen Akkor Gül, *Görsel-İşitsel Politikasıyla Avrupa Birliği: Televizyon Yayıncılığında Yöndeşen Medyaya*, İstanbul: Beta Yayınları, 2013, s.157.

Enformasyon hürriyeti ve düşünce çeşitliliğinin korunup korunmadığını kontrol eden, kurulların başlıca görevleri arasında yayıncı kuruluşların lisanslarını vermek, yöneticilerini seçmek, bütçelerini onaylamak ve yayınların yasalara uyumluluğunu denetlemek yer almaktadır. Kurulların ortak yönetim ofisi (Direktorenkonferenz der Landesmedienanstalten / DLM) ise Berlin’de bulunmaktadır. Tüm kurulların karar alma süreçleri, günlük olarak buradan koordine edilmektedir. Söz konusu kurulların özerk kamu tüzel kişisi niteliğinde olduklarını belirten İçel¹⁷, kamu yayın kurumlarının yanı sıra özel girişimcilere de yayın için izin verme ve frekans tahsis etme ile özel radyo ve televizyonları denetleme görevini de bu kurulların üstlendiğini aktarmaktadır.

DLM’nin işleyişine yönelik genel kurallar, “*Almanya Federal Cumhuriyeti Devlet Medya Otoriteleri Birliği İşbirliği Anlaşması*” adı altında 2013 yılında düzenlenmiştir. Buna göre özel medya hizmet sağlayıcıların yayınlarının lisanslanması, izlenmesi ve denetlenmesi ile medya yoğunluğunun kontrolünü sağlayan DLM’nin görevleri arasında: Ulusal ve uluslararası seviyede, yayıncılık alanındaki üye düzenleyici otoritelerin menfaatlerini korumak; yayıncılar ile görüş alışverişinde bulunmak; görsel-işitsel medya alanında özellikle içerik, mevzuat, araştırma, medya okuryazarlığı ve finansman konularına ilişkin ortak önem taşıyan sorunları tartışmak ve üye otoritelerin görevleri için asıl önem taşıyan konularla ilgili uzmanlar görevlendirmek sayılabilir¹⁸.

Almanya ile AB yayın politikaları arasında belirgin bir farklılık bulunduğundan da söz edilebilir. Zira, radyo ve televizyon yayıncılığı, Almanya’da eyaletlerin kültürel özerkliği çerçevesinde değerlendirilirken, AB’de ise görsel-işitsel politikalar bağlamında uluslararası pazarlara açılma açısından güçlendirilmesi gereken bir sektör olarak kabul edilmektedir.

Alman bilim insanı Becker, kendisiyle yapılan röportajda günümüz Almanya medyası ile ilgili şöyle konuşur:

“Alman medyasına bakıldığında son 30-40 yıldır çok sesliliğin azaldığı, tekleleşme temayülünün arttığı bir süreci yaşıyoruz. Almanya’da televizyon sektörüne gelince, devlet tarafından desteklenen televizyon kanalları ile özel sektöre ait ve devletten tamamen bağımsız olmak üzere iki tür yayıncılık yapılıyor. Bazı televizyon kanallarını devlet tarafından desteklenmesinin başlangıçtaki amacı, tarafsızlığı korumak ve ekonomi ile siyasete aynı mesafede durabilmektir. Fakat zamanla bu anlayış kayboldu ve bir siyasallaşma yaşandı. Bu kanallar artık devlet politikasına aracılık işlevi yapıyor. Başlangıçta hedeflenen tarafsız yayıncılık anlayışı kalmadı. Kamu televizyonları özel sektörle rekabet sürecinde çok ciddi kalite kaybına uğradı, daha az siyasete ve dış politikaya yer veren, insanları daha az bilgilendiren kanallar oldular. Yayın politikaları ise özel kanallara benzemeye başladı.”¹⁹

17 İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, s.360.

18 “Tasks”, son güncelleme 15 Şubat, 2017, <http://www.die-medienanstalten.de/en/profile/tasks.html>.

19 Zafer Özcan, “Alman Medyası Gurbetçiden Aldığı Parayı Futbol Maçlarına Yatırıyor!”, erişim 15 Şubat,

Becker'in belirttiği Alman yayın düzeninin Ülkemizle paralellik sergilediği, neredeyse birebir örtüştüğü söylenebilir. Zira, 2000'li yıllarla birlikte TRT Kurumu'na bağlı radyo televizyonların da kimi zaman özel sektörle rekabet edecek düzeyde, yüksek oranda izlenme oranı elde etme ihtimali bulunan yarışma programlarına, dizi ve filmlere bilhassa "prime time"da yer vermeye başladıkları görülmektedir.

Fransa

Fransa'da radyo ve televizyon yayınları ilk olarak, 1964 yılında çıkarılan bir Kanunla "Office de Radiodiffusion Television Française" (ORTF) adında bir kamu kuruluşunun tekeline verilmiştir. Halkın bilgi, kültür, eğitim ve eğlence ihtiyacını radyo ve televizyon yayınları ile karşılamak amacıyla kurulan ve Enformasyon Bakanlığı'nın denetimi altında bulunan kurum, hükümetin bildirimlerini ve gerekli gördüğü haberleri de yayınlamakla görevlendirilmiştir²⁰. Fransa'da bütün kanalların tek bir kuruma bağlı olması nedeniyle çıkan tartışmalar sonucunda, 1974 yılında kurumun dağıtılmasıyla beraber oluşturulan birbirinden farklı statülerde, bağımsız 7 kuruluş arasında bir rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır.

TF1, A2 ve FR3 televizyon yayınlarını, Radio France radyo yayınlarını yapmakla, diğer 3 kuruluş da program yapımı, iletim ve personel, arşiv gibi konularda çalışmakla görevlendirilmişlerdir. Dönemin Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing, bu düzenlemeyle yayıncılık sektörünü siyasî baskılardan uzak tutmaya, çoğulcu ve tarafsız bir yapıya kavuşturmayı amaçlamış fakat girişimleri sonuçsuz kalmıştır²¹.

Dönemin Sosyalist Parti lideri François Mitterand'ın, 1981 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, iletişimde çoğulculuk ilkesine uyan Fransa'da, radyo ve televizyon yayınlarında Devlet tekeli kaldırılarak, yayıncılık alanının kapıları özel sektöre açılmıştır.

Barbier ve Lavenir²², 1980'li yılların, Fransa'da, daha önceleri birbirine karışmış olan program türlerinin ayrışmasına sahne olduğunu belirterek, kamusal olanla özel olanın, siyasî olanla kişisel olanın, önemli olanla saçma olanın, yeni programlar içinde birbirlerine karışmış şekilde bulunduğunu aktarmaktadırlar.

Söz konusu kargaşa ortamında sürdürülen görsel-ışitsel medya hizmetlerini düzenlemek ve denetlemek amacıyla kurulmuş ilk otorite olan "Görsel-İşitsel İletişim Yüksek Kurulu" (Haute Autorite de la Communication Audiovisuelle / HACA), 29/07/1982 tarihinde çıkarılan Kanunla oluşturulmuştur. Kanununun 1. maddesinde "(...) hava

2017, <http://www.profjoergbecker.de/Dokumente/autobiotexte/Z-%C3%96zcan%20Interview%20mit%20J%C3%B6rg%20Becker%20t%C3%BCrk.pdf>.

20 Ersan İlal, *Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası*, İstanbul, 1972, s.60-61; Cem Pekman, *Televizyonda Özelleşme, Avrupa'da Yayıncılığın Değişim Süreci*, İstanbul: Beta Yayınları, 1997, s.67; İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, s.356.

21 Pekman, *Televizyonda Özelleşme*, s.67.

22 Frederic Barbier ve Catherine Bertho Lavenir, *Diderot'tan İnternete Medya Tarihi*, çev., Kerem Eksin. İstanbul: Okyanus Yayın, 2001, s.295.

yoluyla ya da kablo ile seslerin, imgelerin, verilerin ve her türlü iletilerin toplumun kullanımına sunulması” olarak tanımlanan görsel-işitsel iletişimin özgür olduğu belirtilmiştir. 2. maddede de “Yurttaşlar özgür ve çoğulcu bir iletişim hakkına sahiptirler” demek suretiyle iletişimin temel bir hak olduğu kabul edilmiştir²³.

Kamu yayınlarındaki siyasî baskıyı ortadan kaldırmada hükümetlerle kamu yayın kurumları arasında tampon görevi görmesi amacıyla, hükümetten bağımsız olarak yapılandırılmış olan Kurul’un varlığı, atamalardaki ve bazı uygulamalardaki hükümet yanlısı tavır nedeniyle fazla uzun sürmemiştir. Örneğin, La Cinq isimli özel kanal Mitterand’a yakınlığı ile tanınan bir ortaklığa, La Six kanalı da yine Mitterand’ın görüşlerine uygun bir gruba verilmiştir. Yine Cumhurbaşkanı Mitterand, Yüksek Kurul’un Genel Sekreterlik görevine damadının atanmasını sağlamıştır²⁴.

Jacques Chirac hükümeti dönemiyle birlikte bu kez neo-liberal yaklaşımın Fransız televizyonuna uyarlanması gündeme gelmiştir. “İletişim Özgürlüğü Kanunu”nun (Freedom of Communication Act)²⁵ çıkarılmasıyla yayıncılık deregülsasyonunun seyrinin önemli ölçüde değiştiği söylenebilir. Bu dönemde gerçek bir özel sektör yaratarak görsel-işitsel iletişimi her türlü baskıdan kurtarmak, şeffaflığı ve çoğulculuğu desteklemek amacıyla yayınlanan Kanunla birlikte günümüz Fransız yayıncılığında halen geçerli olan denetim sistemi kurulmuştur.

30 Eylül 1986 tarih ve 86-1067 sayılı İletişim Özgürlüğü Kanunu ile ABD’deki FCC modeli örnek alınarak “İletişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu” (Commission Nationale de la Communication et des Libertés / CNCL) oluşturulmuş ve kamuya yönelik her türlü görsel-işitsel yayına izin verme yetkisi tamamen bu komisyona devredilmiştir. 1988 yılında kabul edilen ve 17/01/1989 tarihinde yürürlüğe giren Leotard Kanunu (Loi Leotard)²⁶ ile tüm kamusal ve özel televizyonların denetimini yapmak amacıyla bu kez “Görsel-İşitsel Yüksek Konsey” (CSA) kurulmuştur²⁷.

CSA’nın kurulduğu tarihte 9 olan üye sayısı, önce 8’e, 15/11/2013 tarihli Kanun değişikliğiyle de 7’ye düşürülmüştür. Bu 7 üyeden 3’ü Cumhurbaşkanı, 3’ü Senato, 1’i ise Ulusal Meclis tarafından atanmaktadır. Söz konusu atamalar, kadın ve erkeklerin eşit

23 Jale Sarmaşık, *Radio ve Televizyon Yayınlarını Denetim Yöntemleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 1993, s.63.

24 Tekinalp, *Camera Obscura’dan Synopticon’a*, s.162; Gül, *Görsel-İşitsel Politikasıyla Avrupa Birliği*, s.62.

25 İletişim Özgürlüğü Kanunu, Fransa’nın görsel-işitsel iletişimini düzenleyen temel Kanun’dur. 1986, 1987, 1989, 1990, 1992, 1994, 1998, 2000 ve 2001 yıllarında, Kanun’a yeni hükümler eklenmek suretiyle çeşitli değişikliklere uğramıştır. İletişim Özgürlüğü Kanunu, 8 başlık ve 111 maddeden oluşmaktadır. Başlıklar sırasıyla; Yayıncılık Yüksek Konseyi, İletişim Süreçlerinin Kullanımı, Kamusal Görsel İşitsel İletişim Sektörü, Ulusal Yayın Şirketinin İletimi “Fransa 1 Televizyonu”, Film Eserlerinin Gelişimi, Cezaî Hükümler Çeşitli Hükümler, Geçici ve Son Hükümler’den oluşmaktadır (Neslihan Koç, “ABD, İngiltere ve Fransa’da Yayınların Düzenlenmesi ve Yayın İçeriği İhlallerine Karşı Yaptırımlar”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, RTÜK, 2011, s.93.)

26 “Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication”, erişim 15 Şubat 2017, <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000512205=1&fastReqId=78965485&categorieLien=cid&oldAction=rechTexte>.

27 Şermin Tekinalp, *Elektronik Kitle İletim ve Değişim*, İstanbul: Beta Yayınları, 1990, s.36; Ali Rıdvan Bülbül, *Uluslararası İletişim*, Konya: Damla Ofset, 2000, s.83; Aytaç Yıldız, “Bir Düzenleyici Kurul Analizi: Radyo Televizyon Üst Kurulu”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003, s.23; Şükrü Sim, “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Özel Televizyon Yayıncılığı ve RTÜK Olgusu”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006, s.33-34; Özgür Gönenç, *Dünya Medyası*, İstanbul: Truva Yayınları, 2010, s.45; Abdul Vahap Darendeli, *İdari Ceza Hukuku Açısından Görsel-İşitsel Medya Alanındaki İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2013, s.122; İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, s.356-357.

şekilde temsil edilme ilkesine bağlı kalınarak gerçekleştirilmektedir²⁸. CSA üyeleri, ulusal meclis üyesi, kamu çalışanı, özel yayın çalışanı ya da bu yayın kuruluşlarının hissedarı olamazlar. Üyeler, görsel-işitsel iletişim sektörü ile ilgili; film, basın, yayın, sinema, reklâm, iletişim şirketi alanlarında faaliyet gösteremezler, bu kuruluşların çalışanı veya hissedarı olamazlar²⁹.

CSA'yı diğer ülkelerdeki benzerlerinden ayıran en önemli özelliğın, ayrı bir tüzel kişiliğının bulunmayışı olduğunu söyleyen Berkman³⁰, hükümetten bağımsız olmasına rağmen, CSA'nın genel kamu idarî yapısının dışında olmadığını belirtmektedir. Zira, tıpkı RTÜK gibi, idarî bakımdan yürütme ve yasama organlarıyla hiyerarşik bir ilişki içinde bulunmasa da bütçe ve malî denetim bakımından diğer kamu birimlerine benzer kurallara tabidir.

CSA, özellikle çocuklar ve gençlerin korunması, Fransız dili ve kültürünün korunmasını, tanıtımını, serbest rekabeti; programların kalitesi ve çeşitliliğini, ulusal görsel-işitsel yaratıcılığı gözetmektedir. Bir yandan reklâm ve tele-market yayınları üzerinde bir kontrol uygularken diğer taraftan CSA, frekansların tahsisi ve yönetimini denetlemektedir. Aynı şekilde uluslararası platformda Fransa'nın konumuna ilişkin görüş bildirme, koordinasyonu sağlama görevini yerine getirmektedir³¹.

CSA bir sansür kuruluşu değildir; zira Konsey, bir program yayınlanmadan önce herhangi bir medya hizmet sağlayıcıyla bağlantıya geçmemektedir. Konsey tarafından karar alma süreçlerinde izleyici ve dinleyicilerin tepkileri önemli görülse de, medya hizmet sağlayıcıların editoryal hürriyetlerinin bulunduğu da belirtilmektedir. Radyo ve televizyonda cevap hakkının uygulanmasıyla ilgili CSA'nın bir sorumluluğu bulunmamakta; cevap hakkı kullanma talebinin doğrudan medya hizmet sağlayıcılara iletilmesi veya yargı yoluna başvurulması gerekmektedir. Anket veya kamuoyu araştırması yapmak, CSA'nın görevleri arasında yer almazken, sinemalarda gösterilen reklâm filmleri de yetki alanı içinde bulunmamaktadır³².

Kamu sektörü söz konusu olduğunda CSA; bu sektördeki radyo ve televizyon kuruluşlarının yöneticilerini tayin etmekle yetkilidir. Seçim kampanyaları ile ilgili yayınların yapım ve yayınına ilişkin kuralları belirler ve parlamento yayınları dâhil olmak üzere, canlı yayınlar ile ilgili olarak uygulanacak kod, usul ve ilkeleri de tespit eder. CSA, özel sektör üzerinde ise daha geniş yetkilere sahiptir. Özel radyoların kullanacağı frekansları saptar; yerden elektromanyetik yolla, uydu veya kablolu dağıtım vasıtasıyla yayın yapan televizyon şebekelerine izin verir ve denetler. Seçim kampanyaları için yetkili servislere öneriler gönderir; tele pazarlama yayınlarının kurallarını belirler ve izin sahiplerinin uymak zorunda oldukları yükümlülükleri denetler³³.

28 "Le Collège", erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.csa.fr/Le-CSA/Presentation-du-Conseil/Le-College>.

29 Sarmaşık, *Radyo ve Televizyon Yayınlarını*, s.73-74; Bülbül, *Uluslararası İletişim*, s.83; Hakan Temiztürk, "Batılı Ülkelerde Radyo Televizyon Yayınlarının Denetimi ve Denetleyici Kurullar", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 16, (2003), s.273; İnceoğlu, *Uluslararası Medya*, s.202.

30 Ayberk Nuri Berkman, *Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların İktisadî Etkileri*, Adana: Nobel Kitabevi, 2011, s.56.

31 İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, s.357; Özenirler, "Kitle İletişiminde Denetim", s.232.

32 "Ce que ne fait pas le CSA", erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.csa.fr/Le-CSA/Presentation-du-Conseil/Desmissions-diversifiees/Ce-que-ne-fait-pas-le-CSA>.

33 Hıfzı Topuz, *Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni*, İstanbul: Mozaik Basım ve Yayıncılık, 1990, s.24-25;

Radyo ve televizyon lisansı sahipleri; CSA ile imzalamış oldukları yükümlülükler belgesine (cahiers des missions et des charges)³⁴ ve mevzuatta öngörülen diğer yükümlülüklerle uymak durumundadırlar.

Mevzuatta belirtilen diğer yükümlülükler ise anayasal düzen aleyhine yayın yapılmasının yasaklanması; programların demokratik ve sosyal hukuk devletine ve uluslararası anlaşmalara aykırı olamayacağı; yayınlarda insan haysiyetine, inanç ve ahlâki değerlere saygılı olunması; şiddeti özendirici, pornografik içerikli, çocukların ve gençlerin bedensel ve ruhsal gelişimlerini engelleyici yayınlar yapılamayacağı şeklinde hükme bağlanmıştır³⁵.

Yukarıda sıralanan yükümlülüklerle uyulmaması halinde CSA, uyum konusunda ilgili kuruluşa bir ihtarname gönderme ve bunu kamuoyuna ilân etme yetkisine sahiptir. Lisans sahibinin yükümlülüklerine riayet etmemesi veya ihtarnameye uymaması hâlinde, CSA ihlâlin ciddiyetini göz önünde bulundurarak çeşitli yaptırımlar uygulayabilir. Bunlar; “uyarma, para cezası verme, yayın durdurma, yayın iznini kısıltmaya da iptal etme” şeklinde olabileceği gibi izin şartlarına yahut kanun hükümlerine uyulmaması durumunda kovuşturma istenmesi şeklinde de ortaya çıkabilir³⁶.

Fransa’da radyo ve televizyon yayınlarına uygulanan yaptırım sistemi, tıpkı Türkiye’de olduğu gibi kademeli bir sistemdir ve yayın durdurma cezası ciddi bir ceza olup; uygulanması için ihlâlin tekrarı ve kademeli sistemdeki önceki cezaların öncelikle uygulanmasını gerektirmektedir.

Fransa, son dönemdeki bazı yayın durdurma kararlarıyla da dünyanın dikkatini de üzerine çekmiştir. Eutelsat operatörü ile yayınları AB ülkelerinde de izlenebilen, Lübnan Hizbullahı’na ait olduğu iddia edilen Arapça yayın yapan “El Manar” adlı televizyon kanalına CSA tarafından 2014 yılı Kasım ayında uydudan yayın izni verilmesine rağmen, izin verildikten 1 ay sonra, terörizmi övdüğü, militanca ve Yahudi düşmanı sayılabilecek yayın yaptığı (Suriye’de çekilen El Şatat dizisi gibi) gerekçesiyle Fransa Danıştayı tarafından kanalın yayınına son verilmiştir³⁷. Pek çok alanda olduğu gibi görsel-işitsel yayıncılık alanında da kısıtlamalar ve yasaklar eleştirilse de, bir çözüm olarak görülmesi de, medya hizmet sağlayıcıların Fransa’da veya dünyanın herhangi bir ülkesinde halkları, toplulukları birbirlerine karşı kıskırtabilecek propa-

Sarmaşık, *Radyo ve Televizyon Yayınlarını*, s.74; Tekinalp, *Camera Obscura’dan Synopticon’a*, s.163; Özenirler, “Kitle İletişiminde Denetim”, s.232-233.

34 Bu belgede sıralanan ilkeler ise şunlardır: 1. Yayıncılar, kanunlarla belirlenmiş yükümlülükleri yerine getirirken, bireye saygı göstererek, izleyicilere, bilgilendirici, eğlendirici ve kültürel yayınlar sunacaklardır. 2. Yayıncılar, coğrafi olarak tüm bölgelere ve tüm izleyicilere açık yayın yapma politikası izleyerek, çoğulculuğu güvence altına alacaklardır. 3. Yayıncılar, kültürel programlar ile gençlere yönelik yayınlarda çeşitliliğin ve içerik zenginliğinin sağlanmasına özen göstereceklerdir. 4. Ulusal yapımlar özendirilecek ve kültürel mirasın korunması sağlanacaktır. İnceoğlu, *Uluslararası Medya*, s.202; Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.151-152.

35 Tekinalp, *Camera Obscura’dan Synopticon’a*, s.164.

36 Süheyla Öksüz, *Küreselleşmede Nasıl Bir Medya Düzeni*, Ankara: Piramit Yayıncılık, 2004, s.38-39; Özenirler, “Kitle İletişiminde Denetim”, s.233.

37 “Fransa Hizbullahın Kanalına Yayın İzni Verdi”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.bianet.org/bianet/medya/50134-fransa-hizbullahin-kanalina-yayin-izni-verdi>; “Fransa El Manar TV’yi Bir Ay Sonra Kapattı”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.bianet.org/bianet/medya/50886-fransa-el-manar-tvyi-bir-ay-sonra-kapatti>.

ganda araçları haline dönüşmemeleri amacıyla bu ve benzeri tedbirler alınmasında yarar bulunmaktadır.

CSA, yine bir başka kararında ise haksız rekabete yol açması nedeniyle “Facebook” ve “Twitter” kelimelerinin televizyonda kullanımına kısıtlama getirmiştir. CSA sözcülerinden Christina Kelly, karara ilişkin yaptığı açıklamada, söz konusu kelimelerin haber değeri taşıyan konular dışında televizyonda anılmasını yasakladıklarını, bu sayede her iki ticarî markayla yarışan ve fark edilmek için çırpınan diğer sosyal ağların tekrar rekabete katılabileceklerini ifade etmiştir³⁸. Facebook ve Twitter, elbette birer ticarî markadır, ancak buldukları sosyal medya ortamı nazara alındığında diğer markalarla sağlıklı bir rekabet ortamının sağlanması, yayıncı kuruluşlarda anılmaları suretiyle mümkün görünmemektedir. Kanımızca bu vb. markalar, rekabet konusu olmaktan çıkmışlardır. Zira, 21. yüzyılla birlikte gelişen yeni medya teknolojileri, sosyal medya ile beraberindeki ticarî marka ve uygulamalar, bilinçaltı veya gizli reklâm yapma gayesine gerek duyulmaksızın hayatımızın her alanına kolaylıkla girmektedir.

CSA'nın son dönemde yüklendiği en önemli misyonlar ise resmî web sayfasında: “(...) *Koruyucu sağlık hizmeti faaliyetlerine önem verilmesini, yine işitme veya görme engelli bireylere yönelik televizyon programları yapılmasını sağlamak ve Fransız toplumunda var olan çeşitliliği medyada da temin etmek*” şeklinde sıralanmaktadır³⁹.

Görüldüğü üzere, devletçi ve milliyetçi bir geleneğe sahip Fransa; yayıncılığın Devletten bağımsızlığı ilkesini benimseyen Almanya'dan farklı olarak, çoğunlukçu nitelikteki demokrasisine uygun denetimli çoğulcu bir yayıncılık modeli geliştirmiş ve “Televizyon, Fransa'nın sesidir” anlayışı çerçevesinde yayıncılık görevinin Devlete ait olduğunu kabul etmiştir⁴⁰.

İngiltere⁴¹

Kalkınmanın, kültürel bütünlüğün ve nitelikli bir eğitimin kitle iletişim araçlarıyla sağlanabileceğini savunan, düşünce ve basın hürriyetinin anavatanı sayılan İngiltere'de, basın hürriyeti, yasalar ve anayasal metinler yerine, bunlar kadar güçlü yazılı olmayan kurallara (Common Law) dayanmaktadır. Buradan hareketle yayın hizmeti üretim sürecinde rol oynayan bireylerin sahip oldukları değerler ile medya hizmet sağlayıcıların oluşturdukları özenetim ilkelerinin öncelikli olarak etkili olduğu söylenebilir.

İçerle göre İngiliz basını, her İngiliz vatandaşının sahip bulunduğu hürriyetlerden sansür ya da bir başka yasaklayıcı engelle uğramadan yararlanabilmektedir. Basının

38 “Fransız Televizyonunda Facebook ve Twitter Yasası”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/130550-fransiz-televizyonunda-facebook-ve-twitter-yasagi>.

39 “Présentation du Conseil”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.csa.fr/Le-CSA/Presentation-du-Conseil>.

40 Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.33.

41 Çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla AB üyesi olan İngiltere, 25 Haziran 2016 tarihinde yapılan “Brexit (İngiltere'nin Birlik'ten çıkması) Referandumu” sonrasında, seçmenlerin %52'sinin AB'den çıkma konusunda oy kullanmaları neticesinde AB'den ayrılma kararı almıştır. Sonuç, İngiliz hükümetini yasal açıdan bağlamıyor olsa da, siyasi açıdan görmezden gelinemeyeceği için İngiltere'nin 2 yıl içinde AB'den ayrılışının kesinleşmesi bekleniyor.

bu durumu, “*Rex versus Grey*” kararında: “(...) *basının hürriyeti, Kraliçenin uyruğu olan her vatandaşın sahip olduğu özgürlükten ne daha büyük, ne de daha küçüktür*” şeklinde tanımlanmıştır⁴².

Görsel-işitsel medya hizmetlerine bakıldığında ise, İngiltere’de yarı rekabetçi bir yayıncılık modelinin benimsendiği görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, İngiltere’de radyo ve televizyon yayıncılığında hem özel hem de kamu yayıncılığına açık, karma bir sistem bulunmaktadır. Radyo alıcı cihazları üretmek için kurulan şirketin devamı niteliğindeki BBC, 1922 yılında kurulmuş; 01/01/1927 tarihinde yayınlanan Kraliyet Beratı (Royal Charter) ile statüsü değiştirilerek bir kamu kuruluşuna dönüştürülmüştür.

İngiltere’deki yayın tekeli ise 1954 yılında çıkarılan yasayla kaldırılmıştır. Ticarî televizyonların “*Bağımsız Televizyon Otoritesi*” (Independent Television Authority / ITA) denetiminde çalışmasına izin verilmiştir. ITA, 1973 yılında “*Bağımsız Yayın Otoritesi*” (Independent Broadcasting Authority / IBA) olarak yeniden düzenlenmiş; 1990 yılında ise yapılan yasa değişikliğe neticesinde bütün özel televizyonları yönetimi altında toplayan “*Bağımsız Televizyon Kurulu*” (Independent Television Commission / ITC) kurulmuştur. ITC; 1 başkan, 1 başkan yardımcısı ve sayıları 8’den az, 10’dan fazla olamayacak üyelerden oluşmaktadır. Kültür Bakanı tarafından atanan bu üyelerden 3’ü ise İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’yı temsil etmek zorundadır. Gerek frekans tahsisinde, gerekse tahsisin yapılmasından sonra, denetim ve yaptırım gücü bulunan ITC’nin gerekli görüldüğünde yayıncı kuruluştan cevap ya da özür yayını isteme, uyarı, para cezası, yayın durdurma, yayın izninin iptali veya kısaltılması gibi yaptırımları bulunmaktadır. Kararları yargıya açıktır⁴³.

1990 Yayıncılık Yasası ile ayrıca kamusal ve özel televizyonlarla ilgili şikâyetlerle ilgilenmek üzere “*Yayın Şikâyetleri Komisyonu*” (The Broadcasting Complaints Commission / BCC) ve “*Yayın İlkeleri Komisyonu*” (The Broadcasting Standards Commission / BSC) kurulmuştur. 1996 yılında çıkarılan yasayla bu iki Komisyon, BSC adı altında birleştirilmiştir⁴⁴. 8 üyeden oluşan BSC; programlara yönelik izleyicilerden gelen tepkileri (özellikle özel hayata müdahale, şiddet, cinsellik, küfür ve argo unsurların kullanımı gibi konularda) değerlendirip, belirli ilkeler geliştiren ve televizyon yönetimlerini uyaran bir kuruluştur. Diğer bir deyişle, izleyicinin feedback oluşturmasını sağlayarak, yayınları dikeylikten yataylığa geçirmeye çalışan “*Basın Konseyi*”ne ya da ombudsmana benzer bir hakemlik mekanizmasıdır⁴⁵.

ITC, varlığını 29 Aralık 2003 tarihine kadar sürdürmüş ve İngiliz Hükümeti tarafından, halen yürürlükte olan “*İletişim Kanunu 2003*” (Communication Act 2003) ile birlikte “*İletişim Ofisi*” (OFCOM) kurulmuştur. OFCOM, ITC’nin yanı sıra daha

42 İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, s.64.

43 Bülbül, *Uluslararası İletişim*, s.83; Tekinalp, *Camera Obscura’dan Synopticon’a*, s.159; Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.92; Öksüz, *Küreselleşmede Nasıl Bir Medya Düzeni*, s.21-24.

44 Tekinalp, *Camera Obscura’dan Synopticon’a*, s.157-159.

45 Tekinalp, *Camera Obscura’dan Synopticon’a*, s.153; Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.99.

önce kurulan 4 düzenleyici kurumun daha görevini devralmıştır. Bu düzenleyici kurullar; BSC, Telekomünikasyon Bürosu, (The Office of Telecommunications / OFTEL), Radyo Otoritesi (The Radio Authority) ve Telsiz Ajansı (The Radiocommunications Agency)'dir⁴⁶. İletişim sektörünün bu şekilde tek bir çatı altında toplanması suretiyle iletişimin farklı alt sektörleri arasındaki sinerjinin de olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

OFCOM yönetimi, Türkiye'deki radyo ve televizyon yayıncılığı alanındaki düzenleyici ve denetleyici Üst Kurul olan RTÜK gibi 9 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin 6 tanesi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı tarafından atanırken, diğer 3 üye bu 6 üye tarafından seçilmektedir. Bu 3 üyeden 1'si idarecidir, diğer 2'si ise OFCOM çalışanları arasından seçilmektedir.

İngiltere'deki tüm ticarî televizyonlar ile radyolara lisans verme yetkisine sahip olan OFCOM, radyo ve televizyonların programlarında uymaları gereken yayıncılık kodlarını (OFCOM Broadcasting Code) da düzenleyerek, denetimi sağlamaktadır. 10 başlık altında düzenlenen yayıncılık kodlarının en son değişikliğe uğramış hali, 1 Temmuz 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yayıncılık kodlarının başlıkları ise şu şekilde sıralanmaktadır⁴⁷:

- 18 yaş altının korunması,
- Zararlı içerik ve hakareten izleyicilerin korunması,
- Suça teşvik edici yayınlara, radyo ve televizyonlarda yer verilmemesi,
- Yayıncıların, dinî programların içeriği ile ilgili olarak gereken sorumluluğu göstermelerini sağlamaları, belirli bir din veya mezhebe ait inançların yayınlarda olumsuz davranışlar şeklinde gösterilmemesi,
- Doğruluk ve tarafsızlık ilkeleri bağlamında farklı düşüncelere önem verilmesi,
- Seçimler ve referandum yayınlarında tarafsızlığı sağlamaya ilişkin düzenlemelerin seçimler ve referandum sırasında uygulanması,
- Yayıncıların, programlarda bireylere ve kurumlara hakkaniyetli davranması,
- Yayıncıların, programlarda mahremiyetin haksız yere ihlâlinden kaçınmaları,
- Televizyon programları içeriği üzerindeki editoryal bağımsızlığın sürdürülmesi, reklâmlar ile editoryal içeriğin birbirinden ayrılması suretiyle ticarî amaçlar için programların bozulmasının engellenmesi,
- Sadece radyo yayınları için geçerli olan bu kısımda tüketiciyi koruma amacıyla ticarî iletişimde şeffaflığının sağlanması.

İngiliz televizyon kuruluşu ITV'nin sunucularından Coleen Nolan'ın 16 yaşındaki oğluna sınavlarını geçmesi karşılığında, hediye olarak Amsterdam'a gidip bir hayat kadınıyla birlikte olmasını sağlayacağını televizyonlardan vaat etmesi, 18 yaş altının korunmasıyla ilgili yayıncılık kodunun ihlâline örnek gösterilebilir⁴⁸.

46 Berkman, *Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların*, s.49; Darendeli, *İdarî Ceza Hukuku Açısından*, s.122.

47 "OFCOM Broadcasting Code Guidance", erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.ofcom.org.uk/tv-radio-and-on-demand/broadcast-codes/broadcast-code>.

48 "Sınıfı Geçerse Oğlunu Geneleve Gönderecek", *Hürriyet Gazetesi*, 5 Haziran 2005.

OFCOM tarafından belirlenen söz konusu yayıncılık kodlarına kendi yayın ilkeleri ile birlikte azami ölçüde riayet eden BBC de kimi zaman izleyiciler tarafından eleştirilebilmektedir. Örneğin, iki BBC haber spikerinin mini etekleriyle masa üzerinde bülten sunmaları üzerine İngilizler, yayıncı kuruluşu protesto etmişlerdir⁴⁹; yine, “*Kocanızı Dize Getirin*” adlı gizli kamera şovunda cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını iddia eden seyircilerden gelen şikâyetler üzerine BBC, özür dilemek zorunda kalmıştır⁵⁰.

İletişim Kanunu 2003’ün 319. maddesi, “*OFCOM Yayıncılık Kodları*”nın temelini oluşturmaktadır. 319. maddenin birinci fıkrasına göre, “(...) radyo ve televizyon yayın hizmetleri için yayıncılık standartları belirlemek ve bunları zaman zaman gözden geçirerek yenilemek” OFCOM’un görevidir. Standartların hedefleri ise yine aynı maddenin ikinci fıkrasında yer almaktadır⁵¹.

OFCOM’un önemli bir görevi de yayın lisansı bulunan medya hizmet sağlayıcılarda yayınlanan programlar hakkında izleyici ya da dinleyicilerden gelen şikâyetleri incelemektir. OFCOM bir şikâyet aldığı anda, yayıncıdan programın bir kopyasını ister, herhangi bir yayın kodu ihlâli olup olmadığını görmek için program içeriğini inceler. Yayıncıdan şikâyete ilişkin savunmasını ister; bu yanıtı göre de şikâyeti haklı ya da haksız bulur. Kod ihlâli iddialarını dikkate alan OFCOM’un uygulayabileceği yasal yaptırımlar ise, “ihlâlin yapıldığı programın yayınlandığı saatte yayınlanmak üzere OFCOM’un belirlediği formatta düzetme veya açıklama yayınlama, para cezası, BBC, Channel 4 ve S4C haricindeki kanalların yayın lisansı sürelerinin kısaltılması veya lisanslarının iptali” şeklinde sıralanabilir⁵². Kanaatimizce OFCOM dâhil ondan önceki düzenleyici kurulların üstünde, güçlü bir iç ve özdenetim geleneği oluşturan İngiliz medya hizmet sağlayıcılarının kendi yayın ilkelerine uyma konusundaki titizlikleri, olası yayın ihlâllerinin gerçekleşmesini önemli ölçüde engellemektedir.

Medyada bütünleşmenin kurumsal olarak gerçekleştirilmesi açısından örnek teşkil eden OFCOM, yapısal olarak incelendiğinde de ilerleyen kısımlarda üzerinde durulacak olan ABD’deki FCC’ye benzer bir görünüm sergilemektedir. OFCOM da FCC gibi hem yayıncılık hem de telekomünikasyon alanlarını düzenlemekten sorumludur. Her iki ülke de Anglosakson kültürden gelmelerine karşın, İngiltere aynı sisteme ABD’den ancak 67 yıl sonra geçebilmiştir. OFCOM’un oluşumuna giden süreçte İngiltere’nin sürecin her aşamasını tartışmalarla geçirerek, sistemi kendilerine en uygun hâle getirmek istemesi sürenin bu denli uzamasına neden olmuştur.

İtalya

İtalya’da radyo ve televizyon yayıncılığındaki Devlet tekeli, 1944 yılında Millî Kurtuluş Komitesi tarafından oluşturulan Geçici Kabine tarafından kurulan “*Radiotelevisi-*

49 “Yeter Bacak değil Haber İstiyoruz”, *Akşam Gazetesi*, 24 Ağustos 2007.

50 “BBC Televizyonu Erkeklerden Özür Diledi”, *Hürriyet Gazetesi*, 1 Eylül 2005.

51 “Communications Act 2003”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/21/section/319>.

52 “Broadcasting Regulation: A Quick Guide”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.uk.practicallaw.com/4-504-3931>.

one Italiana” (RAI) adlı kamu kuruluşu tarafından sürdürülmüştür⁵³. Devlet tarafından tanınan bu imtiyaz, belirli aralıklarla yenilenen sözleşmelerle uzun süre devam etmiştir. 1970’li yıllarda iş adamı Berlusconi’nin başını çektiği Fininvest şirketler grubuna ait ilk özel televizyon istasyonlarının ortaya çıkması ile birlikte yayıncılık sektöründe oluşan duopol, Devlet tekelinin kaldırılmasına yönelik ilk adımların atılmasını sağlamıştır.

İtalya Anayasa Mahkemesi, 16/07/1974 tarihli kararı ile Devlet tekeli görüşünü korumakla birlikte ülkenin küçük bir bölümüne yayın yapan özel televizyonların ifade ve özel girişim hürriyetinin gereği olarak yasal olduğuna karar vermiştir. Ancak bazı bölgesel özel televizyon istasyonlarının paket programlarını tüm ülkeye dağıtmaya başlamasıyla birlikte mahkeme tarafından bu yayın kuruluşlarının kapatılmasına karar verilmiştir⁵⁴. Özel radyo ve televizyonların kurallarını kendilerinin koydukları piyasa düzeninin, İtalya’daki deregülasyonu “kuralsız ticarileşme” sürecine dönüştürdüğüne dikkat çeken Pekman’a göre, İtalya, 1980’lerin başında denetimsiz biçimde çoğalan radyo ve televizyon istasyonları, radyo ve televizyon mülkiyetinde herhangi bir düzenlemenin olmaması gibi faktörlerle birlikte yayınlanan programların içeriği bakımından da ticari televizyonculuğun Avrupa’daki en aşırı örneğini oluşturmaktadır⁵⁵. Televizyon konusunda Cheviron⁵⁶ da, siyasî otoritenin aşırı denetimden kaçınmasının ve ekonomik iktidarın öne sürdüğü her şeyin pazar yasasıyla çözümlendiği iddiasının eleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Laissez-faire felsefesi etrafındaki liberal yaklaşımın İtalyan yayıncılık politikasında da uzun yıllar kabul görmesi sonucunda özel televizyon yayıncılığında uzun süre devam eden bu fiili (de facto) durum, 06/08/1990 tarihli ve 223 sayılı “Mammi Law”⁵⁷ olarak adlandırılan Kanunla düzenlenerek, hukukî olarak (de jure) güvence altına alınabilmiştir. Bu Kanunun 6. maddesi de Kanunda belirtilen hükümleri uygulamak, radyo ve televizyon yayıncılığında disiplini sağlamak amacıyla “Garantörler Bürosu” (Ufficio del Garante) adlı bir Üst Kurul öngörmüştür. Bu oluşumun başında senato ve millet meclisi başkanlıklarınca önerilip, Cumhurbaşkanı tarafından 3 yıllığına atanan ve “Garantör” olarak adlandırılan bir kişi bulunmaktadır. Yetki kapsamına RAI girmemesine rağmen, RAI ile birlikte tüm özel yayın kurumlarında yönetmeliklerle belirlenen program içeriğine ve planlamasına ilişkin ilkelere uyulup uyulmadığını denetleyen Kurul, Yasanın 31. maddesinde öngörülen yayın yükümlülüklerine aykırı davranılması durumunda yayın kuruluşu hakkında uyarma, para cezası, yayını durdurma ve iznin iptali gibi yaptırımları uygulama yetkisine de sahiptir⁵⁸.

53 Gül, *Görsel-İşitsel Politikasıyla Avrupa Birliği*, s.26.

54 İlhan Özay, “Başlar mısın Başlayalım mı? Televizyonda Devlet Tekelinden Özelleşmeye: İtalya ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3, (1994), s.352; Tekinalp, *Elektronik Kitle İletim ve Değişim*, s.36-37; İçel, *Kitle İletişim Hukuku*, s.357; Çiftçi, *Uluslararası Hukuk Açısından*, s.26; Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.173-174.

55 Pekman, *Televizyonda Özelleşme*, s.73.

56 Nilgün Tural Cheviron, *Televizyon ve İçimizdeki Şiddet*, İstanbul: Ekslibris Yayıncılık, 2014, s.44.

57 Gül, *Görsel-İşitsel Politikasıyla Avrupa Birliği*, s.154.

58 Yasemin İnceoğlu, “TV Denetim Sistemlerinden Örnekler”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.yasemininceoglu.com/default.aspx?cat=4&pag=116>; İçel, *Kitle İletişim*, s.358; Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.179-182.

1990 Yayıncılık Yasası ile Garantöre “*İzleyiciler Ulusal Konseyi*” adlı 18 üyeden oluşan bir oluşum kurma yetkisi de tanınmıştır. Çeşitli izleyici ve dinleyici örgütlerinin temsilcilerinden oluşan Konsey, “insan onuru, çoğulculuk, tarafsızlık ve siyasî, kültürel ve dinî yapıdaki tüm düşüncelerde çeşitlilik sağlanması” gibi kavramlara özel yayın kuruluşları tarafından saygı gösterilmesini gözetme işlevini üstlenmiştir. Hiçbir yaptırım gücü bulunmayan bu Konsey, yayıncılık alanında zuhur eden tartışmalı konularda yalnızca deklarasyonlarda bulunabilmektedir⁵⁹.

Öte yandan 2003 yılında İtalya genelinde gerçekleştirilen televizyon boykotu da ses getirmiştir. Televizyonda yayınlanan kalitesiz programları protesto etmek amacıyla, Ernesti adlı bir grup tarafından düzenlenen eylem kapsamında 400 bine yakın kişi, 3 gün boyunca televizyon izlememe kararı almıştır⁶⁰. Benzer şekilde, Türkiye’de de 2002 yılından itibaren Tüketiciler Birliği’nin öncülüğünde, farklı sivil toplum örgütlerinin de desteğiyle 19-25 Nisan tarihlerinde, dünya genelinde büyük bir sorun haline gelen bilinçsiz televizyon izleme alışkanlığına karşı “*Turn Off TV/Turn On Life*” adlı kampanya düzenlenmiş. 2011 yılı ile birlikte de kampanya, “*Ekransız Hafta*” ismini almıştır⁶¹. Ticarileşme yolunda hızla ilerleyen İtalyan radyo ve televizyonlarının, STD’ye uyum çerçevesinde “1990 Yayıncılık Yasası”na getirilen düzenlemelerle bir nebze de olsa denetim altına alındıkları söylenebilir.

31/07/1997 tarih ve 249 sayılı Maccanico Kanunu ile kurulan “*İletişimi Koruma Otoritesi*” (AGCOM) ise mevcut denetim sisteminin en önemli ayağını oluşturmaktadır. 5 üyeden oluşan AGCOM, telekomünikasyon ve görsel-işitsel yayıncılık alanlarında uzmanlığa sahip, ulusal ve bağımsız bir otoritedir⁶².

Kurum Başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından 7 yıllığına atanır ve yeniden seçilemez. Geriye kalan üyelere bir tanesi yine Cumhurbaşkanı tarafından atanırken, 3 üye İtalya Parlamentosu’nca seçildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır⁶³.

Üyeler, Parlamento’daki siyasî güç paylaşımına göre eşit olarak dağıtılmaktadır ve belirleyici güç ise Hükümetin adayı olan AGCOM Başkanı’nın elinde bulunmaktadır. İtalya’nın mevcut düzenleyici rejimi, güçlü yayıncılara karşı sert kararlar vermekten çekinen, hâkim durumdaki zayıf yasal hükümler ve belirsiz icra tedbirleri ile karakterize edilmektedir⁶⁴.

Pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, İtalya’da da mevzuatta yapılan değişiklik, telekomünikasyon sektörünü düzenlemek, denetlemek ve yaptırımlar uygulamaktan sorumlu yetkili makamların tek bağımsız organ ile birleştirilmesini sağlamıştır. Bu organ, 90/387 sayılı Direktif gibi Avrupa Topluluğu mevzuatına uyulması ve 1990’lı

59 Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, s.183-184.

60 “Televizyonsuz 3 Gün”, *Radikal Gazetesi*, 14 Aralık 2003.

61 “Ekranları Kapa, Yaşamı Aç”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.tuketiciler.org/ekranlari-kapa-yasami-ac/>.

62 “Attività del Consiglio e delle Commissioni”, erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.agcom.it/attivita-del-consiglio-e-delle-commissioni>.

63 “Componenti”, erişim 15 Şubat, 2017, www.agcom.it/componenti.

64 Açık Toplum Enstitüsü, *Avrupa’da Televizyon, Düzenleme, Politikalar ve Bağımsızlık İzleme Raporu*, V:1, Ankara, 2005, s.51-53.

yıllarda bağımsız düzenleyici otoriteler için daha güçlü bir rol talep edilmesine yol açan bir siyasî bir krize tepki olarak kısmen oluşturulmuştur⁶⁵.

Nitekim, tıpkı OFCOM'da olduğu gibi birden çok sektörü düzenleme görevini üstlenen bir organizasyon yapısına sahip olan AGCOM'un bünyesinde, biri "*Altyapı ve Şebekeler Komisyonu*" adlı ilgili tüm sektörlerdeki altyapı ve şebekelerin düzenlenmesi ve gözetiminden sorumlu, diğeri de ilgili sektörlerdeki her türlü hizmet ve ürünü denetleyip düzenlemekten sorumlu "*Hizmetler ve Ürünler Komisyonu*" adlı iki ayrı komisyon yer almaktadır⁶⁶.

AGCOM'un faaliyetlerinde göz önünde bulundurduğu 3 temel husus, resmî web sitesinde şu şekilde belirtilmektedir:

- Yayıncılık sektöründe adil rekabeti sağlamak,
- Kullanıcıları korumak amacıyla kaliteli ve evrensel hizmet standartları sağlamak,
- Özellikle zayıf grupta yer alanlara (çocuk ve engelliler) dikkat etmek suretiyle vatandaşların özgürlük haklarına saygı gösterilmesini sağlamak.

Basın ve yayın aktivitelerinin resmî düzenleyicisi olan Basın ve Yayın Garantörü'nün yetkilerini devralan AGCOM'un, ifade hürriyetinin uygulanmasını güvence altına almak ve rekabeti düzenlemekten sorumlu, hukuken tanımlanmış bir otorite olması nedeniyle kendinden önceki organlardan daha fazla sorumluluğa sahip olduğu söylenebilir⁶⁷.

AGCOM'un görsel-işitsel medya hizmetleriyle ilgili sorumlulukları ise şu şekilde sıralanabilir⁶⁸:

- Posta ve Telekomünikasyon Yüksek Enstitüsü de dâhil olmak üzere iletişim ve multimedya servisleri alanındaki teknolojik yenilik ve gelişmeler için yapılacak araştırma ve çalışmaları teşvik etmek,
- Frekans tahsislerini yapmak,
- Sunulan hizmetlerin kalitesinin belirli bir düzeyde olması ve benimsenmesi için talimatlar çıkarmak,
- Radyo ve televizyon lisans ve yetki ücretlerini belirlemek, lisans kriterleri ve prosedürlerle ilgili yönetmelik çıkarmak,
- Reklâm yayınları ile seçim dönemi propaganda yayınlarında uyulacak kuralları belirlemek ve eşit erişim kurallarına bağlı kalarak uygulanmasını sağlamak.

AGCOM'un kararlarına karşı Roma'daki Lazio Bölge İdare Mahkemesi'ne ve ardından Danıştay'a başvurma imkânı bulunduğunu aktaran Berkman⁶⁹, AGCOM'un bir ilginç özelliğinin de merkezinin Roma'da değil, Napoli'de yer alması olduğunu belirtmektedir.

65 Açık Toplum Enstitüsü, *Avrupa'da Televizyon, Düzenleme, Politikalar ve Bağımsızlık İzleme Raporu*, V:2, Ankara, 2005, s.884.

66 Berkman, *Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların*, s.65.

67 Açık Toplum Enstitüsü, *Avrupa'da Televizyon*, V:2, s.887.

68 "Competenze del Consiglio", erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.agcom.it/competenze-del-consiglio>.

69 Berkman, *Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların*, s.66.

Özetle, İngiltere ve Fransa'da yaşanan gelişmelerin dışında kalamayan İtalya'da da yayıncılık alanının zorlanması suretiyle fiili durum yaratılması, sistemin bu gelişme karşısında hiçbir düzenlemeye gitmemesi ve ortaya çıkan karmaşa ile Türkiye'deki gelişmelerin aynı çizgide seyrettiği görülmektedir. Her iki ülkede de mevzuat çerçevesinde oluşan bir düzen değil, radyo ve televizyon yayıncılığı alanındaki mevcut düzenin ve şartların mecbur kıldığı bir hukukî mevzuat söz konusudur.

Sonuç

AB'de önemli bir ağırlığa sahip olan ve birçok alanda diğer AB ülkelerine öncülük eden Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya'nın radyo ve televizyon yayınlarını düzenlemek ve denetlemek amacıyla özerk kurullar (CSA, OFCOM, AGCOM) oluşturma yoluna gittikleri görülmektedirler. Bu kurullar, CSA gibi özel olarak radyo ve televizyon yayıncılığı alanının düzenlenmesi, denetlenmesi ve yayın kuruluşlarına lisans verilmesi için oluşturulabildikleri gibi; OFCOM ve AGCOM'da olduğu üzere, radyo ve televizyon yayıncılığının yanı sıra uydu yayıncılığı, internet, mobil iletişim, telefon ve posta hizmetleri gibi çeşitli alanlarda da düzenleme ve denetleme yetkilerine sahiptirler.

Kanaatimizce, medya hizmet sağlayıcıların kamuoyu oluşturmadaki gücünün toplum ve devlet aleyhine kullanılmasını, toplumun ve devletin moral değerlerine zarar verilmesini önlemek amacıyla yayın hizmetlerinin amaç, ilke, görev esasları ve planlamaya uygun olarak yerine getirilip getirilmediğini kontrol edecek bu ve benzeri denetim mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, demokrasiyle yönetilen ülkelerde devletler, yazılı basını denetlemekten vazgeçerken ve makul sebepler olmadıkça sansür uygulaması yapmazken, görsel-işitsel kitle iletişim araçlarında (radyo, televizyon ve sinema filmleri) kontrolü ellerinde bulundurma yoluna gittikleri söylenebilir. Kısacası, devletlerin radyo, televizyon ve sinema alanından tamamen çekilmedikleri görülmektedir.

Avrupa kıtası özelinde değinilmesi gereken önemli bir husus da, (European Platform of Regulatory Authorities / EPRA) "*Avrupa Düzenleyici Otoriteler Platformu*"dur. 1995 yılında kurulan ve Avrupa'da yayıncılık alanındaki düzenleyici kuruluşların uygulama ve düzenlemeleri hakkında görüş alışverişi yapabilecekleri bir platform olan EPRA'ya halen 46 farklı ülkeden, RTÜK de dâhil olmak üzere 52 düzenleyici otorite üyedir. Yılda iki kez düzenlenen EPRA toplantılarında temel yayıncılık ilkelelerinin ülkelerarası karşılaştırmalı analizlerinin yapılmasının yanı sıra, Avrupa medya dünyasındaki güncel gelişmeler hakkında da bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, Avrupa Görsel-İşitsel Gözlemevi ile AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi, platform toplantılarına gözlemci olarak katılmaktadırlar. Dünyanın en eski ve en geniş yayıncılık düzenleyici ağı olan EPRA'nın toplantılarında değinilen belli başlı konular arasında "Kullanıcıların Güçlendirilmesi: Koruma Araçları, Düzenleyici Otoritelerin Bağımsızlığı, Sayısal Radyo, Ticarî İletişim, Kamu Medya Hizmetinin Yönetişi, Medya Okuryazarlığı" yer almaktadır.

Kaynakça

- Açık Toplum Enstitüsü. *Avrupa'da Televizyon, Düzenleme, Politikalar ve Bağımsızlık İzleme Raporu*, c.1. Ankara, 2005.
- Açık Toplum Enstitüsü. *Avrupa'da Televizyon, Düzenleme, Politikalar ve Bağımsızlık İzleme Raporu*, c.2. Ankara, 2005.
- “Attività del Consiglio e delle Commissioni”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.agcom.it/attivita-del-consiglio-e-delle-commissioni>.
- Avşar, Bozkurt Zakir ve Gürsel Öngören. *Radyo ve Televizyon Hukuku*. Ankara: Piramit Yayıncılık, 2003.
- “BBC Televizyonu Erkeklerden Özür Diledi”. *Hürriyet Gazetesi*. 1 Eylül 2005.
- Berkman, Ayberk Nuri. *Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların İktisadi Etkileri*. Ankara: Nobel Kitabevi, 2011.
- “Broadcasting Regulation: A Quick Guide”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.uk.practicallaw.com/4-504-3931>.
- Bülbül, Ali Rıdvan. *Uluslararası İletişim*. Konya: Damla Ofset, 2000.
- “Ce que ne fait pas le CSA”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.csa.fr/Le-CSA/Presentation-du-Conseil/Des-missions-diversifiees/Ce-que-ne-fait-pas-le-CSA>.
- Cheviron, Nilgün Tural. *Televizyon ve İçimizdeki Şiddet*. İstanbul: Ekslibris Yayıncılık, 2014.
- “Communications Act 2003”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/21/section/319>.
- “Competenze del Consiglio”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.agcom.it/competenze-del-consiglio>.
- “Componenti”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.agcom.it/componenti>.
- Çaplı, Bülent. *Televizyon ve Siyasal Sistem*. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Çiftci, Ahmet. *Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 1999.
- Darendeli, Abdul Vahap. *İdarî Ceza Hukuku Açısından Görsel-İşitsel Medya Alanındaki İdarî Yaptırımların Hukukî Rejimi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.
- Demirbilek, Hüseyin. “Avrupa Birliği’nde Medya Yoğunlaşması; Teori ve Uygulama”. Uzmanlık Tezi, RTÜK, 2011.
- “Ekranları Kapa, Yaşamı Aç”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.tuketiciler.org/ekranlari-kapa-yasami-ac/>.
- Erol, Gülbuğ. “Avrupa Birliği’nde Görsel-İşitsel Politikalar”. Der., Gülbuğ Erol. *Medya Üzerine Çalışmalar*. İstanbul: Beta Yayınları, 2007: 1-26.
- “Fransa El Manar TV’yi Bir Ay Sonra Kapattı”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.bianet.org/bianet/medya/50886-fransa-el-manar-tvyi-bir-ay-sonra-kapatti>.
- “Fransa Hizbullahın Kanalına Yayın İzni Verdi”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.bianet.org/bianet/medya/50134-fransa-hizbullahin-kanalina-yayin-izni-verdi>.
- “Fransız Televizyonunda Facebook ve Twitter Yasağı”. Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/130550-fransiz-televizyonunda-facebook-ve-twitter-yasagi>.

- Frederic, Barbier ve Catherine Bertho Lavenir. *Diderot'tan İnternete Medya Tarihi*. Çev., Kerem Eksen. İstanbul: Okyanus Yayın, 2001.
- Gönenç, Özgür. *Dünya Medyası*. İstanbul: Truva Yayınları, 2010.
- Gül, Ayşen Akkor. *Görsel-İşitsel Politikasıyla Avrupa Birliği: Televizyon Yayıncılığında Yöndeşen Medyaya*. İstanbul: Beta Yayınları, 2013.
- İçel, Kayıhan. *Kitle İletişim Hukuku*. (11. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları, 2015.
- İlal, Ersan. *Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası*. İstanbul, 1972.
- İnceoğlu, Yasemin. "TV Denetim Sistemlerinden Örnekler". Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.yasemininceoglu.com/default.aspx?cat=4&pag=116>.
- İnceoğlu, Yasemin Giritli. *Uluslararası Medya "Medya Eleştirileri"*. İstanbul: Der Yayınları, 2004.
- Koç, Neslihan. "ABD, İngiltere ve Fransa'da Yayınların Düzenlenmesi ve Yayın İçeriği İhlallerine Karşı Yaptırımlar". Uzmanlık Tezi, RTÜK, 2011.
- "Le Collège". Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.csa.fr/Le-CSA/Presentation-du-Conseil/Le-College>.
- "Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication", erişim 15 Şubat, 2017, <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORF-TEXT000000512205&fastPos=1&fastReqId=78965485&categorieLien=cid&oldAction=rechTexte>.
- "OFCOM Broadcasting Code Guidance". Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.ofcom.org.uk/tv-radio-and-on-demand/broadcast-codes/broadcast-code>.
- Öksüz, Süheyla. *Küreselleşmede Nasıl Bir Medya Düzeni*. Ankara: Piramit Yayıncılık, 2004.
- Özay, İlhan. "Televizyonda Devlet Tekelinden Özelleşmeye: İtalya ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 3 (1994): 351-356.
- Özcan, Zafer. "Alman Medyası Gurbetçiden Aldığı Parayı Futbol Maçlarına Yatırıyor!". Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.profjoergbecker.de/Dokumente/autobiotexte/Z-%C3%96zcan%20Interview%20mit%20J%C3%B6rg%20Becker%20t%C3%BCrk.pdf>.
- Özenirler, Işıl. "Kitle İletişiminde Denetim, Denetim Modelleri ve Özellikle Radyo-Televizyon Yayıncılığında Denetim". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.
- Pekman, Cem. *Televizyonda Özelleşme, Avrupa'da Yayıncılığın Değişim Süreci*. İstanbul: Beta Yayınları, 1997.
- "Présentation du Conseil". Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.csa.fr/Le-CSA/Presentation-du-Conseil>.
- Sarmaşık, Jale. *Radyo ve Televizyon Yayınlarını Denetim Yöntemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 1993.
- "Sınıfı Geçerse Oğlunu Geneleve Gönderecek". *Hürriyet Gazetesi*. 5 Haziran 2005.
- Sim, Şükrü. "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Özel Televizyon Yayıncılığı ve RTÜK Olgusu". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.
- "Tasks". Erişim 15 Şubat, 2017. <http://www.die-medienanstalten.de/en/profile/tasks.html>.

- Tekinalp, Şermin. *Elektronik Kitle İletim ve Değişim*. İstanbul: Beta Yayınları, 1990.
- Tekinalp, Şermin. *Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon*. İstanbul: Der Yayınevi, 2003.
- “Televizyonsuz 3 Gün”. *Radikal Gazetesi*. 14 Aralık 2003.
- Temiztürk, Hakan. “Batılı Ülkelerde Radyo Televizyon Yayınlarının Denetimi ve Denetleyici Kurullar”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 16 (2003): 263-279.
- Topuz, Hıfzı. *Yarımın Radyo ve Televizyon Düzeni*. İstanbul: Mozaik Basım ve Yayıncılık, 1990.
- Tursun, Hasan Turgay. *Avrupa Birliği'nin Kültür ve Görsel-İşitsel Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004.
- “Yeter Bacak değil Haber İstiyoruz”. *Akşam Gazetesi*. 24 Ağustos 2007.
- Yıldız, Aytaç. “Bir Düzenleyici Kurul Analizi: Radyo Televizyon Üst Kurulu”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

Supervision of Radio and Television Broadcasting Services in Germany, France, England and Italy in the Context of Audiovisual Policy of the European Union

SENA COŞKUN

Abstract: *This study focuses on regulatory, permitting and supervisory agencies working in the supervision of radio and television broadcasting services in EU countries, such as Germany, France, England and Italy, leading many other European Union (EU) countries in this area. The study examines this by not neglecting to address the tasks and powers of the supervisory authority and the current supervisory system in the countries, and revealing their knowledge in the literature on them. The aim of the study focused on the supervising of audiovisual media services is to demonstrate how radio and television broadcasting services in the four major countries of Europe are audited in the framework of the recent legislative arrangements. In this context, the study will contribute both to the update of relevant literature in our country and to future researches related to this topic. It is thought that it is necessary to handle the work together with the EU's audiovisual policy. Because there is a linear relationship between EU policies and the field of audiovisual broadcasting that affects each other.*

Keywords: *Audiovisual broadcasting service, Supervision, Supervisory authority, European Union, Media studies.*

Bios Politikos'tan Homo Economicus'a: Karşılaştırmalı Bir Perspektifle Antik ve Modern Dönemde İnsan, Ekonomi ve Siyaset İlişkisi

ADEM ÇELİK*
ademcelik36@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9297-1116

AYKUT AYKUTALP**
ayk_alp@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5991-0306

Öz: Bu çalışmanın amacı, Antik ve modern düşünürlerin siyaseti nasıl tanımladıklarını ortaya koyarak, tanımlar arasındaki farkların nedenini tartışmaktır. Antik dönemde, insanın doğası gereği politik bir varlık olarak tanımlanması, siyasetin bütün insani etkinlikler içerisinde en yücesi olarak görülmesine neden olmuştur. Antik düşünürler için siyaset, müşterek meselelerin eşitlerin gözü önünde tartışıldığı ve eşitsizliği dışlayan bir çoğulluk alanı olarak kavramıştır. Antik düşünür Aristoteles siyasetin amacının “iyi yaşam” olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Machiavelli ile başlayan modern siyasal düşünce, siyaseti, güç, iktidar ve şiddet kavramlarıyla tanımlamıştır. Machiavelli ve ardılları için siyaset, fiziksel şiddetin meşru örgütlenmesi, güç, değer ve kaynakların otorite eliyle dağıtılması şeklinde tanımlanmıştır. Antik Yunanda kamusal-siyasal alandan dışlanan şiddet, modern dünyada politik toplumu tanımlayan merkezi kavramlardan birisi haline gelmiştir. Antik dönemde siyasal varlık (zoon politikon) olarak tanımlanan insan, modern dönemde ekonomik varlık (homo economicus) olarak tanımlanmıştır. Antikler için yaşanmaya değer yaşam siyasete adanmış yaşam iken (bios politikos), modernler için ekonomik etkinlikle ilişkili hale gelmiştir. Çalışma, Antik ve modernlerin siyasal tanımları arasındaki farkın insan ve insan yaşamının amacı konusundaki farklılıklardan kaynaklandığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Ekonomi, Homo economicus, Bios politikos, Kamusal alan, Özel alan.

Giriş

Ekonomi ve siyaset ilişkilerinin nasıl olması gerektiği, Antik Yunan'dan günümüze kadar tartışılan konuların başında gelmektedir. Antik dönemde zorunlulukla ilişkilendirilen ve özel alana konu edilen ekonomi, modern dönemde insanı tanımlayan özelliklerden birisi olarak kavranmış ve insan homo economicus olarak tanımlanmıştır. Siyaset büyük ölçüde ekonomik vaatler üzerinden kendisini yeniden üretmeye başlamış, refah ve büyüme siyasal meşruiyetin yeniden üretiminin merkezi kavramları haline gelmiştir. İnsan, ekonomik fayda peşinde koşan, kendi çıkarlarını

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

** Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

maksimize eden bir varlık olarak tanımlanmış ve ekonomik kategoriler siyasetin belirlenmesinde merkezi bir hal almıştır.

Modern dünyada insanın ekonomik bir varlık olarak tanımlanması siyasal tanımının da değişmesine neden olmuştur. Özellikle Floransalı düşünür Machiavelli'nin çalışmalarından beridir siyaset güç ve iktidar kavramları ekseninde tanımlanmaktadır. Modern siyasetin kurucusu kabul edilen Machiavelli'ye göre, özünde bencil bir varlık olan insanın güç ve mülk arayışının bir sınırı yoktur. Machiavelli'ye göre insanın "ele geçirme isteği olağandır, insanlar bunu yapabilecek güçlere sahip oldukları için yerilmemeli, övülmelidir"¹. Benzer bir biçimde, "insanlar ya kazanılmalı ya da kökleri kazınmalıdır" ifadelerinden de görüleceği üzere siyaset iktidar, şiddet ve savaşa ilişkilendirilmektedir.

Machiavelli'nin açtığı yoldan ilerleyen siyaset bilimci ve düşünürler siyaseti güç, şiddet ve kaynak dağılımıyla ilgili etkinlik olarak tanımlamaktadır. Buna göre siyaset, güç, etki ve otoriteyi içeren kalıcı bir bütün²; fiziksel şiddet ve güç kullanımı³; değerlerin otorite yoluyla dağılımı⁴ gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama biçimlerinin merkezi noktasını, siyaseti güç, şiddet ve iktidarı içeren hiyerarşik bir ilişkiler bütünü olarak ve daha da önemlisi siyasetin sadece belirli bir amaca ulaşmayı sağlayan bir araç olarak kavranması oluşturmaktadır⁵. Siyaseti, güç ve şiddet merkezli, yöneten ve yönetilen gibi hiyerarşik ayrımlar üzerine inşa eden modern siyaset anlayışına karşı çıkan Hannah Arendt toplumun yöneten ve yönetilenler, emir verenler ve itaat edenler şeklinde bölünüp anlaşılmasının siyaset öncesi bir ilişkiye tekabül ettiğini savunur⁶. Arendt'in tanımlamasına göre siyaset, kararların, zor ve şiddet kullanılarak değil, sözcükler ve ikna yoluyla alınması anlamına gelmektedir⁷. Şiddet, modern siyasal kuramda bir amaç olarak görülme de⁸, "amaç, kullanımını haklı kıldığı ve gerçekleşmesi için gereksindiği araçların altında ezilme tehlikesine açıktır"⁹. Diğer bir ifade ile şiddet, aracı kılındığı her politik ve insani amacı kendisine araç kılma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda araçsal bir perspektiften yaklaşılsa dahi, şiddet kullanımı ve siyaset kavramını yan yana kullanmakta sorunlu bir yan vardır. Çalışmada tartışılacağı üzere kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerine kurulu olan Antik Yunan düşüncesi şiddetin kendisini değil, ama kamusal alanda kullanımını dışlamaktadır. Bu itibarla müşterek olanın söz ve konuşma yoluyla tartışıldığı, yurttaşların kendi özgüllüklerini eşitlerinin gözleri önünde sergiledikleri bir çoğulluk alanı olarak tanımlanan siyaset ile gücün ve şiddetin örgütlenmesi, kaynak dağılımının düzenlenmesi şeklinde tanımlanan siyaset kavramları arasında paradig-

1 Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Celal Öner, İstanbul: Oda Yayınları, 2004, s.17.

2 Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, New Jersey: Prentice-Hall, 1972, s.14.

3 Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev., Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, s.80.

4 David Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, Newyork: Alfred a Knopf, 1968.

5 Siyasetin rekabetçi araçsal yorumu için bkz. H. Emre Bağçe, "Siyaset ve Demokrasi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Amme İdaresi Dergisi*, 40/4 (2007), s.2-5.

6 Noel O'Sullivan, "Hannah Arendt: Eski Yunan Özlemi ve Endüstri Toplumu", çev. Gülayşe Koçak, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, haz., Anthony De Crespigny-Kenneth R. Minogue, İstanbul: Remzi Yayınları, 1994, s.227.

7 Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çev., Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994 s.44.

8 Weber'e göre şiddet bir amaç değil devlete özgü bir araçtır. Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s.80.

9 Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.10.

mal farklar söz konusudur. Modern dünyada siyasetin bu türden araçsalcı yorumunun hakim hale gelmesinin ardında, ekonomi ve siyaset ilişkisinin Antik Yunan'daki tanımlama biçimlerinden keskin bir kopuş yaşanması ve Antik Yunan'da siyasal bir varlık olarak tanımlanan insanın, modern toplumda iktisadi bir varlık olarak tanımlanması yatmaktadır. Çalışma, antik ve modernlerin siyasala ilişkin tanımlama biçimlerindeki farklılaşmanın insan ve insan yaşamının amacı konusundaki farklılıklarından kaynaklandığını tartışmaktadır.

Antik Yunan'da Siyaset ve Ekonomi

Aristoteles, insanı hem “zoon politikon” (siyasal hayvan) hem de “zoon logon echon” (konuşan akıllı hayvan) biçiminde tanımlar ve her iki tanım insanın siyaset yapmasının koşulunu oluşturur¹⁰. Dil, insana yararlı ve zararlı olanı bildirmeye yarar ve insanlar ve hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnızca insanların, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ve hak ile haksızı sezebilmeleridir¹¹. Düşünme ve konuşma insanın ayırt edici türsel özelliklerini oluşturmaktadır. Düşünme ve konuşma dolayısıyla gerçekleşen siyaseti insanın ayırt edici bir özelliği olarak ortaya koymak, insanın diğer canlı türleriyle paylaştıkları ortak noktaların olmadıkları anlamına gelmemektedir. İnsan diğer canlı türleri gibi biyolojik bir varlık ama aynı zamanda onlardan farklı olarak siyasal bir varlıktır.

İnsanın biyolojik ve siyasal varlığı arasındaki ayrım Antik Yunan'da kamusal ve özel, zorunluluk ve özgürlük ikiliklerini anlamak açısından merkezi önemdedir. Diğer taraftan insanın biyolojik ve siyasal varlığı arasındaki fark aynı zamanda ekonomi ve siyaset ayrımının anlaşılmasında da merkezi konumdadır. Ekonomik olan, bireyin ve türün hayatıyla ilgili ve tanımı gereği siyasal olmayandır yani haneye (oikos) ait bir meseledir¹². Antik düşünce hane ile kamusal arasında bir karşıtlık söz konusudur ve karşıtlık insanın biyolojik ve siyasal varlığı arasındaki ayrıma tekabül etmektedir. Hane, zorunluluğun ve biyolojik yeniden üretimin alanı iken, kamusal, ortak dünyanın, müşterek olanın ve özgürlüğün alanıdır.

Antik Yunan'da kamusal alan ve özel alan arasında kurulan karşıtlık, özel alanın önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak, özel alanın kendi başına bir değeri ve önemi de yoktur. Özel alanı önemli kılan şey, yurttaşın biyolojik yeniden üretimini sağlaması olduğu gibi kamusal meselelerle ilgilenmesine olanak sağlayacak boş zamanı yaratmasıdır. Başka bir deyişle özel alanın önemi, yurttaşların biyolojik ve zaruri ihtiyaçlarının başkası tarafından karşılanması ve böylelikle zorunluluk zincirlerinden, başkalarını o zincirlere bağlayarak kurtulmalarında yatmaktadır. Bu bakımdan Aristoteles, yaşamı üretimle değil, eylemle ilişkilendirmekte ve mülkiyet konusu olarak kölenin eylemi olanaklı kılan şeylerden birisi olduğunu ifade etmektedir¹³. Diğer bir ifade ile köle, zorunluluk alanında yerine getirdiği görevlerle, yurttaşların

10 Fatmagül Berktaş, *Politikanın Çağrısı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.14.

11 Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Yayınları, 2004, s.10.

12 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.48.

13 Aristoteles, *Politika*, s.12.

kamusal yaşama katılmalarına, kamusal alanda eylemelerine olanak sağlayan araçlardan birisidir. Bu nokta, Antik özgürlük tasavvurunun da merkezini oluşturmaktadır. Antik özgürlük, yarardan ve zorunluluktan kurtulma anlamında kullanılmaktadır. Zorunluluk ise, büyük ölçüde biyolojik varlığın yeniden üretimi için gerekli olan emek ve çalışmayla ilgilidir. Bu bakımdan emek ve çalışma Antik Yunan toplumu için bir dışlanma ve aşağılanma ölçütüdür. Çalışmanın pre-modern toplumlarda bir dışlanma ölçütü olarak görüldüğünün altını çizen Andre Gorz'a göre, çalışan "kadın ve erkekler, modern-öncesi bütün toplumlarda aşağı kabul edilmişlerdi" ve "insanlık alanına değil, doğa alanına ait" görülmekte, zorunluluğun kölesi olarak kavranmakta ve bu itibarla "sitenin faaliyetleriyle ilgilenmeye yetenekli kılacak ruhsal gelişim ve yarar gözetmemek gibi özelliklerden yoksun" oldukları için aşağılanmaktaydılar¹⁴.

Çalışanlar, yaşamayı, iyi yaşama tercih etmiş kimselerdi. Aristoteles için siyaset, bir arada yaşam sorununa yanıt aramaz. Siyasetin merkezi yaşamı değil, yaşanmaya değer bir yaşamı kurmaktır. "Yoksa, kölelerden ya da hayvanlardan bir devlet kurulabilirdi; oysa buna olanak yoktur, çünkü köleler ve hayvanlar özgür varlıklar değildir ve mutluluktan pay almazlar"¹⁵. Siyasetin merkezinde iyi yaşam vardır. Peki iyi yaşam, yurttaşın biyolojik yeniden üretimi için gerekli olan ekonomik faaliyetleri dışarda mı bırakmalıdır? Aksine, Aristoteles'e göre gerek bireyler, gerekse şehirler için iyi yaşam, "erdemini gerektirdiği eylemleri yapmaya yetecek kadar maddi varlıkla desteklenmiş erdemi olan yaşamdır"¹⁶. Bu bakımdan mülkiyet, özgür olmanın ve kamusal-siyasal yaşama katılmanın temel koşullarından birisini oluşturmaktaydı. Mülkiyet kınanması gereken bir şey değil, siyasal yaşama katılmanın ön koşullarından birisini oluşturmaktaydı. Kınanan, mülk sahibi olmak değil, mülk sahibi olma ya da para kazanma arzusuydu. Özgür bir insan için servet sahibi olmanın bir sınırı olması gerekmektedir. Bu yüzden Aristoteles, ev yönetimi ile para kazanma sanatını farklı etkinlikler olarak değerlendirmektedir. Ev yönetimi para kazanmak olmadığı için, onun bir sınırı vardır ve para ev yönetimi için, bir amaca yarayan araçtır. Buna karşılık para kazanma sanatında bir sınır söz konusu değildir ve bazı kimselerin sınırsız para kazanma arzusunun arkasında iyi yaşam değil, yaşam vardır¹⁷.

Siyasetin merkezini oluşturan iyi yaşam ilkesi, yaşamın zorunluluklarına hanede boyun eğdirilmesiyle mümkün kılınabilir. Polis'in fertlerini ilgilendirdiği ölçüde hane yaşamı, iyi yaşam adına vardır¹⁸. Siyasetin yaşamdan farklı olarak, iyi yaşam ilkesi üzerine kurulduğunu savunan Aristoteles, "insanların özgürce, yani hayatın zorunluluklarından ve bunların sebep olduğu ilişkilerden tamamen bağımsız olarak seçebilecekleri üç hayat tarzı (bioi) ayırt etmişti"¹⁹. Özgürlük ilkesi gereği iyi yaşam, canlı kalmak gibi bir zorunluluğun sonucu olan çalışmayı, tüccar ve zanaatkarın sahip- lenme üzerine kurulan hayatını dışarda bırakmalıdır. Diğer bir ifade ile iyi yaşam, "hareketlerini ve etkinliklerini özgürce düzenleme olanağını iradi veya gayri iradi

14 Andre Gorz, *İktisadi Aklın Eleştirisi*, çev., Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s.26.

15 Aristoteles, *Politika*, s.83.

16 Aristoteles, *Politika*, s.197.

17 Aristoteles, *Politika*, s.22.

18 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.58.

19 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.25.

olarak bütün yaşamında ya da geçici olarak yitirmiş herkesi dışarıda bırakmaktaydı²⁰. Arendt'e göre geride kalan üç yaşam tarzının "ortak olarak sahip oldukları şey "güzellik" ile, yani ne zorunlu ne de sadece yararlı şeylerle ilgili olmalarıydı: verildiği şekliyle/kadarıyla bedeni hazların keyfini süren bir hayat; mükemmelliğin güzel işlerde bulunduğu, polis'in meselelerine adanmış bir hayat; ve kalıcı güzelliği ne insanın müdahalesiyle oluşturulabilecek ne de insanın bunları tüketmesiyle değiştirilebilecek ebedi şeyleri sorgulamaya ve bunlar üzerinde tefekküre adanmış filozofun hayatı"²¹. Özgürlüğü, yararlı ve zorunlu olan etkinliklerden azade olmak biçimde tanımlayan Antik düşünceden hareket eden Arendt, insan yaşamının üç temel koşuluna denk gelen, üç etkinliği kapsayan (emek, iş, eylem) kapsayan Vita Activa kavramını formüle eder. İnsanın, ölümsüzlük arzusu dolayısıyla diğer canlı türlerinden ayrıldığını savunan Arendt, insandaki ölümsüzlük arzusunun, ancak eşitlerden oluşan ve böylece anısını aktarmanın mümkün olduğu bir seyirci grubu önünde sergilenen eylem ve praksis aracılığıyla gerçekleşebileceğini savunur²². Bu bakımdan ne emek ne de iş özerk ve sahici bir yaşamı gerçekleştirmenin aracı olarak görülmez²³.

Vita Activa kavramını oluşturan insani etkinliklerden ilki emektir. Emek, geride bir iz, anıt ve hatırlanmaya degecek büyük bir iş bırakmayacak bedeni bir etkinlik olduğundan Antik Yunan'da hor görülmekteydi²⁴. Emek, biyolojik yaşamın yeniden üretimini sağlayan bedeni etkinlik olarak kavranmakta ve politik olmayan bir etkinlik türü olarak özel alanın konusu edilmekteydi²⁵. Emek, biyolojik yeniden üretimin gerçekleşmesi için gerekli olan beden etkinliği olduğundan insanın ayırt edici özelliği değil, diğer hayvan türleri ile paylaştığı ortak özelliğidir. Emek, insanların diğer bütün hayvani yaşam biçimleriyle paylaştıkları ortak bir etkinlik olarak görüldüğünden, emek harcayan insan, animal laborans (çalışan hayvan) olarak tanımlanmaktaydı. Emek, insanların diğer hayvan türleriyle paylaştığı bir etkinlik olarak görüldüğünden, insani olarak görülmesi mümkün değildi²⁶. Aristoteles'e göre, beslenme ve büyüme ile ilgili yaşam bitkilerle insan arasındaki ortak noktalardan olduğu için insan tanımında kullanılamaz. Benzer biçimde, duyular da insanı tanımlayamaz. Çünkü bir şeyin tanımını yapmak, hem o şeyin yakın cins ile türsel ayrımını hem de onu o yapan temel nitelikleri vermektedir. Beslenme, üreme ya da biyolojik yeniden üretim, insanla diğer canlılar arasında ortak noktadır. Benzer bir biçimde duyulara sahip olmakta, insanın, "at, öküz ve bütün hayvanlarla ortak" noktası olduğundan insan tanımında kullanılmaz²⁷. Emek, biyolojik yeniden üretim için gereken bedensel çalışma olduğundan insan türünün differentia specifica'sı (ayırt edici özelliği) olarak görülemez.

20 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.25.

21 Arendt'e göre Antik Kent Devleti'nin ortadan kalkışıyla birlikte vita activa kavramı özgül siyasal anlamını kaybederek, dünya işleriyle her türlü meşguliyet anlamında kullanılmaya başlandı. Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.25-26.

22 O'Sullivian, "Hannah Arendt", s.226.

23 Arendt, *İnsanlık Durumu*, 26.

24 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.116.

25 Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev., Bahadır Sina Şener-Onur Eylül Kara, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.47.

26 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.120.

27 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997, s.10-11.

Vita Activa kavramını oluşturan ikinci etkinlik türü iştir. İş, emek kavramından farklı olarak, “kullanım nesnelere ve sanat yapıtlarıyla dünya inşa ederek, doğası itibarıyla istikrarsız ve ölümlü olan insanlar için, istikrarlı, süreğen ve kalıcı bir dünya yaratır”²⁸ ve Arendt, emek ile iş arasında yaptığı ayrımın sıra dışı olduğunu savunur²⁹. Arendt, “bedenin emeği ile elin işi” arasında bir ayrım yaparak, emeğin kalıcı bir ürün ortaya koyamayan niteliğinden farklı olarak işin kalıcı kullanım nesnelere yarattığını söyler³⁰. Bu yönüyle insan homo faber yani kullanılmak üzere araç ya da eşya yapan varlık olarak tanımlanır³¹. Homo faber’in oluşturucu ilkesi yararlıdır. Yarar, kalıcı bir dünyanın oluşturulması için gerekli olsa da, dünyanın yönetilmesi açısından uygun değildir³². Diğer taraftan özgürlük, zorunluluk ve yarardan azade olmak anlamında tanımlandığından ne emeğin, ne de işin gerçek anlamda insani faaliyet olarak tanımlanması ve özgürlüğün kaynağı olarak görülmesi söz konusu değildir. Her ne kadar iş, emeğin mahrum olduğu kalıcı ve sürekli bir iz bırakma gibi özelliklere sahip olsa da, oluşturucu ilkesi olan yarar, insan türünün differentia specifica’sı olarak görülemez.

Vita Activa kavramının üçüncü boyutu eylemdir ve özgürlüğün kaynağı ancak eylem veya praksiste bulunabilir. Eylem ve konuşmanın temel koşulunu çoğulluk oluşturur ve çoğulluğun eşitlik ve farklılık gibi iki boyutu söz konusudur³³. Yunan siyasal düşüncesi, insan yaşamının en yüksek biçiminin polis’te bulunduğu ve insanın en üstün yetisinin konuşmak olduğu konusunda mutabıktır. Bu bakımdan siyaset, eylem ve konuşmayla sıkı bir ilişki içerisindedir ve siyasetin aracı olarak eylem, vita activayı oluşturan diğer iki etkinlik türünden daha üstündür. İnsan, kendi insani varoluşunu ancak siyaset dolayımıyla gerçekleştirebilir ve insanın ölümsüzlük arayışına siyaset yanıt verebilir. Siyaset temelde, insanın eşitlerinin gözü önünde kendi farklılığını sergilediği bir çoğulluk alanıdır. Antik Yunan’ın merkezi kategorisi olan yurttaş, köle ve yabancılardan ayıran yurttaşın siyasal kişiliğidir. Aristoteles’e göre yurttaş, bütün ötekilerden ayıran, yurttaşın, “yargıya ve yetkeye katılması, yani yasal, siyasal ve yönetsel görevler almasıdır”³⁴. Benzer bir biçimde Aristoteles’in hocası Platon, Devlet kitabında siyasetle ilgilenmeyen yurttaşlara ceza verilmesi gerektiğini, bu cezanın da, “kendisinden daha kötü insanlar tarafından yönetilmek olduğunu ifade etmektedir”³⁵.

Platon ve Aristoteles’in çalışmalarının en önemli ortak noktalarından birisini para kazanma arzusunun aşağılanması oluşturmaktadır. Platon, insanda akıl, istek ve öfke şeklinde üç yanın olduğunu ve bu üç yana tekabül eden üç insan tipi olduğunu söylemektedir. Akıl yanının baskın olduğu insanlar bilgisever, öfke yanının baskın olduğu insanlar şansever ve istek yanının baskın olduğu insanlar ise para severdir. Bu

28 Fatmagül Berktaş, *Dünyayı Bugünde Sevmek*, İstanbul: Metis Yayınları, 2016, s.48.

29 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.114.

30 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.187.

31 Patricia Altenbernd Johnson, *Arendt Üzerine*, çev., Derya Aybakan Saliya, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013, s.56.

32 Berktaş, *Dünyayı Bugünde Sevmek*, s.49.

33 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.240.

34 Aristoteles, *Politika*, s.70.

35 Platon, *Devlet*, çev., Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Ankara: Remzi Yayınları, 1975, s.39.

üç insan türü içerisinde en aşağılık olanı paraseverdir³⁶. Platon'a göre para kazanma diğer bütün sanatlardan farklı ve daha aşağı bir sanattır. Para kazanma arzusunun diğer sanatlara hakim olması bu sanatları sanat olmaktan çıkarmakta ve para kazanma sanatı haline getirmekte, diğer bir ifade ile özünden uzaklaştırmaktadır. Bu ifadelerden diğer sanatların para kazanmayı dışlaması gerektiği sonucu çıkmamalıdır. Para kazanma dışındaki herhangi bir sanatla ilgilenen birisinin, sanatını iyi yapması sonucunda para kazanmasında kınanacak bir taraf yoktur. Ancak, örneğin bir hekimin, yarayı sağaltma, hastalığı tedavi etme sanatını para için yapması kınanacak bir durumdur. Eğer hekim sanatını yaraları sağaltmak için değil, para kazanmak için yapıyorsa, ona artık hekim denemez³⁷. Platon'a göre akıl, istek ve öfkenin insanda bulunması doğaldır. Ancak, doğru insan bu üç yan arasında uyum kurabilen ve istek ve kızgınlık yanını akla tabi kılabilen insandır³⁸. Bu bakımdan hem Platon hem de Aristoteles para kazanma, sınırsız mülk biriktirme arzusu kınanmaktadır.

Platon ve Aristoteles ekonomi söz konusu olduğunda ölçülü olmayı, sınırsız bir arzu taşımamayı merkeze almaktadırlar. Hem Platon hem de Aristoteles, polis'in temel özelliğinin kendi kendine yeterlilik olması gerektiğini savunmaktadır. Platon'a göre savaş, "teklerin hayatında olduğu gibi, toplumun hayatında da kötülüklerin kaynağı olan şeyden, başkalarından çok mal edinmek hırsından doğuyor"³⁹. Benzer bir biçimde Aristoteles, erdem üzerine yürüttüğü tartışmada, "erdem, bir tür orta değildir; ortayı amaç edinir"⁴⁰ diyerek aşırılıklardan uzak durmak gerektiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan Antik düşüncenin iki büyük filozofu, ölçüyü aşacak biçimde aşırı kazanç hırsının insanı doğru ve erdemli yaşamdan uzaklaştırdıklarını savunmaktadırlar. İnsan diğer canlı türleriyle ortak olarak biyolojik bir varlığa sahip olduğundan, yaşamın emek ve işi tamamen dışlaması düşünülemez. Aksi türlü insan türünün varlığını devam ettirmesi mümkün olmazdı. Ancak insan bütünüyle biyolojik varlığı da indirgenemez. Bu bakımdan biyolojik yaşamın yeniden üretilmesi için gerekli olan maddi nesnelere üretimi bir zorunluluk, zorunluluk olduğu ölçüde de insan özgürlüğünün önünde engel teşkil etmektedir. Siyasal yaşama başlamadan önce, zorunluluğa egemen olmak gerekir, özgürlük, ancak zorunluluğun "hakimiyet altına alınmasına bağlıdır"⁴¹ ve bu da ancak başkaları üzerinde tahakkümle mümkündür. Antik Yunan'da yurttaşlara özgürlüğü kazandıran şey, kölelerin, yabancıların ve kadınların varlığıdır.

Antik özgürlük, özel ve kamusal ayrımı ile sıkı bir ilişki içerisindeydi. Özgürlük zorunlu ve yararlı olandan kurtulmak olduğuna göre ve yurttaş olmanın temel koşulu yasal, siyasal ve yönetsel görevler almak olduğuna göre ve insan aynı zamanda biyolojik bir varlık olduğuna göre, insanın biyolojik yeniden üretimini sağlaması için "araçlara" ihtiyacı vardır. Özgürlüğün koşulu yaşamın üretimini sağlayacak araçların varlığıdır. Köleler, kadınlar ve metoikoslar (yabancılar) yani yurttaş olmayanlar yaşamın yeniden üretiminin araçlarıydılar. Aristoteles, kölelerin kullanılmasının, evcil hayvanların kullanılmasından ayrılamayacağını, her ikisinin de bedensel gereksi-

36 Platon, *Devlet*, s.267-270.

37 Platon, *Devlet*, s.37-38.

38 Platon, *Devlet*, s.133.

39 Platon, *Devlet*, s.64.

40 Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, s.32.

41 Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, s.170.

nimlerin giderilmesinin araçları olduğunu iddia etmektedir⁴². Bu bakımdan özgür yurttaşın biyolojik ve ekonomik yaşamı büyük ölçüde başkalarının araçsallaştırılması yoluyla, hane içerisindeki iktisadi faaliyetlerle yeniden üretilmektedir. Başka bir deyişle özgür bir yurttaşın biyolojik yaşamını, başkalarını araç haline dönüştürmeden ve onlar üzerindeki tasarrufunu gerçekleştirmeden yeniden üretmesi mümkün değildir.

Hane, temelde insanın biyolojik varlığının ve iktisadi ihtiyaçlarının üretildiği zorunluluk alanı olarak görülmektedir. Bu alan, insanın zorunlu ihtiyaçlarının yeniden üretildiği düzlem olsa da, özel alanda yerine getirilen etkinlikler bakımından insanın herhangi bir canlı türü ile arasında fark yoktur. Ancak, yine de özel alanın varlığı yurttaşın özgürlüğünün temel koşuludur. İnsanı herhangi bir hayvandan ya da diğer “barbar topluluklardan” ayıran öncelikle bu zorunluluk alanından özgürleşmesidir⁴³. Hane, efendi ile köle, baba ile çocuklar, erkek ve kadın ilişkilerini barındıran eşitsizliğin alanıdır. Bunun tam karşısında yer alan kamusal alan ise, özgür yurttaşın eşitleriyle ilişkiye girdiği, kendi farklılığını sergilediği bir eşitlik ve çoğulluk alanıdır. Bu bakımdan kamusal alan, hem herkese (yurttaş olanlara) açık, herkes tarafından görünür ve duyulur olan hem de “özel olarak bize ait olandan ayrı, ortak olan bir dünyayı”⁴⁴ ifade etmektedir. Siyasetin merkezi olan düşünme ve konuşmanın anlam kazandığı, özgürlüğün gerçekleştiği yer burasıdır. Bu bakımdan hanenin yönetimi ile siyasal yönetim arasında ciddi farklar olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Aristoteles’e göre, aile reisi ile ev halkı, efendi ile köle arasındaki ilişkinin siyasal bir ilişki olduğunu sanmak büyük yanılgıdır. Aile ile siyasal yönetim arasındaki fark sadece nicelik değil, aynı zamanda nitelik farkıdır⁴⁵. Aristoteles’ten mülhem olarak, özel alanın yaşamın, kamusal alanın iyi yaşamın; özel alanın, zorunluluğun kamusal alanın özgürlüğün; özel alanın eşitsizliğin, kamusal alanın eşitliğin alanı olduğu söylenebilir. Bu bakımdan Antik Yunan toplumu özel alanda alabildiğine eşitsiz, hiyerarşik bir toplumken; kamusal alanda eşitlikçi bir modele sahiptir. Şiddet, eşit yurttaşlardan oluşan kamusal alandan dışlanmış olmasına rağmen, yurttaş olmayanlara karşı kullanılan bir araçtır. Antik Yunan toplumsal formasyonu eşitsizlik, zorunluluk ve şiddeti dışlamaz. Buna karşın eşitsizliği, zorunluluğu ve şiddeti içeren ilişkiler siyasal nitelikli olarak da görülmez. Diğer bir ifade ile, eşitsizliği, zorunluluğu ve şiddeti dışlayan toplumsal formasyon değil, siyasettir. Bu açıdan polis, siyasetin alanı olarak görülürken hane ise şiddetin alanı olarak görülebilir. Siyaset bu açıdan ancak şiddetin dışlanması ile mümkün olabilir. Ancak Antik Yunan’da eşitlerden oluşmuş, zorunluluk ve şiddetten azade bir kamusal alanın varlığı, özel alanın varlığıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Bu bakımdan özel alanın esas önemi, kamusal alanın ve siyasalın kurulmasına olanak sağlamasındadır.

Antik Yunan’da ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkileri belirleyen temel nokta, ekonominin siyasalın kuruluşuna zemin hazırlamasında yatmaktadır. Ekonomi ve mülkiyetin kendi başına bir değeri yoktur. Ekonomi, yurttaşların siyasal yaşama katılmalarına olanak sağlamayan bir araç olması bakımından değerlidir. Bu bakımdan

42 Aristoteles, *Politika*, s.14.

43 Ayhan Yalçınkaya, “Yurttaş: Siyaset”, der., Mehmet Ali Ağaogulları, *Sokrates’ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.44.

44 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.77.

45 Aristoteles, *Politika*, s.7.

ekonomik etkinlikler bir amaç değil, yurttaşların biyolojik yeniden üretimini sağlayarak zorunluluktan kurtulmalarına, Aristotelesçi ifadelerle yetkinleşmelerine olanak sağlamayan bir araçtır. Ekonomik etkinlikler, insanın siyasala katılımına olanak sağladıkları için önemli olmakla beraber, biyolojik yeniden üretimi amaçladıkları için insanın ayırt edici özelliği olarak görülemez. Diğer bir ifade ile hane alanında yerine getirilen etkinlikler, insanın diğer canlı türlerinden ayrı tanımlanmalarının temelini teşkil edemezler. İnsanı diğer canlılardan ayıran nokta, biyolojik yeniden üretimi sağlamak için çalışma değildir. Antik Yunan'da insan özsel olarak ne emek ne de işle tanımlanmaktadır. Bu bakımdan insan özsel olarak, animal laborans ya da homo faber değildir. Emek ve iş, zorunluluk ve yarar ilkesi üzerine kurulu oldukları için özgürlüğün temelini teşkil edemedikleri gibi, insanı yakın cinsten ayıran türsel ayrımı da vermezler. Türün devamını sağlayan etkinlikler, türü tanımlamanın merkezi olamayabilir. Nihayetinde, türün devamı bütün canlıların ortak özelliğidir. Ekonomi kategorisi içerisinde değerlendirilebilecek etkinlikler, insanı tanımlanmak için referans alınamayacağı gibi kendi başlarına yaşanmaya değer bir yaşamı kuramazlar. İnsan her şeyden önce akıl ve konuşma yetisine sahip bir varlıktır ve bu özellikleri dolayısıyla doğası gereği siyasaldır. Aristoteles'e göre insanı diğer hayvanlardan ayıran onun doğadan siyasal olmasıdır⁴⁶. Siyasetin amacı da, yaşam değil, iyi yaşamdır. Bu bakımdan ekonomik etkinlikler yaşamın yeniden üretilmesini sağlar. Yaşamaya değer bir yaşam, ancak siyasete adanmış yaşamdır (bios politikos).

Homo Economicus ve Siyasetin Araçsal Tanımları

Modern siyasetin kurucusu olarak kabul edilen Machiavelli'den başlayan siyasal anlayışın, ekonomi ve siyaset ilişkilerini Antik Yunan'dan farklı bir biçimde okuduğu ve bunun da büyük ölçüde insanın ne/nasıl bir varlık olduğu sorusuna verilen yanıttan kaynaklandığı ifade edilebilir. İnsanın doğası gereği siyasal bir varlık olduğu ve yaşamaya değer bir yaşamın ancak siyasal eylemle gerçekleşebileceğine ilişkin düşünce, modern dönemde yerini insanın özünde bencil, hırslı ve sınırsız güç peşinde koşan bir varlık olduğu anlayışına bırakmıştır. Machiavelli, insanın “yaratılıştan kötü” olduğunu ve bu yüzden çıkarları söz konusu olduğunda, “sevgisinin kaybolduğunu” söylemiştir⁴⁷ Halkın malına ve mülküne dokunulmaması ancak gerekirse kanına girilebileceğini savunan Machiavelli'ye göre, insanlar, “babalarının yitkilerini unuttur ama malının yitikliğini unutmaz”⁴⁸. Antik Yunan'da yaşam ve ekonomik zorunluluk arasında bir ilişki söz konusudur. Hatta, zorunluluklar yaşamın kopmaz birer parçasıdır ve ortadan kaldırıldıklarında yaşamın ortadan kaldırılacağı düşünülür. Ancak, mal ve mülk asla iyi yaşamın amacı olamazlar ve insanı tanımlayamazlar. Machiavelli'nin insanı tekil çıkarını düşünen bencil bir varlık olarak tanımlaması, bu anlayıştan keskin bir kopuştur. Çünkü siyasal toplumun amacını iyi yaşam olmaktan çıkarıp, yaşam haline getirmiştir.

Siyasetin iyi yaşamdan kopup, yaşamla ilişkili hale gelmesi Hobbes'la birlikte devam etmiştir. Doğa durumunu, bir savaş durumu olarak resmeden Hobbes'a göre, insanı

46 Aristoteles, *Politika*, s.9.

47 Machiavelli, *Hükümdar*, s.71.

48 Machiavelli, *Hükümdar*, s.73.

siyasal topluma yani barışa yönelten sebepler, “ölüm korkusu, rahat bir hayat için gerekli şeyleri elde etme arzusu ve çalışarak onları elde etme umudu”dur⁴⁹. Devletlerin kuruluş nedeninin iyi yaşam olduğunu ifade eden Aristoteles’e karşıt bir biçimde, Hobbes siyasal toplumun nedenini yaşam olarak ortaya koymaktadır. İnsanların siyasal topluma geçişinin koşullarını hazırlayan doğa yasasının temelinde yaşam vardır. İnsanlara, barışı aramalarını emreden temel doğa yasasının uzantısı olan ikinci doğa yasası “bir insan, başkaları da aynı şekilde düşündüklerinde, barışı ve kendini korumayı istiyorsa, her şey üzerindeki bu hakkını bırakmalı ve başkalarına karşı, ancak kendisine karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir” ilkesi üzerine kuruludur⁵⁰. Sözleşmeyle, bireyler sadece, direnme, hapis ve yaralanma ve can güvenliklerinden feragat edemezler, çünkü bunlar siyasal toplumun kuruluş gerekçeleridir⁵¹. Hobbes’un siyasal toplumu kuran sözleşmesiyle birlikte siyasal toplumun amacı iyi yaşamdan, yaşama kaymıştır. Zorunluluk ve yarar ilkeleriyle ilişkili oldukları ölçüde, politik toplumdan dışlanması gereken etkinlikler, politik toplumun esas amacı haline gelmiştir. İnsanlar yaşamları ve güvenlikleri uğruna siyaset yapma haklarından feragat etmişlerdir.

Bir diğer toplum sözleşmecisi John Locke ise siyasal toplumun amacının mülkiyeti korumak olduğunu savunmuştur. Locke, mülkiyet kavramını sadece maddi nesnelere sahipliğini içerecek biçimde dar tutmamıştır. Locke, maddi nesnelere sahip olmayı mülkiyet yerine sahiplenme şeklinde kavramsallaştırmıştır. Mülkiyet, sadece bireylerin sahiplenmelerini değil, yaşamlarını, özgürlüklerini ve sağlıklarını içeren geniş bir kavramdır⁵². Locke, siyasal iktidarı ise, “mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezasını ve diğer bütün daha hafif cezaları da içeren yasalar yapma; topluluğun gücünü bu yasaların uygulanmasında ve devletin dış zararlara karşı savunulmasında kullanma ve bütün bunları kamu yararı için yapma hakkı olarak”⁵³ tanımlamaktadır. Locke’a göre siyaset kendi amacını içinde taşıyan süreç değil, insanların yaşam, mülkiyet ve özgürlüklerini korumanın aracıdır. Özgürlük siyasal toplumda değil, siyasal toplumun karşısında bulunan sivil toplumdadır. Devlet ve özgürlük arasında bir karşıtlık kuran Locke’a göre en iyi devlet, en az yöneten ve en az müdahale eden devlettir. Locke’un teorisinde mutluluk siyasalda değil, özel alandadır. Yurttaşlar için siyaset, devletin bireysel özgürlüklerin düşmanı haline gelip despotlaştığı dönemlerde önem kazanmaktadır. Devletin bireylerin doğadan getirdikleri özgürlüklerine müdahale etmesi halinde direnme hakkının doğduğunu ifade eden Locke, devletin sınırlarına çekildiği dönemlerde bireylerin de kendi özel alanlarına dönüp, mutluluğu oralarda araması gerektiğini ifade eder⁵⁴. Locke’un mutluluğu özel alana hapsedip siyaseti araçsallaştırması, onun Machiavelli-Hobbes çizgisini takip ettiğini göstermektedir. Locke mülkiyetin kaynağının emek olduğunu bu nedenle de siyasal toplumun amacının da bireylerin mülklerinin koruması

49 Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s.103.

50 Hobbes, *Leviathan*, s.104.

51 Hobbes, *Leviathan*, s.106.

52 John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev. Fahri Bakırıcı, İstanbul: Eksi Kitaplar, 2016, s.15.

53 Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.11.

54 Yüksel Taşkın, “Siyaset Nedir?”, der., Yüksel Taşkın, *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.31.

olması gerektiğini dile getirmektedir⁵⁵. Locke'un özel mülkiyetin korunmasını siyasi toplumun amacı haline getirmeye yönelik yaklaşımı, bireylerin kendi emekleri üzerindeki tasarrufu olarak gördüğü mülklerine devletin müdahale etme hakkını gayrı-meşru ilan ederek devleti sınırlandırması, Machiavelli-Hobbes çizgisinden bir kopma olarak değerlendirilebilir. Locke, Machiavelli-Hobbes çizgisinden farklı olarak, devleti sınırlandırmış ve bu yönüyle bireylere devletin dışında bir özgürlük alanı yaratmıştır. Ancak, Locke çizgisi de, özgürlüğü siyasalın içinde ve zorunluluğa karşıt biçimde tanımlayan Antik düşüncenin tam karşısında yer almaktadır. İnsanın amacını, emeğiyle mülk edinmek ve politik toplumun amacını bireylerin mülklerini korumak biçiminde tayin eden Locke, insanın animal laborans olarak tanımlanmasının yolunu açmıştır⁵⁶.

Hobbes'ten itibaren İngiliz siyasi geleneği, insanın rasyonel bir varlık olduğu varsayımı üzerine kuruludur. İnsanın rasyonel (ratio) varlık olduğunu söylemekle, akıl (logos) sahibi varlık olduğunu söylemek arasında önemsiz sayılamayacak bir fark vardır. Ratio kavramı, logostan farklı olarak hesaplama melekesi olarak kavranmaktadır⁵⁷. Logos'un Latince karşılığı olarak ratio kavramı, Batı dillerine yerleşmiştir. Logos yerine ratio'nun kullanımı basit bir tercüme farkı olarak görülemez. Ratio, hesapçı akıldır. Aristoteles gibi düşünürlerin kullandıkları logos kavramı hesaplama melekesini içermesine rağmen buna indirgenemez. Logos, ifade etmek, söylemek anlamına gelmektedir ki, Aristoteles'in insan tanımının merkezinde bu vardır⁵⁸. İnsanın rasyonel bir varlık olarak tanımlanması sürecine, John Stuart Mill tarafından ekonomik varlık olarak tanımlanması eşlik etmiştir. Mill, politik ekonomi üzerine çalışmasında, politik ekonominin insanın servet sahibi olma arzusunu araştırdığını ve insanın bu amaca ulaşmak için elindeki araçları etkin kullanan bir varlık olduğunu ifade etmektedir⁵⁹. İnsanın, Mill tarafından ekonomik bir varlık (homo economicus) olarak tanımlanması, insanın eyleyen bir varlık olarak değil, davranan bir varlık olarak kavranmasına neden olmuştur⁶⁰. İnsan rasyonel davranan bir varlıktır.

55 Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.39-59.

56 Yeri gelmişken, toplum sözleşmecisi olmasına rağmen Jean-Jacques Rousseau'nun Hobbes-Locke çizgisinde değerlendirilemeyeceğini ifade etmek gerekmektedir. Politik toplumun amacını mülkün korunması olarak tarif eden çizginin aksine Rousseau, erdem ve mutluluğu siyasetle ilişkilendiren Aristotelesçi çizgiyi takip etmektedir. Diğer taraftan özel mülkiyetin ortaya çıkışının savaş ve çatışmaların başlangıcı olduğunu ifade etmektedir. Rousseau göre: "Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip "Bu, bana aittir!" diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeğe dolduracak, sonra da hemcinslerine "Bu sahtekara kulak vermekten sakınınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz." diye haykıracak olan adam, insan türünü nice suçlardan, nice savaşımlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu!" Jean Jaques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, 2006, s.123. İnsanın sınırsız birikim arzusunda olduğuna ilişkin varsayımı eleştiren Rousseau sağlıklı bir demokrasi ve devlet için ekonomik bir ölçü önerir: "Kimse kendisini başkasına satacak kadar yoksul ve başkasını satın alacak kadar zengin olmamalıdır." Jean Jaques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev., Ali Timuçin, İstanbul: Bulut Yayınları, 2007, s.112.

57 Hobbes, *Leviathan*, s.39.

58 Logos'tan ratio'ya dönüşüm hakkında detaylı bir tartışma için bkz. Feridun Yılmaz, *Rasyonalite İktisat Özünde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009, s.15-23.

59 John Stuart Mill, "On the Defination and Method of Political Economy", ed., Daniel M. Hausman, *The Philosophy of Economics*, Cambridge: Cambridge Univerity Press, 1995, s.41.

60 Arendt, *İnsanlık Durumu*, s.64.

Mill, Bentham gibi düşünürlerin, bireylerin “acıdan kaçan ve hazza yönelen varlıklar oldukları” yönündeki faydacı aksiyomları, iktisadi rasyonelliğin siyaset dahil olmak üzere bütün alanlara hükmedeceğinin habercisi olmuştur.

İktisadi rasyonellik modern toplumun ve kurumsal örgütlenmelerinin üzerinde inşa edildiği mantık olarak görülmelidir. Örneğin Weber, rasyonalite kavramını modern toplumun temeli olarak kavramaktadır. Weber’e göre modern topluma temel karakterini veren şey rasyonelleşmedir. Kapitalizminin ayırt edici özelliği, biçimsel özgür emeğin rasyonel kapitalist işletme olarak örgütlenmesidir⁶¹. İnsanın rasyonel bir varlık olduğu ve modern toplumun da rasyonel olarak örgütlendiğine ilişkin varsayım, Antiklerin insan tanımını, kamusal-özel ayrımı, zorunluluk ve özgürlük ikilemini tamamen değiştirmiştir. Antikler tarafından, insanın hayvanla ortak özellikleri olduğu için insan tanımında kullanılmayan ekonomik kategoriler, insan tanımına dahil edilmiş ve insan ekonomik varlık olarak tanımlanmaya başlamıştır. İnsanın biyolojik yeniden üretiminin aracı olarak kavranan maddi nesnelere sahipliği, insanın amacı haline gelmiştir. Daha önce de Vita Activa’nın parçaları olmasına rağmen, özgürlük potansiyeli barındırmadıkları için eylemden daha aşağı olarak kavranan emek ve iş, insan yaşamının amacı haline gelmişlerdir. İnsanın, homo economicus olarak tanımlanması, Antik Yunan toplumunda kurulan ekonomi ve siyaset ilişkilerinin ters yüz olmasıyla sonuçlanmıştır. Antik Yunan boyunca, kendi başına bir değeri olmayan ve yurttaşların kamusal-siyasal yaşama katılmalarına olanak sağladıkları ölçüde önemli olan ekonomik etkinlik, insanın ekonomik varlık olarak tanımlanmasıyla siyasetten daha önemli bir etkinlik haline gelmiştir. Diğer taraftan, Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerce sorunsallaştırılan sınırsız birikim mantığı, rasyonel davrandığı varsayılan insanın birincil amacı haline gelmiştir. Bu bakımdan Antik Yunan düşünürlerinin ekonomi söz konusu olduklarında vurguladıkları ölçü ve yeterlilik kavramları yerini nicel bir kavram olan maksimizasyona bırakmıştır. Hesaplama melekesi üzerine kurulu rasyonellik mantığı “az” ve “çok” kategorilerini bilir ancak yeterlilik kategorisini bilmez⁶². Aristoteles, ev yönetme sanatı ile para kazanma sanatının aynı olmadığını söylerken, tam da yeterlilik ile sınırsız birikim arasındaki ayrıma işaret etmektedir. Ev yönetme sanatında bir sınır olmasına karşın para kazanma sanatının bir sınırı yoktur. İktisadi rasyonelliğin temel iki bileşeni, hesaplama ve azamileştirmedir. Hesaplama ve azamileştirme ancak nicel olana uygulanabilir. Çünkü sadece nicel olan ölçülebilir.

İnsanın homo economicus olarak tanımlanması, Locke’un yaşam ve özgürlüğü de içeren mülkiyet tanımını da daraltarak, maddi nesnelere sınırlı hale gelmesine neden olmuştur. İnsanın kendi insani güçlerini gerçekleştirme için yeterli düzeyde mülkiyete sahip olması gerektiğine ilişkin anlayış süreç içerisinde yerini, insanın, çeşitli yollarla kendi sınırsız ihtiyaçlarını en yüksek düzeyde tatmin etmesi gibi bir düşünceye bırakmıştır⁶³. Bireyin sınırsız ihtiyaçları tatmin etmek için rasyonel davranan bir varlık olduğu yolundaki varsayım siyaset ve demokrasinin tanımını da

61 Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev, Hasan İlhan, İstanbul: Sayfa Yayınları, 2011, s.12.

62 Gorz, *İktisadi Aklın Eleştirisi*, s.140.

63 Levent Köker, *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, s.47.

değiştirmiştir. İnsanın ancak siyaset yoluyla yetkinleşeceğine ilişkin Aristotelesçi kavrayış yerini, çatışmacı veya rekabetçi bir siyaset tasavvuruna bırakmıştır. Başlangıçta kamusal ve ortak iyile tanımlanan siyaset, süreç içerisinde halkın yönetilmesi, gücün ve otoritenin dağılımı gibi kavramlarla ilişkili hale gelip araçsallaştırılmıştır. Benzer bir biçimde demokrasi de, halkı yönetecek olanların nasıl belirleneceğine ilişkin teknik/yöntemsel bir soruna indirgenmiştir. Hiç kuşkusuz siyaset ve demokrasinin tanımında araçsalcılığa kayışın arkasında insanın nasıl tanımlanması gerektiği sorusu bulunmaktadır. Antik Yunan'da doğası gereği siyasal varlık olarak tanımlanan insanın ekonomik varlığa dönüşmüş olması, siyaseti bir teknokrat mesleği haline getirmiştir. Arendt'in çok yerinde bir şekilde ifade ettiği gibi, zorunluluklar alanına ait olan ve biyolojik varoluşumuzu ilgilendiren ekonominin –“ekonomi politik” ifadesinin gösterdiği gibi- asıl olarak politikaya ait yeri kendisinin kılmasıyla, toplumların şirket yönetimlerine benzer bir biçimde uzmanlar tarafından yönetilir hale geldiği görülmektedir⁶⁴. Modern toplumda siyaset, yurttaşların kendi özgüllüklerini eşitleri önünde sergileyecekleri ve kamusal sorunlara yanıt arayacakları bir etkinlik olmaksızın çıkararak, Weber'in belirttiği gibi meslek haline gelmektedir⁶⁵.

İnsanın homo economicus olarak tanımlanması, hem mutluluğun tanımını hem de aranması gereken yeri değiştirmiştir. Antikler için mutluluğun kaynağı, siyasete adanmış yaşam yani bios politikos olmasına rağmen, Machiavelli, Hobbes, Locke ve takip eden faydacı düşünürler için mutluluğun kaynağı daha fazla maddi nesneye sahip olmak haline gelmiştir. Bu bakımdan mutluluk kamusal siyasal yaşamda değil, hanede yani ekonomide aranmaya başlanmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak ekonomi kendi mantığını siyaset dayatmış ve siyasal olan ekonominin kavramlarıyla düşünölmeye başlanmıştır. Bahsi geçen gelenek için siyaset mutlulukla ilişkilendirildiğinde bile, toplumun bütünün mutluluğunu değil, mümkün olan en çok sayıda insanın mutluluğunu hedefleyen bir etkinlik haline gelmiştir. Ancak Crawford Macpherson'un da belirttiği gibi, ençoklaştırma, insanların kendilerini gerçekleştirebilecekleri araçlar küçük bir azınlığın elinde toplandığı için bir efsaneden ibarettir⁶⁶. İnsanların büyük bir çoğunluğunun kendini gerçekleştirecek, insani potansiyelleri açığa çıkaracak araçlardan mahrum olması, siyasal katılımdan dışlanmalarına ve siyasal katılımın oy verme ile sınırlanmasına neden olmaktadır⁶⁷. Ekonominin kendi mantığını siyasete dayatması sonucunda, ekonomi ve siyaset aynı amaca hizmet eden farklı araçlar haline gelmektedir. Franz Oppenheimer, ekonomi ve siyaset arasındaki esas farkın amaç değil, araç olduğunu ifade etmektedir. Ekonomi ve siyaset aynı amaca yani ekonomik tüketim nesnelere elde etmeye hizmet eden farklı araçlardır⁶⁸:

“Yaşamını sürdürmek için bir geçim olanağı arayan insanın karşısında, isteklerini karşılayabilmesi için başvurmak zorunda kaldığı birbirine taban tabana

64 Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, s.18.

65 Yeri gelmişken Weber'in siyasetin profesyonelleşmesini bir sorun olarak görmediğini tam aksine araçsalcı siyasetin en önemli düşünürlerinden birisi olduğunu belirtmek gerekmektedir. Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s.86.

66 Crawford B. Macpherson, *Demokrasinin Gerçek Dünyası*, çev., Levent Köker, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984, s.63.

67 Köker, *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, s.32.

68 Franz Oppenheimer, *Devlet*, çev., Alaattin Şenel-Yavuz Sabuncu, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984, s.52-53.

zıt iki yol vardır. Bunlar, çalışmak ve soymaktır; bir kimsenin kendi işgücüne dayanması ile, ötekilerinin işgücüne zorla elkoymaktır. Soygunculuk! Zorla elde etme! Gelişmiş bir uygarlığın, özellikle mülkiyetin çığnenmezliği düşüncesine dayanan gelişmiş bir uygarlığın çağdaş üyeleri olduğumuz için, bu sözler kafamızda suç işlemekle ilgili düşünceleri çağrıştırır. Sözcüklerin taşıdığı bu çeşni, kara ve deniz soygunculüğünün, çok uzun bir süre örgütlü ve kitlesel soygunculuktan öteye gitmeyen savaşlarda savaşçının işi gibi, ilkel yaşam ilişkileri içinde en saygıdeğer meslekleri oluşturduklarını düşündüğümüzde bile silinmiyor. Hem bu nedenden dolayı, hem de bu çalışmanın daha ilerideki noktalarının gereksinimlerini düşünerek, bu çok önemli zıtlığı ortaya koyabilecek biçimde, kısa ve açık olan ve birbirlerine taban tabana zıt duran terimler önereceğim; aşağıdaki tartışmada, bir kimsenin kendi çalışmasına ve bu çalışmasıyla başkalarının çalışmasını birbirine denk olarak değiştirmesine, gereksinimlerin karşılanmasında izlenen «ekonomik yollar», başkalarının çalışmasının karşılıksız olarak elde edilmesine «siyasal yolları» diyeceğim.”

Oppenheimer’in tanımı siyasetin en olumsuz kullanıldığı ve belki de en aşağılandığı tanımlardan birisini oluşturmaktadır. Buna karşın mevcut koşullarda bir gerçekliği olduğu da açıktır. İnsan ekonomik bir varlık olarak tanımlandığı sürece, başka türlü bir siyaset tanımı yapmak mümkün değildir. Araçsalçı-çatışmacı siyasetin önemli temsilcilerinden birisi olan Harold Laswell, siyaseti, “kimin, nerede, ne zaman ne elde edeceğinin belirlenmesi” şeklinde tanımlamaktadır⁶⁹. Laswell’in tanımının arkasında, kıt kaynaklar ve sınırsız ihtiyaçlar aksiyomu bulunmaktadır. Laswell’in davranışçı kuramın önemli temsilcilerinden birisi olduğu bilindiğinde, siyaseti bu şekilde tanımlamasında şaşılacak bir taraf yoktur. Homo economicus eyleyen değil, davranan varlıktır. Klasik ekonomi, bütün insanların kendi çıkarlarından kaynaklanan sebeplerle davranırlar aksiyomu üzerine kuruludur. Siyasal davranış da bundan azade değildir. Bu bakımdan insanın, siyasal söz konusu olduğunda kendi çıkarlarını merkeze almasında yadırganacak bir husus yoktur. Diğer bir ifadeyle insan, kendi çıkarının peşinden koşan bir varlık olarak kabul edildiği sürece, siyasetin, toplumun bütünü yararını gözetecek şekilde tanımlanması mümkün değildir. Benjamin Barber’in “cılız siyaset” olarak nitelendirdiği bu gelenek için siyaset, “kamu işlerinin, özel çıkar elde etmek amacıyla düzenlenmesidir”⁷⁰.

Locke, Mill, Bentham gibi liberal düşünürleri Machiavelli-Hobbes çizgisinde değerlendirmek bazıları açısından bu düşünürlere haksızlık yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. Machiavelli-Hobbes çizgisi egemen gücün var edilmesi ve iktidarı kullanma sorunu ile ilgilenirken, Locke ile başlayan liberal gelenek, iktidarın denetlenme ve sınırlandırılması sorunuyla ilgilenmişlerdir. Aralarında bu türden bir farklılık olmasına rağmen, iki düşünce çizgisi de bireylerin özünde kendi çıkarı peşinde koşan bencil varlıklar oldukları aksiyomuna dayanmaktadır. “Cılız siyaset” kendi çıkarı peşinde koşan rasyonel ve bencil birey aksiyomu üzerinden şekillenmektedir. Bu siyasal geleneklerin, demokrasiye ilişkin ufukları temsili demokrasinin sınırlarını aşamaz.

69 Harold Dwight Laswell, *Politics Who Gets What, When, How*, Whitefish: Literary Licensing, 2011.

70 Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi*, çev., Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s.32.

Hatta üzerine yükseldikleri bencil rasyonel birey aksiyomu radikal sonuçlarına vardırıldığında, temsili demokrasiyi bile ortadan kaldırabilir. Bu gelenek için demokrasi, “liberal amaçlara uyup uymadığına göre kullanılan, düzeltilen, uyarlanan ya da bir köşeye fırlatılan bir yapıtıdan fazla bir şey değildir”⁷¹. Hem Machiavelli-Hobbes çizgisi, hem de Locke’u takip eden liberal gelenek için siyaset, “homo economicus’un -tek başına maddi mutluluk ve fiziksel güvence arayan insanın-hizmetinde olan bir sağgörü anlamına gelir”⁷²:

“Doğası gereği yalnız yaşayan, fakat aydınlanmış öz çıkarı gereği hemcinslerinin ortaklığıyla yaşamaya mahkum bir gereksinim yaratığı olarak insana dair sönük ve itici; fakat “gerçekçi” imaj, bu yaratıklara hizmet eden geçici bir iktidar aracı olarak müstehzi hükümet imajıyla birleşerek genel bir hayvan baskıcılığı olarak siyaset görüşünü sunar. Liberal demokratik imge bir hayvanat bahçesinde biçimlenmiş görünmektedir. Hayvanların ve mahlukların betimleriyle doludur: egemen aslanlar, soylu aslanlar ve tilkiler, meleyen koyunlar ve zavallı sürüngenler, vahşi domuzlar ve hakim balinalar, kurnaz sansarlar, becerikli çakallar, huysuz kurtlar (genelde kuzu postuna bürünmüş) ve nihayet, Alexander Hamilton’ın korkunç benzetmesiyle, bir büyük hayvan olarak tüm insanlığın kendisi.”

Kurnazlık ve gücü, tilki ve aslan benzetmeleri üzerinden siyaset kuramı içerisinde dolaşıma Machiavelli’nin sokması tesadüf değildir. Ekonomik çıkarı azamileştirme insan yaşamının yegane amacı haline geldiğinde insanla hayvan arasında analogiler kurmak da, insanı hayvanla özdeş görmek de normalleşir. Siyasalın kamusal meselelerle ilgili olmaktan çıkıp, vahşi hayvanlar arasındaki av mücadelesine benzemesinin temelinde, insanı yakın cinsten ayıran türsel farklılığın kaybolması yatmaktadır. Aristoteles, insanı, konuşan akıllı hayvan olarak tanımladığında, hayvan yakın cinsi, konuşma ve düşünme ise türsel özellikleri oluşturmaktaydı. Aristoteles için insan, biyolojik ve ekonomik ihtiyaçları olan ancak bu ihtiyaçlar aracılığı ile tanılanamayacak bir varlıktı. Biyolojik ve ekonomik ihtiyaçların giderildiği hane alanı bir ölçüde insanın hayvani ihtiyaçlarını giderdiği bir alandı. Machiavelli’den başlayan siyasal gelenek ile insanı yakın cins ile ayıran türsel özellikler silinmiştir. İnsan, bizi yakını yakın cinsin kendisi haline gelmiştir. Buradan bakıldığında siyasal alanın hayvan analogileriyle doldurulmasında ve siyasetin “akbabaların leş paylaşımı için giriştikleri mücadeleye benzetilmesine”⁷³ şaşılacak bir taraf yoktur. Bugün siyasal çıkarlar denildiğinde, toplumun bütünün çıkarları değil, belirli bir grubun çıkarı kastedilmektedir. Siyasal çıkar kavramı ile özel çıkar giderek özdeşleşmektedir. Araçsal siyasetin yükselmesinin temel nedeni, insanın sadece animal laborans ya da modern adlandırma ile homo economicus olarak görülmesinde aranmalıdır.

Sonuç

Aristoteles tarafından doğası gereği siyasal varlık olarak tanımlanan insan, Machiavelli’den beri kendi ekonomik çıkarı peşinde koşan bencil ve rasyonel bir varlık olarak

71 Barber, *Güçlü Demokrasi*, s.50.

72 Barber, *Güçlü Demokrasi*, s.50-51.

73 Bağçe, “Siyaset ve Demokrasi”, s.14.

tanımlanmaktadır. İki insan tanımı arasındaki farklılık, insan yaşamının öncelikleri, mutluluğun nerede ve nelerde aranması gerektiği ve en önemlisi siyaset tanımlarının farklılaşmasına neden olmuştur. Siyasetin yaşam sorunundan farklı olarak, yaşanmaya değer bir yaşamın ne olduğu sorusuna yanıt arayan bir etkinlik olduğunu savunan Aristotelesçi gelenek, yaşanmaya değer yaşamı, siyasal kamusal meselelere adanmış yaşam (bios politikos) olarak tarif etmekteydi. Bu bakımdan siyaset iyi yaşam ve kamusal kaygılarla ilgili bir etkinlik olarak görülmekteydi. Özel çıkar ve kaygılar, büyük ölçüde türün devamıyla ilgili görülüp özel alana havale edilmişlerdi. Emek, insanın biyolojik/bedensel yeniden üretimini sağlayan bir araç olduğundan, insanı tanımlayacak bir özellik olarak görülemezdi. Yaşamını sadece emek ve biyolojik çalışma üzerine kuran varlığa animal laborans (çalışan hayvan) denilmekteydi. Çalışma ve ekonomi asla iyi yaşamın temelini teşkil edemezdi. Özgürlük ise büyük ölçüde bunlardan kurtulmakla mümkündü.

Modern dönemde ise, özel alanın siyasal olanı kendi mantığına tabi kıldığı ve insanın ekonomik etkinlikle tanımlanmaya başladığı görülmektedir. Modern dünyanın kapitalist rasyonellik etrafında örgütlenmesi bir bakıma türün devamlılığına ve biyolojik yeniden üretime içkin olan emek kategorisini başat bir etkinlik haline getirmiştir. Toplumsal zenginliğin kaynağı olarak görülen emek kategorisi ile iş kategorisi aynı kavramlarmış gibi ele alınmıştır. Modern çağda emeğin kutsanması bir bakıma toplumu sadece bedensel yeniden üretimi merkeze alan bir birliktelik olarak tanımlamaya yönelik yaklaşımların hakim olmasına neden olmuştur. Bu bakımdan modern dünyada insanın tanımı ve öncelikleri konusunda yaşanan farklılaşma, siyasetin kamusal kaygı ve ortak iyiden koparak özel çıkar, halkın yönetilmesi, kaynak dağılımı, iktidar mücadelesi gibi kavramlarla tanımlanmasına neden olmuştur. Siyasetin özel çıkarla ilişkili bir biçimde tanımlanması sadece kavramın özüne değil, etimolojisine de aykırıdır. Politika, kamusal ve ortak iyiyle ilgili bir kavramdır. Niteliği ne olursa olsun kamusal kaygı ve ortak iyi yerine özel çıkara yönelen bir eylemin siyasal niteliğini yitireceği söylenebilir⁷⁴. Macihavelli ve ardılları tarafından tanımlandığı şekliyle siyasetin siyaset adını hak etmediği söylenebilir. Çünkü siyaset ortak iyinin ve mutlu yaşamın kaynağı olmaktan daha ziyade teknik-idari bir meseleye, zenginliğin üretilmesine ve biyolojik yeniden üretimine indirgenmiştir⁷⁵.

Halkın siyasal süreçlere giderek yabancılaştığı, temel kamusal kararların küçük bir elit tarafından alındığı günümüz toplumlarında yeni bir siyaset tanımı yapmanın ön koşulunu, bireyin bencil ve rasyonel bir varlık olduğu, kaynakların kıt insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olduğu yönündeki politik ekonominin ve davranışçılığın temel aksiyomlarının sorgulanması oluşturmaktadır. Bencil ve rasyonel birey aksiyomu, insanların kamusal ve ortak sorunları tartışmaktan uzaklaşmasına, mutluluğu siyasal yaşamın dışında özel alanda aramasına neden olmaktadır. Kamusal ve ortak iyiyle ilişkili olan siyaset, özünden uzaklaşarak özel çıkarla ilişkili hale gelmektedir. Tüm bu olumsuzluklar da, insan yaşamının sadece ekonomiyle ilişkilenebilmesinden

74 Berktaş, *Politikanın Çağırısı*, s.38.

75 Zeynep Gambetti, "Marx ve Arendt: Emek, İş, Eylem Üzerinden Üç Siyaset Biçimi", *Birikim Dergisi*, 217, 2007, s.47.

kaynaklanıyor. Aristotelesçi ifadelerle söylemek gerekirse ekonomi sadece yaşam sorununa yanıt üretebilir. Yaşanmaya değer bir yaşam sorusuna ancak siyaset yanıt verebilir ve bu yanıtın temelini insanın ekonomik bir varlık olarak tanımlanması oluşturamaz. Arendt, 20. yüzyılda kitlesel kısımların en büyük nedenlerinden olan totalitarizm çözümlemesinde, totaliter sistemlerde bile ekonomi söz konusu olduğunda tavizlerin olanaklı olduğunu ifade etmektedir⁷⁶. Çünkü ekonomi, hiçbir özgürlük potansiyeli barındırmaz. Bu bakımdan yeni bir siyaset tanımı için, insanın biyolojik bir yaşamı olduğu ve biyolojik yaşamın maddi nesnelere gerektirdiği gerçeğini yadsımadan, ekonomi ve siyaset ilişkilerini yeniden düşünmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah. *Geçmişle Gelecek Arasında*. Çev., Bahadır Sina Şener-Onur Eylül Kara. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*. Çev., Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994 .
- Arendt, Hannah. *Şiddet Üzerine*. Çev., Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Arendt, Hannah. *Totalitarizm*. Çev., İsmail Serin. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çev., Saffet Babür. Ankara: Ayraç Yayınları, 1997.
- Aristoteles. *Politika*. Çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Yayınları, 2004.
- Bağcı, H. Emre. "Siyaset ve Demokrasi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme". *Amme İdaresi Dergisi*, 40/4 (2007): 1-19.
- Barber, Benjamin. *Güçlü Demokrasi*. Çev., Mehmet Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Berktaş, Fatmagül. *Dünyayı Bugünde Sevmek*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Berktaş, Fatmagül. *Politikanın Çağrısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Dahl, Robert A. *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall, 1972.
- Easton, David. *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. Newyork: Alfred a Knopf, 1968.
- Gambetti, Zeynep. "Marx ve Arendt: Emek, İş, Eylem Üzerinden Üç Siyaset Biçimi". *Birikim Dergisi*. 217 (2007): 46-54.
- Gorz, Andre. *İktisadi Aklın Eleştirisi*. Çev., Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Johnson, Patricia Altenbernd. *Arendt Üzerine*. Çev., Derya Aybakan Saliya. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013.
- Köker, Levent. *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.
- Laswell, Harold Dwight. *Politics Who Gets What, When, How*. Whitefish: Literary Licensing, 2011.

⁷⁶ Hannah Arendt, *Totalitarizm*, çev., İsmail Serin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.355.

- Locke, John. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Çev., Fahri Bakırcı. İstanbul: Eksi Kitaplar, 2016.
- Machiavelli, Niccolo. *Hükümdar*. Çev., Celal Öner, İstanbul: Oda Yayınları, 2004.
- Macpherson, Crawford B. *Demokrasinin Gerçek Dünyası*. Çev., Levent Köker. Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984.
- Mill, John Stuart. "On the Defination and Method of Politicial Economy". Ed., Daniel M. Hausman. *The Philosophy of Economics*. Cambridge: Cambridge Univerity Press, 1995.
- O'Sulluvian, Noel. "Hannah Arendt: Eski Yunan Özlemi ve Endüstri Toplumu". Çev., Gülayşe Koçak. *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*. Haz., Anthony De Crespigny-Kenneth R. Minogue. İstanbul: Remzi Yayınları, 1994
- Oppenheimer, Franz. *Devlet*. Çev., Alaattin Şenel-Yavuz Sabuncu. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984.
- Platon. *Devlet*. Çev., Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz. Ankara: Remzi Yayınları, 1975.
- Rousseau, Jean Jaques. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. Çev. Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2006.
- Rousseau, Jean Jaques. *Toplum Sözleşmesi*. Çev., Ali Timuçin. İstanbul: Bulut Yayınları, 2007
- Taşkın, Yüksel. "Siyaset Nedir?". Der., Yüksel Taşkın, *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev., Hasan İlhan. İstanbul: Sayfa Yayınları, 2011.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. Çev., Taha Parla. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993.
- Yalçınkaya, Ayhan. "Yurttaş: Siyaset". Der., Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Feridun. *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009.

From Bios Politikos to Homo Economicus: The Relationship Between Human, Economy and Politics in the Ancient and Modern Periods with a Comparative Perspective

ADEM ÇELİK

AYKUT AYKUTALP

Abstract: *The purpose of this study is to present how ancient and modern thinkers describe politics and to discuss reasons for differences seen in these definitions. In the ancient period, the identification of human being as a political entity by nature caused politics to be seen as the most supreme of all human activities. For the ancient thinkers, politics is conceptualized as a pluralist area in which the common issues are discussed by equals and also which excludes inequality. Ancient thinker Aristotle says that the purpose of politics is “good life”. However, modern political thought which began with Machiavelli identified politics with the concepts of force, power and violence. Politics is defined by Machiavelli and his successors as the legitimate organization of physical violence, the distribution of power, value and resources by authority. While in the Ancient Greece violence is excluded from the public-political sphere, It has become one of the central concepts defining the political society in the modern world. While the human being was defined as a political entity (zoon politikon) in the ancient period, it is usually seen as an economic entity (homo economicus) in the modern period. For the ancients good life means a life that is dedicated to politics; nevertheless, it has been often associated with economic activity by the moderns. This study argues that the main difference between the political definitions of ancients and moderns stem from differences between their perspectives about the aim of human and human life.*

Keywords: *Politics, Economy, Homo economicus, Bios politikos, Public sphere, Private sphere.*

Modern Kültürde Kentten Kaçmanın ve Uzaklara Gitmenin Sosyolojisi

SERTAÇ TİMUR DEMİR*
stdemir@gumushane.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9420-9416

“Eğer toplum zorunluluk ve açgözlülüğün baskısı altında, doğanın armağanlarını ancak yırtıcı bir hırsla alacak, en yüksek karla satabilmek uğruna dalından ham meyvayı koparacak, karnını tika basa doldurmak uğruna her çanağı sıyracak kadar soysuzlaştıysa, o zaman dünya yoksullaşacak, toprak kötü hasat verecektir”.

Walter Benjamin¹

Öz: Bu makale bir tür kurtuluş reçetesine dönen doğaya bedensel, zamansal ve mekânsal deneyimler üzerinden odaklanmaktadır. Önceleri kent tarzı yaşamı arzulayan modern birey artık kentten sıkılmış ve yeni arayışlar içine girmiştir. Bugün bu yönelimin merkezi doğadır. Bu açıdan uzak coğrafyalar üzerinde cereyan eden geri dönüş hikâyesini tartışmanın tam vaktidir. Çünkü büyük kentlere büyük hayallerle göç edenlerin beklentileri imtihan edilmiş, düş kırıklıkları yaşanmış ve yıllar sonra terkedilen eski köyler yeniden özlenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda mazi ve hatıra mekânı olarak doğa ve taşra el değmemiş ve bozulmamış olarak tasavvur edilmiş ve kentin mutlak bir antitezi olarak benimsenmiştir. Burada beliren ana soru bakir ve arınmış doğanın kentleşmeyi merkezileştiren modern toplum figürasyonu tarafından kapsam dışı tutulup tutulmadığıdır. Başka bir deyişle, kentte bunalan modern birey için doğaya kaçış ya da taşraya dönüş kalıcı bir çözüm mü yoksa geçici bir avuntu mudur? Tüm bu ikircikli sorunsallar bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Modernite, Kültür, Doğa, Kent, Kaçış.

Giriş

Kentleşme yöneliminin doyumuna ulaştığı ve soluk almanın bile kentliler arasında bir tür bıkkınlık halini (blasé attitude)² aldığı bu yüzyılın yeni gündemi yeniden doğadır. Bugün pastoral çağa özlem ve taşraya öykünme şeklinde vücut bulan bu yöneliş, kentin bireyin mental yaşamını aşındırdığı ve onu varlık özünden uzaklaştırdığı

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

¹ Walter Benjamin, *Tek Yön*, çev. Tevfik Turan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.62.

² Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009, s.321.

varsayımına eşlik etmektedir. Doğa sosyolojisi olarak da kavramsallaştırılabilecek bir alt-disiplinin yükselmesine öncülük eden bu kültürel değişim, medyadan tüketim alışkanlıklarına geniş bir yelpazeyi etkilemekte; öyle ki organik olduğu varsayılan bir yaşam tarzını tayin etmektedir. Taklit olan her şeyi mutlak olanın yerine koyan kültür endüstrisinin³ eleğinden geçirilen bu yeni tip doğal olmayan doğa tasavvuru göz alıcı ama içi boşaltılmış, dahası yalnızca yüzeylerden ve sunumlardan ibaret bir simülasyondan başka bir şey değildir.

Kalabalık kent yaşamına koşut olarak yaşanan çevresel ve toplumsal bozulmalar, kentliler arasında taşra çağrışımları yüksek kurgusal ve dekoratif bir köy hayalini harekete geçirmektedir. Zamanın olanca biçimsiz ve belirsiz bir akışkanlıkla harcandığı kentte doğa ve doğallık böylece bir tüketim nesnesi olarak pazarlanabilmektedir. Yeni bir piyasa fikri olarak körpe doğa, yalın köy, içten köylü ve organik tarım ve hayvancılık söylemleri etrafında önü alınamaz bir sektörün öncülüğünü yapmaktadır. Yüksek güvenli, steril ve lüks konutların dahi bir tür köy taklidi formu içinde pazar bulduğu bu ikircikli koşullar altında kent, gerçekten Walter Benjamin'in iddia ettiği gibi⁴ gezilen değil; daha çok satın alınan bir mekansallığa gönderme yapmaktadır. Böylece en lüks siteler bile köy tarzı mimarisıyla -örneğin site içi ağaç monteleme, yapay göller ve dereler üzerinden- doğa özlemini bastırmayı hedefleyen birer temsil olarak tasarlanmaktadır.

'Mis gibi' doğa imgesi burada 'mış gibi' yapma edimine evrilmektedir. Böyle olduğu için, kentte doğa simülasyonunda ruhlarını avutanlar çeşitli bitki ve hayvan türüyle iç içe yaşasalar da, onlar hakkında çok az şey bilirler⁵. Gerçek doğa, kent içinde bilgiden çok anlam ve hikmetten yoksun bir oluşla kitlesel üretime entegre sembollere indirgenir, fiyatlandırılır, satışa sunulur ve tüketilir. Burada yanılısalı olarak bir tek ağaç, orman; bir demet çiçek, bahçeyi; bir koku, dağ esintilerini; bir tek kelime de taşra duygularını karşılar. Bu noktada her şey doğalı ima ederken; her maddi yönelim doğa üzerinden hem fetişleştirilir⁶ hem de gizliden gizliye meşrulaştırılır. Simmel haklıdır: "Kent hayatı, insanın hayatta kalmak için doğayla giriştiği mücadeleyi, insanlararası kazanç mücadelesine dönüştürmüştür. Buradaki kazanç doğadan değil; başka insanlarda elde edilir"⁷.

Çerçeve ve Yöntem

Son zamanlarda sıklıkla kentsel yaşamın yergisi yapılırken; modern teknolojik bireyin çağdaş ağıtı yakılmakta ve herkes bakir olarak varsayılan doğaya davet edilmektedir. Bir tür popüler kültür eleştirisi yapan bu popüler söylem bu makalenin çıkış noktasını ve eleştiri eksenini tayin etmektedir. Genel anlayışa göre kent, hakkında eleştiri yapmanın tüm yollarının sonuna kadar açık olduğu yozlaşmayı ve kayıtsızlığı

3 Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi*, çev. Elçin Gen, Nihat Ülner, Mustafa Tüzel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

4 Benjamin, *Tek Yön*, s.79.

5 Yi-Fu Tuan, *Bir Kurucu Unsur Olarak Kaçış*, çev. Şevket Emek Ataman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015, s.47.

6 Henri Lefebvre, *The Urban Revolution*, Minneapolis: The University of Minnesota Press, 2003.

7 Georg Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, çev. Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.98-99.

ifade ederken; doğa da kentin diyalektiği olarak kusursuz güzelliği ve öze / maziye dönüşü portrelemektedir. Böylece esasen doğanın iyileştirici etkisi vurgulanırken; kentleşme üzerinden bir tür modernite eleştirisi sunulmaktadır. Yani modernitenin açmazlarını somutlaştıran kent-eksenli gerilimler yeni bir mekân arayışını ya da doğaya dönme düşüncesini yüceltmektedir. Yine de bir manifesto şeklinde ele alınan bu karşıt anlatının umut ve heyecan verici olmakla birlikte, ne denli isabetli ve gerçekçi olduğunu da tartışmak gerekmektedir.

Kaçma ya da doğaya geri dönmekle ilgili iç açıcı hayalin ödenmeyi bekleyen bedelleri yok mudur? Doğanın çağrısına kulak vermenin ve geriye doğru göçün gerekliliği bir tarafa, bunun imkânlarını oluşturmak adına birikmiş kentli birikimleri bir hamlede silmek ya da yok saymak kolay mıdır? Sorgulamasız bir önkabulle benimsenen doğanın sıcaklığı, içinde hayatta kalmanın bile bitmeyen mücadeleler silsilesi fikrini neden ve nasıl bastırmaktadır? Yani doğa, içinde hiçbir gücün ve güçlüğü olmadığını bu kadar steril ve nostaljik bir mekan mıdır gerçekten? Zaman orada tümüyle her an yenilenmeye imkân tanıyan bir çizgisellik içinde midir; yoksa kendi içine kapalı mental yapıdaki bireylerin önünde tekrarcı bir döngüsellik mi arz etmektedir? Başka bir deyişle, mekânın ve zamanın genişlemesi⁸, gerçekten bir çoğalma, bereketlenme ve içi doldurulabilir eylemlerin imkânlılığı mı; yoksa bir tür zamansal ve mekânsal hiçleşme ve boşluğa düşme hali midir? Bu makalede, kent yaşamı eleştirilse de; doğaya da mutlak bir olumlama yüklenmemektedir. Teorik tartışmanın yapıldığı ve literatürel taramasına dayalı bu çalışmanın teorik çerçevesi Charles Baudelaire, Walter Benjamin, Gaston Bachelard, Yi-Fu Tuan ve Rasim Özdenören gibi esaslı düşünürlerin eserleri eksenine yerleştirilmiştir.

Kent Eleştirisi

Pratiklik ve erişilebilirlik yönüyle öne çıkan kent mekânı, bu açıdan Alain de Botton'un vurguladığı gibi⁹ eski zaman insanların aksine, çok fazla şeyi fakat tümüyle yüzeysel öğrenen ve yaşayan; hiçbir şeye yeterince hayret edemeyen ve minnettarlık hissini yitirmiş bireylerin hem kaotik hem de belirsiz dünyasını ifade etmektedir. Bu durum apartman mimarisiyle somutlaştırılabilir. Yani kentte olmanın eşzamanlı iticiliği ve çekiciliği biraz da apartmanda ikamet etmenin güvenli fakat zevksiz tabiatında karşılık bulur. Modern kentliler gibi apartmanlar sakinleri de zamanla aynılaşırlar. Benzer zevklere, benzer endişelere ve benzer meşgalelere hapsolürler. Paul Claudel ve Max Picard'ın görüşlerinden beslenen Bachelard, kenti ve kentteki evin imkânsızlığını tipik bir kent modeli olan Paris üzerinde şu sözlerle açıklar:

Paris'te ev yoktur. Büyük kentte oturanlar, üstüste konmuş kutularda yaşarlar... Sokak numarası, kat numarası, bize ait bu saymaca deliğin yerini belirler; ne var ki konutumuzun çevresinde ne bir uzam vardır, ne de kendi içinde bir dikeylik... Evin kökü yoktur... Odalar, kaldırımından çatıya kadar üst üste yığılır; ufku olmayan bir gökyüzü, çadır bezi gibi örter tüm kenti. Kentteki yapıların

8 David Harvey'in *zaman-mekan sıkışması* tartışmasına gönderme yaparak. Bkz. David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s.174-177.

9 Alain de Botton, *Çalışmanın Mutluluğu ve Sıkıntısı*, çev. Süha Sertaboğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014, s.37.

yalnızca dış yüksekliği vardır... Evim denen yer de, basit bir yataylıktan başka bir şey değildir. Bir kata sıkışmış konutun farklı odaları, mahremiyet değerlerini ayırt edecek ve sınıflandıracak temel ilkelerin birinden yoksundur.¹⁰

Mimari düzeyde yalnızca dış'ın olduğu bir uzamda, toplumsal ilişkiler yalnızca yüzeyler üzerine kuruludur ve oradaki bireyler de yalnızca bedensel görünümlerine indirgenmektedirler. Dolayısıyla burada hayaller ve idealler değil; planlar ve hedefler öne çıkmaktadır. Doğada hayatta kalmayı ifade eden insani çaba, kent yaşamında belli bir kesintisizlik içinde hep daha fazlasını elde etme hırsına dönüşmektedir. Oysa Chul Han'ın da Cicero'nun felsefesini anlatırken belirttiği gibi "kişiyi olması gerektiği kişi yapan tek şey faal hayat değil, düşünceye dalmış bir hayattır"¹¹ ve bu durum, bireyi sükûnetin ve inzivanın mümkün olduğu doğaya sığınmaya –ya da en azından bulunduğu yerden ayrılmaya davet etmektedir. Çünkü silikleştiren yoğun imgeleriyle kent mekânı, benliği alabora eden akışkanlığına bağlı olarak zamanın bunaltıcı boyut kazandığı bir yaşam alanıdır. Hem artık geçerli bir zaman ölçüğü kalmadığından şikâyet eden¹² ve hem de zamanın hayatı yediğini düşünen Baudelaire'in¹³ aksine; kentte asıl olarak amorf hayat zamanı tüketmektedir. Enerji kaynaklarının yetmemesi, işsizlik, konut problemi, ulaşım ve hava kirliliği gibi gözle görülür riskli faktörlerin varlığı bu gerçeği doğrulamaktadır. Ne var ki, kentten kaçma adresi olarak doğa modernliğin tüm açmazlarına çözüm getirebilir mi? Daha önemlisi, bu haliyle doğa modern bireyi arzular mı?

Nietzsche için mutluluk doyunluktan çok; bir kuvvetin büyüdüğü ya da bir engelin aşıldığı duygusudur.¹⁴ Oysa hayattaki tüm engelleri aşmanın kendi başına bir engelleme olduğu ve bireyi başka türlü bir anlamsızlığa sürükleyeceği unutulmamalıdır. Öte yandan doğa, sayısız ve ardı arkası kesilmeyen engellerle örülüdür ve gücü de esasında bu engellerin kesin ve kalıcı olarak aşamayacak olmasındadır. Bu nedenle bireyin kendi dışındaki dünyaya indirgediği bir mutluluk yönelimi distopik bir tabirdir. Kentle doğa arasında tanımlanagelen ikilik de bu nedenle biraz da muğlaktır. "Belirsizlikten kaçma umuduysa insan yaşamındaki arayışların motorudur. Belirsizlikten kaçmak yalnızca zımnem varsayılsa bile her türlü karma mutluluk hayalinin en önemli bileşenidir. Gerçek muntazam ve eksiksiz mutluluğun her zaman belli bir uzaklıktaymış gibi görünmesinin nedeni de işte budur: malum ufuk gibi, ne zaman yaklaşmaya çalışsanız uzaklaşır"¹⁵ İnsanoğlu, Tuan'ın dediği gibi, orada olmayı 'görme'ye istidatlı tek varlıktır.¹⁶ Doğanın doğal olduğunu görmek de bu cinsten bir görme olabilir mi? Yani sahiden köy özgür; taşra uzak ve doğa da doğal mıdır?

10 Gaston Bachelard, *Uzamanın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2008, s.65-66.

11 Byung-Chul Han, *Yorgunluk Toplumu*, çev. Samet Yalçın. İstanbul: Açılım Kitap, 2015, s.35.

12 Charles Baudelaire, *Şarabın Şiiri & Esrarin Şiiri*, çev. Orhan Düz. İstanbul: Dedalus Kitap, 2014, s.78.

13 Charles Baudelaire, *Kırk Kötülük Çiçeği*, çev. Ahmet Necdet. İstanbul: Broy Yayınları, 2000, s.15.

14 Friedrich Nietzsche, *Deccal Sahte İsa*, çev. Yusuf Kaplan. İstanbul: Külliyat Yayınları, 2017.

15 Zygmunt Bauman, *Yaşam Sanatı*, çev. Akın Sarı. İstanbul: Versus Kitap, 2016, s.36.

16 Tuan, *Bir Kurucu Unsur Olarak Kaçış*, s.26.

Doğanın Doğallığı Üzerine

Doğada olmak fikri, kentli bireyin dinginlik dışında biraz da macera istencine karşılık gelmektedir. Maceracı olmak, Simmel'e göre, düzenin ve alışkanlığın bir şekilde tersyüz edilmesidir.¹⁷ Yani macera ancak mekânın içinden gelip geçme, geçerken de yeni deneyimler üretme ve bu deneyimlerle bilindik rutinleri kırma girişimidir. Üstelik maceracı, tüm dikkat ve eylemini geçmişin korkularından ve geleceğin beklentilerinden arındırarak; yalnızca şimdi'de toplamaktadır. Çünkü o, yeryüzünü insanın kalıcı evi değil; geçici sığınağı olduğunun bilincindedir.¹⁸ İçinde bulunduğu mekâna ve sahip olduğu ilişkilere hassasiyetle ve fanilik şuuru içinde yaklaşan bir misafir gibi davranmaktadır. Bu nedenle maceracının, içinde bulunduğu ama içine nüfuz edemediği doğayla kurduğu ilişki de yakınlık görünümünün yanında mental bir uzaklığı da ihtiva etmektedir. Öte yandan doğanın içinden gelip geçen maceracı arayışını bir kenara koyarak her gün her saat doğada kalsa, yani hikayesini anlatmak zorunda olduğu kentli izleyicileriyle bağını tümüyle koparsa doğanın bir parçası olabilecektir. Ancak bu durumda da yaşamı belki bir kentlininkinden bile yoğun tekrarcılık içinde sıkıcı eylemler silsilesine kilitlenecektir.

Böyle olunca, doğa muhtemelen tüm albenisini ve egzotiklik değerini de yitirecek ve çetin yaşam koşullarının hüküm sürdüğü bir tür döngüsel hayatta kalma mücadelesi baş gösterecektir. Daha açık bir ifadeyle, doğaya çıkmak heyecan verici bir fikirse de; doğada kalmak zor ve çelişkili bir karardır. Sokak müziği yapan Siya Siyabend adlı grubun üyelerinden birinin Fatih Akın'ın 2005 yılında yaptığı İstanbul Hatırası: Köprüyü Geçmek belgeselinde söylediği sözler bu anlamda dikkat çekicidir. Çünkü sokak ve taş üzerine söylenmiş bu sözler doğayla ilişkilendirilmeye açık bir analogi barındırmaktadır: "Sokak hemzemin oluşundan dolayı insanı birleştirir. Hangi sınıfsal temelden olursan ol, bütün insanları aynı hizaya getirebilir; böyle bir özelliği vardır sokağın. Ama diğer taraftan da sokak aslında ağır bir yozlaşmadır. Buna karşı koymak... Sokağın belleğinden bahsedemeyiz yani taşın belleğinden. Erkin Koray Ankara sokaklarından, kaldırımlarından bahsederken bu çok romantik bir şeydir. Bunu yaşayan adam bilir. Taş taşır! Oraya kafayı koyduğün zaman anlarsın taşın taşlığını".

Maceracının kaldırımlardan ya da doğadan gelip geçerken veya kısa süreliğine turistik bir girişimcilikle orada sınırlı bir süre kalarak anlayabileceği şey onun yalnızca ilgi uyandırıcı yüzeyidir. Birkaç günlük nostaljiyi aşmanın yoluysa, kentten mekânsal ayrışmanın bir adım ötesinde, esasında kentli ruh halini askıya almaktır. Bugün kablosuz internet ağı (Wi-Fi) arama teşebbüsünden vazgeçme olarak da ifade edilebilecek bu uzaklaşma, taşın sert ve soğuk olduğunun kesin bir kabulüne de dayanmalıdır. Bu nedenle Bukowski'nin dediği gibi, "heves yeterli değildir değişmek için. Adımlar doğal olmalı ve hayatın içinden gelmelidir".¹⁹ Sürekli teyakkuzda olmayı zorunlu kılan tehditlerden arındırıldığı sürece doğa, insan için gerçek olmayan dekor ya da seyirlik bir manzaradan başka bir şey değildir. Bu yönüyle rüzgârın ısıtıcı, yağmurun dinlendirici, hayvanların dost ve çiçeklerin de ferahlatıcı olduğu düşünmek

17 Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, s.186.

18 Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, s.190.

19 Charles Bukowski, *Kahramanın Yokluğu*, çev. Avi Pardo. İstanbul: Parantez Yayınları. 2015, s.160.

ve düşündürmek bu açıdan sorunludur. Oysa Tuan'ın işaret ettiği gibi doğada rüzgâr üşütücü, yağmur perişan edici ve sarmaşıklar zehirli olmadığı sürece o doğa gerçek doğa değildir.²⁰

Benzer şekilde, apartmanlardaki kalorifer teknolojisi zahmetsiz ısıtıcıdır; ne var ki ev içindeki bireyleri birbirinden uzak odalara sevk eder ve birbirini sevenler arasındaki bedensel mesafeyi meşrulaştırır. Oysa doğadaki ateş bir araya getirici; etrafındaki dağınık –hatta birbirini tanımayan kalabalıkları yakınlaştırıcıdır. Bu nedenle ateş, Bachelard'ın tasvir ettiği gibi, doğaldan çok toplumsal bir varlıktır.²¹ Buna rağmen ateş sıcaktır ve yakıcıdır. Kendisiyle kurulacak ilişkide devamlı dikkat ve tedbiri zorunlu kılmaktadır. Bu ön ve daimi koşul, güvenli barınma, hızlı beslenme ve moda tarzı giyinme kültürünü içselleştirmiş pratik modern birey için güvenilirmez, yavaş ve çağdışı bir yönelimdir. Hiç şüphesiz tabiat kanunlarından çok ekonomik ilişkilerin belirlediği kent ortamında talihsizlikler her an tetikteyken; tehdidin hangi yönden, ne zaman ve ne büyüklükte geleceği kestirilemezdir. Bunun karşısında doğa da korku ve şiddet niteliklerinin tümüyle yok sayılamayacağı bir güvensizliği mimlemektedir.²² Yine de kentten kaçma ediminde geçerli motivasyon, varılacak yerin güvenilirliğinden ziyade kendisinden kaçılan mekanın kaçan özneye kıskırttığı duygudur. Başka bir ifadeyle, kaçmak mekân ve araçtan çok özneye dair bir duygulanıma eşlik etmektedir.

Kaçmak ya da uzaklaşmak varlığın bedensel devinimini gerektirse ve ona koşutmuş gibi görünse de; esasında varlığa içkin bir durumu ifade etmektedir. Bu durumda kişi en çok da en fazla yakın olduğu şeye uzaktır ya da en uzakmış gibi görüldüğü şeye yakındır. Çünkü onun içselliği kendinden uzak olanın, bu durumda bir kentli için doğanın ya da bir taşralı için kentin kusursuzluk algısı –esasnda yanılgısıyla doludur. “Ben nerede değilsem orada iyi olacaktım gibi gelir” diyen Baudelaire de²³ bu çelişkiyi anlatmaktadır. Bulunulan yerden ayrılma, uzaklaşma ve uzaklaşma eylemi bu bağlamda içsel mutsuzluk halinin yansıması ve sonucudur. Rasim Özdenören de benzer şekilde, kendini değiştiremeyen bir avuntu olarak kentini değiştirmeye yöneldiğinden bahsetmektedir.²⁴

Öte yandan, eğer kentlilik mekânsal çerçevenin ötesinde bir yaşam biçimi ya da ruh haliyse –ki esasında tam da böyledir, öyleyse kentli, gittiği her yeri kentlileştirme eğilimiyle karşı karşıyadır. Doğaya yönelmek, bu nedenle içinden yalnızca gelip geçenler için kentin dışında olan ancak sonuna kadar kentli bir tecrübeyi ifade edecektir. Ayrıca, kentlilik rahatsızlığı karşısında bir tür vicdanı temize çekme veya tabiri caizse bir günah çıkarma teşebbüsü olacaktır. Bu nedenle bana göre kaçış, ancak bir amaç içermiyorsa sonuç verebilir. Başka bir deyişle, kentli tavrın antitezi olarak doğayı hedefleme yine kentli, kentle ilgili ve kenti yeniden üretici bir karardır.

Benzer çelişki, yaşamını tümüyle doğayla iç içe ve doğadan temin edenler için de geçerlidir. Tanıl Bora kentin taşralaşırken; taşranın da kentleştiğini ve böylece taşra

20 Tuan, *Bir Kurucu Unsur olarak Kaçış*, s.26.

21 Gaston Bachelard, *Seçmeler*, çev. Afşar Timuçin. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988, s.17.

22 Tuan, *Bir Kurucu Unsur olarak Kaçış*, s.31.

23 Charles Baudelaire, *Flowers of Evil and Other Works*, s.150.

24 Rasim Özdenören, *Kent İlişkileri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015, s.82-83.

mahremiyetinin aşındığını öne sürmektedir²⁵. Bu tespit yanlış değildir; ancak asıl dönüşüm, bireylerin iç dünyalarında cereyan etmektedir. Buna göre kentliler taşralılaştırılırken; taşralılar da kentlileşmektedir. Üstelik bu paradoks, hem mentalite hem de tüketimcilikle ilgilidir. Merkezin kaçış güzergâhı, uzak taşra iken; taşranın ufku da merkezdir. Taşra ve kent sıkıntısının kıskırttığı bu yer değiştirme durumunda taşra sıkıntısı kentte de yaşanabilecek bir deneyim olan dışta kalmayı, eve kapanmayı ya da daralmayı ifade ederken²⁶; kent sıkıntısı da bir tür kontrolsüz izolasyonu, kaybolmayı ve ölçüsüz genişlemeyi mimlemektedir.

Dünya da bir yandan gittikçe bölünen, gettolaşan, keskinleşen, kutuplaşan ve savaşan karşıt anlayışların dünyasıyken; diğer yandan da kitle iletişim araçlarının, medyanın, reklamın, internetin ve dijital platformların eriştiği her yerde belirgin bir grileşme ve aynılaşmaların da dünyasıdır. Bu bakımdan, doğanın içinde yaşayanlar, kentlilerin öykündüğü doğal yiyecekler ve gösterişsiz kıyafetlere sahip olsalar da –ki böyle olduğunun düşünülmesi biraz da klişedir, hiç değilse hayalleriyle, arzularıyla ve özentileriyle kentlilerdir. Daha çok kentli olan kültür, Tuan'ın da saptadığı gibi,²⁷ günümüzde doğaya üstün gelmiştir: “Gerçek, kültürel olandır. Kültürel olan, çok fazla insan yapımı gibi görünmeden, ruhani veya ilahi görünerek doğal olana baskın çıkmakta ve böylece kozmik kent, yaban hayattan daha gerçek olmaktadır”²⁸. Balta girmemiş mekanların ve samimi ilişkilerin yurdu olarak varsayılan doğa, bir kesime göre fantastik bir umut; diğerleri için kapitalizme entegre sonu gelmez bir hammaddeyse de; her ikisi için birden el değmemişliğinin gerisinde güncel bir özel mülkiyet sorunsalının orta yeridir. Bu sebeple, kaçışın ve uzaklara gitmenin sürdürülebilirliği yok gibidir. Kentliler, gittiği her yere başka kentler inşa etmeye meyillidir.²⁹ Bunun çözümü esasında benliğinin içine eğilmek ve en büyük mücadeleyi burada yürütmekken; fenomenler dünyasına dönük çelişkili bir yöneliş belirlemektedir:

Doğa özlemi çektiği söylenen kimse, şimdiye kadar kendini doğadan yalıtıp durmadı mı? ... Barınaklar inşa ederek doğadan kurtulmak istemedi mi? Kendine durmadan yeni aletler icat ederek eliyle doğa arasına sınırlar çekip durmadı mı? ... Öyleyse doğayı özlediğini söyleyen biri, acaba bir duygusunu yanlış mı ifade ediyor? Yoksa o ne istediğini mi bilmiyor? ... Gövdelerini doğadan yalıtılmak için gene bir şeyler giymek zorunda kalmayacak mı bu insan? O, yapraklarla mı örtünmek istiyordu; otlardan dokunmuş giysilerin mi özlemiyelerle yanıp tutuşuyordu?³⁰

Yine de doğa, henüz tam anlamıyla tüketilmemiş ve her şeye olmaya hazır olduğu ümit edilen bir yerdir. Doğaya atfedilen olumlu ve yapıcı niteliklerin kentli karakterin tam da sahip olmadığı şeyleri tamamladığı düşüncesi bu ümidin asıl kaynağıdır. Doğa kentli için bir tür tamamlanma ve fazlalıkları atma vaadi taşımaktadır. Bu vaat, onun çelişkilerinden kaçışına da eşlik etmekte³¹ ve ıssız bir coğrafya üzerinden

25 Tanıl Bora, *Taşraya Bakmak*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.44-45.

26 Nurdan Gürbilek, *Yer Değiştiren Gölge*, İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s.50.

27 Tuan, *Bir Kurucu Unsurlar Olarak Kaçış*, s.44.

28 Tuan, *Bir Kurucu Unsurlar Olarak Kaçış*, s.45.

29 Özdenören, *Kent İlişkileri*, s.82.

30 Özdenören, *Kent İlişkileri*, s.80-81.

31 Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Kültürel Hayat*, çev. Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.85.

dingin fakat düşsel bir dünyanın kapılarını aralamaktadır. Ne var ki bu, coşkuyla başlayan bu yakınlaşma zamanla yerini sıkıcı tekrarlara ve yeni arayışlara bırakmaktadır. Bir sonraki aşamada muhtemelen ya doğa insana ya da insan doğaya zarar vermeye başlamakta –ki bu, birbirini tüketen tarafların hayatta kalma savaşına dek sürmektedir. Neticede doğa da insana muhtaçtır. İnsan ve doğa arasındaki alışverişin bir tarafında doğanın sağladıkları, öte tarafında ise olanca bozgunculuğuna rağmen insanın tanımlayıcı ve kültür tasarlayıcı gücüne duyulan mutlak gereksinim vardır. Çünkü doğa ancak insanın ona verdiği -çoğu kez lirik değerle kendisini yeniden ve gerçekten üretebilmektedir.

Doğanın ve uzak taşranın çekiciliği, onun aynı zamanda iticiliğini içermektedir. Kalabalık olmayan ve tanıdıklardan oluşan insanlarla ve aşına bir çevreyle kuşatılmış olmak hem özgürleştirici hem de esir edici bir durumdur. Az ve tümüyle tanıdıktan oluşan bir kitle, Elias Canetti'nin ifade ettiği gibi düşünülebilecek en korkunç kitledir.³² Bu yönüyle doğanın temin ettiği genişlik ve ferahlama hissi yanıltıcı ve katastrofik olabilmektedir; öyle ki kaçış eyleminin kendisi bile öznenin belirlediği bir teşebbüsün ötesinde; bugün kentleşme kalıpları ya da kültür endüstrisinin ürettiği bir trenddir. Adorno haklıdır: “En pratik şeydir kaçış, büyük sermayenin en hararetle benimsediği şey: Uzaklara kaçılırız... Mesajla doludur kaçış. Karşıtı olan mesaj da gerçekte olduğu şeye benzer: Kaçıştan kaçma isteği. Şeyleşmeye karşı direnci şeyleştirir.”³³ Kendi karşıtını da kendi üreten bu endüstrinin gölgesinde uzaklık, özgürlük ve doğallık göndermeleri, bu nedenle kentin karşısında değil; daha önce vurgulandığı gibi, kentle birlikte ama daha yüce totaliter bir iktidar şemasının altında aynı amaca hizmet etmektedir.

Žižek'e göre de, kaçışın ya da doğaya dönmenin olasılığını düşünmek bile yıkıcı bir yanılsamadır.³⁴ Yıkıcıdır, çünkü ona göre tüm bütün büyük kitlesel cinayet ve soykırımların arkasında kendi içinde antagonizmalar barındırmayan, uyumlu-varlık-olarak-insan vardır. Yanılsamadır, çünkü yine ona göre insanın kendisi zaten 'doğanın yarası'dır ve yapabileceği tek şey bu gediği, bu yarığı, bu yapısal köksüzlüğü kabullenmek ve ondan sonra da şeyleri mümkün olduğunca onarmaya çalışmaktır. Bu yönüyle, göçebelikten yerleşikliğe; oradan kentleşmeye ve şimdi de yeniden göçebeleşmeye ve doğaya dönmeye dair gösterdiği çaba, modern insanın trajedisidir. Doğanın tıpkı asırlar önce terkedildiği haliyle kaldığı –gerçekdışı ya da kurgusal varsayımı ise bu trajedinin belki de en ironik bölümüdür. Kaçışın kusursuz mekânı ve zamanı yoktur; aksine kaçışın kusursuzluğu onun dışsal bir amaca, mekâna ve zamana körleşmesindedir.

Sonuç

Kendi içinde kaçış fikrini kışkırtan sayısız yıkıcı unsura karşı mücadele eden modern kentli için uzak ve ıssız bir yerlere gitme fikri, bugün oldukça popüler bir konu ve bir

32 Elias Canetti, *İnsanın Taşrası*, İstanbul: Payel Yayınevi, 2011, s.215.

33 Theodor W. Adorno, *Minima Moralia*, çev., Ahmet Doğukan ve Orhan Koçak. İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s.208.

34 Slavoj Žižek, *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2011, s.21.

moda unsurudur. Nitekim yıllar önce birçokları gibi merkezin cazibesine kapılarak taşrasından kopan yeni-kentliler burada aradıklarının bir kısmını bulmuş olsalar da, geçmişten getirdikleri kültürel mirası ve geleneği zamanla yitirmiştir. Başka bir deyişle, bir tür beton - toprak karşıtlığıyla metaforize edilebilecek bu ikilemde modern kentli önce betona öykünmüş, onun için ve onun içinde yaşamış ve sonunda en korunaklı ve gösterişlisinden beton yapıları mülkiyetine geçirmiştir. Ne var ki hızlı ve kısa denebilecek bir zaman sonra varlığının köklerine sinen 'toprak'ın yoksunluğunu duyumsamıştır. Böyle olduğu için bugün hemen her kentli, hiç değilse emekli olduktan sonra geride ve geriye kalan tek ve belki de son plan olarak köyüne, toprağına geri dönmeyi planlamaktadır.

Bu planın içi, doğayla iç içe köydeki müstakil evin bahçesinde katkısız sebze meyveler yetiştirmek ve hayvanlar beslemek; onların yapaylaştırılmamış, dondurulmamış, fiyatlandırılmamış ve piyasaya düşmemiş nimetlerinden faydalanmak fikriyle yüklenmiştir. Beri yandan, kentten kaçıp doğa simülasyonu içinde huzur arayan modern bireyin kaçınılmaz olarak yakalanacağı başka türlü bir ruh hali, bir karakter formu ve bir yaşam biçimi olarak kentlilik vardır. Tavrına ve bakışına sinen bu kentlilik hali, doğadaki her şeyi kentle irtibatlandırmayı ve karşılaştırmayı; ona verdiği değerde de kenti ölçü almayı şart koşacaktır. Tam da bu nedenle doğa, iddia edileğeldiğinin aksine, kaçış menzili olarak sınırsız kopuşun ve koşulsuz özgürlüğün mutlak adresi olamayacak kadar kentle ilintilidir. Öyle ki içinde bulunduğumuz kırılğan ve akışkan modernitede doğa, çürütücü kenti sağaltabilecek bir antitez olmak bir yana; belki de onu yeniden üreten bir bileşen işlevi görmektedir.

Bugün kesin ve mukim dönüş adresi olmayan bir maceraya çıkmak muhaldir. Çünkü hakkında hemen her şeyin önceden kestirilebildiği ve kontrol edilebildiği bir ileriki zaman yolculuğundan yepyeni ve tamamen farklı bir izlenim çıkamamaktadır. Nitekim modern insan tüm sıradışı olasılıkları belirli bir önbilgi olarak tanımış ve olası her macerayı henüz daha başlamadan tüketmekte ve sıradanlaştırmaktadır. Bu yüzden maceranın hayali canlı; kendisi ölüdür. Doğaya kaçmak ve burada kente nispeten inzivaya çekilmek, bireyin sterilize edilmiş bir coğrafyada ama kendisi ile kalabalıklaşmasına neden olmaktadır. Burada ve bu anda çözümler üretip kararlar alınsa da; çözümleri hayata geçirecek stabil bir zemin bulunamamaktadır. Doğada kalan insan, geçici bir sükûnet ve iç huzur halinde olsa da, hem kendisine hem de çevresine yönelik yapılandırılması ve harekete geçirilmesi beklenen mücadele mekanizmasının dışında kalmaya mecburdur. Doğanın içinde ama hayatın dışında kalma yazgısı, kaçışla ya da doğaya dönüşle ilgili kusursuz hayalin ödenmeyi bekleyen belki de en gerçekçi bedelidir.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W., *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi*. Çev., Elçin Gen, Nihat Ülner, Mustafa Tüzel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Adorno, Theodor W., *Minima Moralia*. Çev., Ahmet Doğukan ve Orhan Koçak. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Bachelard, Gaston. *Seçmeler*. Çev., Afşar Timuçin. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.

- Bachelard, Gaston. *Uzamanın Poetikası*. Çev., Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2008.
- Baudelaire, Charles. *Flowers of Evil and Other Works*. New York: Dover Publications, Inc., 2013.
- Baudelaire, Charles. *Kırk Kötülük Çiçeği*. Çev., Ahmet Necdet. İstanbul: Broy Yayınları, 2000.
- Baudelaire, Charles. *Şarabın Şiiri & Esrarın Şiiri*. Çev., Orhan Düz. İstanbul: Dedalus Kitap, 2014.
- Bauman, Zygmunt. *Yaşam Sanatı*. Çev., Akın Sarı. İstanbul: Versus Kitap, 2016.
- Benjamin, Walter. *Tek Yön*. Çev., Tevfik Turan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Bora, Tanıl. *Taşraya Bakmak*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Botton, Alain de. *Çalışmanın Mutluluğu ve Sıkıntısı*. Çev., Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.
- Bukowski, Charles. *Kahramanın Yokluğu*. Çev., Avi Pardo. İstanbul: Parantez Yayınları, 2015.
- Canetti, Elias. *İnsanın Taşrası*. İstanbul: Payel Yayınevi, 2011.
- David Harvey. *Postmodernliğin Durumu*. Çev., Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Gürbilek, Nurdan. *Yer Değiştiren Gölge*. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Han, Byung-Chul. *Yorgunluk Toplumu*. Çev., Samet Yalçın. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Lefebvre, Henri. *Modern Dünyada Kültürel Hayat*. Çev., Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Lefebvre, Henri. *The Urban Revolution*. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 2003.
- Nietzsche, Friedrich. *Deccal Sahte İsa*. Çev., Yusuf Kaplan. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2017.
- Özdenören, Rasim. *Kent İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Simmel, Georg. *Modern Kültürde Çatışma*. Çev. Tanıl Bora, Utku Özmağas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Tuan, Yi-Fu. *Bir Kurucu Unsur olarak Kaçış*. Çev., Şevket Emek Ataman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- Žižek, Slavoj. *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

The Sociology of Escaping from the City and Going far away in the Modern Culture

SERTAÇ TİMUR DEMİR

Abstract: *This article focuses on the nature that has turned into a kind of salvation recipe in recent years through bodily, temporal and spatial experiences. The modern individual who once desired urban-style life now gets bored of it and embarks on new quests. Today the centre of the orientation is nature. In this sense, it is high time to debate the story of returning that take places on distant geographies because the expectations of those who migrated to big cities with dreams have been tested, then they had disappointments and once left villages started to be missed again after years. In this context, the nature and province as the place of past and memory are conceived as untouched and intact and as an absolute antithesis of the city. The main question that rises here is whether or not the virgin and purified nature is excluded by the modern society figuration that centralises the urbanisation. In other words, is escaping to the nature or returning the province a permanent solution or temporary solace? All these ambivalent questions constitute the framework of this study.*

Keywords: *Modernity, Culture, Nature, City, Escape.*

1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak

FEYZA TURGAY*

feyzaturgay@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7327-1854

Öz: 1960 sonrası yasalaşan sendikal hakların işçi hareketinin ve sendikaların bir katkısı olmadan, asker-bürokrat-aydın elitlerin çabalarıyla sağlandığı değerlendirme çalışma ilişkileri ve emek tarihi yazınında geniş bir yer tutmaktadır. Bu konudaki genel eğilim hakların oluşum sürecinde işçi hareketinin rolünü yok saymak biçiminde şekillenmiş olsa da kanımızca böyle bir değerlendirme eksik kalacaktır. Konu diğer boyutlarıyla birlikte incelemeye değerdir. Türkiye’de yaygın olarak tercih edilen, işçi sınıfı mücadelesini veya birikimini 1960’lardan başlatma eğilimi, o tarihte yükselen mücadelenin yalnızca Anayasa ve yasalarla bağlantılı olduğunu düşünmek anlamına gelir. Böyle bir düşünce 1960 öncesi birikimi yok saymaya, dahası toplumsal yaşamın çok faktörlü, çok yönlü ve çok düzeyli gelişim sürecini ihmal etmeye yol açacaktır. Bu çalışmada Türkiye’de 1961 Anayasası ile anayasal güvenceye kavuşturulan grevli toplu sözleşmeli sendikal hakların yasalaşma aşamasında (1960-1963) gerçekleşen belli başlı işçi eylemleri incelenerek, işçi sınıfının eylemlilik birikimi ve sürece olan katkıları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Grev hakkı, Sendikal haklar, 1961 Anayasası, İşçi eylemleri.

Giriş

Türkiye’de sosyal hakların özel olarak da sendikal hakların yasalaşma sürecine baktığımızda mevzuatın Batılı sanayileşmiş ülkelere göre kronolojik olarak oldukça geç oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunun pek çok sebebi olmakla birlikte, şüphesiz en belirleyici olanı Türkiye’de sanayileşmenin gecikmesine bağlı olarak işçi sınıfı oluşumunun da gecikmiş olmasıdır. Osmanlı’da çalışma yaşamına ilişkin ilk düzenlemelerin 1850’li yıllara uzandığı ileri sürülse de doğrudan toplu iş ilişkilerine yönelik ilk yasa 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu, çalışma ilişkilerini bütünsel bir biçimde düzenleyen ve grev hakkına ilişkin katı yasaların yer aldığı ilk iş yasası ise 1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanunu’nda yer alan cezai yaptırımli grev yasağına rağmen sendikal örgütlenmeye ilişkin hukuki bir yasak yoktu. Ancak 1938 tarihli ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu ile “sınıf esasına veya adına dayanan” cemiyetlerin kurulması yasaklandı. Bu düzenleme ile sınıf esasına dayalı cemiyetler olan sendikaların kurulması, fiili engeller yanı sıra hukuken de yasaklanmış oluyor, böylece yasa,

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

İş Kanunu'nun düzenleme alanına almadığı sendikal örgütlenmeyi yasaklayarak onu tamamlamış oluyordu.

Bu mutlak örgütlenme yasağı, 1946 yılında II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan görece özgürlük ortamında Cemiyetler Kanunu'ndaki yasağın kaldırılması ile sona ermiştir. 1947 tarihli ve 5018 sayılı ilk Sendikalar Kanunu'nun çıkarılmasıyla ise örgütlenme hakkı sınırlı bir biçimde de olsa yasal düzenlemeye kavuşmuştur. Bu dönemde 1926 tarihli ve 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda yer alan Umumi Mukavele (Genel Sözleşme) hem İş Kanunu hem de 5018 sayılı Sendikalar Kanunu ile hukuken kullanılabilir olsa da grev hakkının yokluğu nedeniyle Umumi Mukavele bir toplu sözleşme hakkı haline gelememiştir. Bu nedenle 1961 Anayasasına kadar sendikal hakların diğer iki sacayağını oluşturan grev ve toplu pazarlık hakları engelli ve yasaklı kalmıştır.

Türkiye'de grevli ve toplu sözleşmeli sendikal hakların 1960 askeri darbesi sonrası Anayasal ve yasal güvenceye kavuşması çalışma ilişkileri ve emek tarihi yazınının tartışmalı konularından biridir. Dahası bu hakların 1980 askeri darbesi sonrasında ciddi bir biçimde sınırlanmış olması "tepeden" verilen hakların yine kolaylıkla geri alındığı yönünde değerlendirmelere yol açmıştır. 1960 sonrası yasalaşan sendikal hakların işçi hareketinin ve sendikaların bir katkısı olmadan, asker-bürokrat-aydın elitlerin çabalarıyla sağlandığı değerlendirilmesi çalışma ilişkileri ve emek tarihi yazınında geniş bir yer tutmaktadır. Bu konudaki genel eğilim hakların oluşum sürecinde işçi hareketinin rolünü yok saymak biçiminde şekillenmiş olsa da kanımızca böyle bir değerlendirme eksik kalacaktır. Bu çalışmada Türkiye'de 1961 Anayasası ile anayasal güvenceye kavuşturulan grevli toplu sözleşmeli sendikal hakların yasalaşma aşamasında (1960-1963) gerçekleşen belli başlı işçi eylemleri incelenerek, sürece olan katkıları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1950'ler İşçi Hareketi Birikiminin 'Sahneye Çıkması'

9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasında yüzde 61,7'lik oy oranıyla kabul edilen Anayasa; "Devletin sosyal adaleti sağlayacak şekilde ekonomik kalkınmayı planlama zorunluluğu..." ve "Bireyin mülkiyet ve girişim özgürlüğü hakkıyla birlikte ekonomik ve sosyal hakları..." da vaat ediyordu¹. Sendikal hak ve özgürlüklerin o tarihten sonra hükümet belgelerinde yer almaya başlaması Aydın'a göre, Anayasanın bu vadinin partiler tarafından yönerge olarak algılandığını gösteriyordu. Aydın, 29 Ağustos 1948 yılında Sadi İrmak'ın Ulus gazetesinde "CHP'nin grev hakkına karşı olduğunu" yazdığını ancak 20 Kasım 1961'de CHP Genel Başkanı İsmet İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinin programında toplu iş sözleşmesi ve grev hakkına yer verilmesinin anayasa sonrası sendikal hak ve özgürlüklere karşı tutum değişikliğinin net bir ifadesi olduğunu belirtir².

1 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları, 1996, s.186.

2 Zafer Aydın, "Kanunsuz" Bir Grevin Öyküsü, *Kavel* 1963, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s.9.

Feroz Ahmad'ın, "Teoride devlete sosyal adaleti sağlamak için ekonomik kalkınmayı planlama görevi verilmişti. Fakat pratikte devleti kontrol eden ve devletin çıkarlarını koruduğu güçler, mecbur bırakılıncaya kadar sosyal adalet yönünde her ilerlemeyi engelledi"³ derken işaret ettiği çelişkili durum, aslında Anayasa'nın kabulünden sendika yasalarının çıktığı 1963 Temmuz'una kadar işçi eylemlerinin arkasında yatan temel gerekçeydi. 1961 Anayasası'nda toplu sözleşme ve grev hakkı yer aldıktan sonra sendikaların talepleri grev hakkının bir an önce ve müdahalesiz bir biçimde yasal bir düzenlemeye kavuşması yönündeydi. Grev kanunu hazırlıkları sırasında, grev hakkına getirilecek sınırlamalar sendikaların büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. 16 Temmuz 1961 tarihli Hür Vatan gazetesine açıklama yapan Lastik-İş Sendikası Başkanı Rıza Kuas, "müdahalesiz grev hakkını sonuna kadar savunacağız" derken, Maden-İş Sendikası Genel Sekreteri Ruhi Yümlü, "Müsaadeli grev, hükümetin sendikalara doğrudan doğruya müdahale etmesidir. Bunu doğru bulmuyoruz" diyerek sınırlandırılmış bir grev hakkı istemediklerini ifade etmişlerdir⁴.

27 Mayıs sonrası sendikacılar arasındaki politik farklılıkların önemini yitirdiği ve daha iyi çalışma ve sosyal koşullar için mücadele bilincinin yükseldiği görülmektedir. 1960 öncesi dönemde işçi sınıfı mevcut sınırlayıcı hukuksal düzenlemeler içinde bile bir örgütlenme deneyimi yaşamış ve yeni dönem bu deneyim birikimi üzerine yükselmiştir⁵. 1961 sonrası işçi eylemlerinde yaşanan sıçramayı "Türkiye işçi sınıfı tarih sahnesine çıkıyordu" şeklinde yorumlayan Çelik, bu eylemlerin düşük ücretlerden, kötü çalışma koşullarına, grev yasasının çıkarılmasına, kamu işletmelerinin yöneticilerinin despot tavırlarına gösterilen tepkiye kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığını belirtiyordu⁶. Fişek'in yaptığı bir derlemeye göre, sendikal yasalar çıkmadan önce 1961-63 döneminde 10 grev, 6 oturma grevi, 7 sakal grevi, 12 sessiz yürüyüş, 5 miting ve gösteri gerçekleştirilmiştir⁷. 5 bine yakın Sümerbank işçisinin yalınayak yürüyüşü (25 Kasım 1961), Saraçhane Mitingi (31 Aralık 1961), 5 bine yakın işsiz Ulus Meydanı'ndan TBMM'ye yürüyüşü ve polisle çatışmaları (Açların Yürüyüşü, 3 Mayıs 1962), Yapı-İş Sendikasının Zonguldak Ereğlisi'ndeki düzenlediği miting ve işten atmalara karşı protestolar (12-13 Ağustos 1962) ve Kavel grevi (Ocak 1963) 1961-1963 döneminde yaşanan belli başlı işçi hareketleridir⁸.

İzmir İşçi Yürüyüşü

25 Kasım 1961 tarihinde Türk-İşe bağlı İzmir İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Burhanettin Asutay'ın "(...)Artık işçi hakkını arayacak duruma gelmiştir. Birlikten kuvvet doğacağını kabul etmiştir"⁹ diyerek öncülük ettiği İzmir İşçi

3 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.186.

4 Türk-İş, *Sendikalar ve Grev Lokavt Hakları*, Ankara: Türk-İş Yayınları, 1964, s.38.

5 Ahmet Makal, *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s.529.

6 Aziz Çelik, *Vesayetden Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.363.

7 Kurthan Fişek, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1969, s.57.

8 Fişek, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri*, s.57.

9 "Örnek Protesto", *Kim*, 30 Kasım 1961, s.25.

Yürüyüşü gerçekleşmiştir. Yüksek Hakem Kurulu'nun iş anlaşmazlıklarını sürüncemede bırakmasını protesto etmek ve "İzmir işçilerinin haklarını almak"¹⁰ hedefiyle tertiplenen yürüyüşe yaklaşık 3000 işçi katılmış ve 100 civarında pankart taşınmıştır¹¹. İşçilerin "Komünizmin düşmanıyız", "Grevsiz sendika olmaz", "Atatürk meşalemiz" dövizleri taşıdığı yürüyüşte çıplak ayakla yürüyen Asutay'ın boynunda "Lütuf değil hak arıyoruz ve alacağız" yazılı bir döviz asılıydı.

Çıplak ayaklarla ve takunyalı çok sayıda kadın ve erkek işçinin katıldığı sessiz yürüyüş halktan büyük destek görmüş ve *Kim Dergisi*'nin haberine göre yürüyüş "bu kadar nezih ve olgun bir yürüyüş daha görmedik" şeklinde yorumlayan yabancı basın tarafından filme alınmıştı¹². Yürüyüşün geniş katılımlı, olaysız ve ciddiyetle tamamlanması artık işçilerin "şuurlu bir kitle haline geldiklerini" ve haklarını almada kararlı olduklarını gösteriyordu. Eylem, 15 Ekim 1961 seçimlerinin ardından, İnönü'nün hükümeti kurma çalışmalarına başladığı dönemde 1960 sonrası yapılan ilk toplu işçi eylemi olması bakımından önemlidir.

Saraçhane Mitingi

1960 sonrası işçi eylemleri arasında şüphesiz en çok iz bırakan ve işçi hareketi tarihi açısından bir dönüm noktası sayılan Saraçhane Mitingi'dir. Türk-İşe bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin 31 Aralık 1961'de İstanbul'da düzenlediği ve 100 binden fazla işçinin katıldığı tahmin edilen Saraçhane Mitingi, işçilerin anayasada yer alan toplu sözleşme ve grev haklarının bir an evvel yasalaşmasını sağlamak amacıyla yaptıkları eylemlerin en önemli ve kitlesel olanıdır¹³. Mitingin diğer bir özelliği ise doğrudan siyasal iktidara yönelik ve siyasal taleplerin dile getirildiği bir miting olmasıydı. TİP'li sendikacıların da etkin rol aldığı miting, işçi sınıfının sosyal ve siyasal anlamda da bir sınıf haline gelmekte olduğunun habercisiydi¹⁴. Boran, Saraçhane Mitingi'ni, dar anlamda işçi hak ve talepleri için yapılan bir toplantı olmaktan çok, politik bir miting olarak tanımlar¹⁵.

3 Aralık 1961 tarihli *Öncü* gazetesine açıklama yapan İİSB Başkanı Avni Erakalın, neden miting kararı aldıklarını şöyle açıklamıştır:

"Hükümet programında en mühim işçi konusu olan grev hakkının tahditsiz ve kısa zamanda kanunlaşacağına dair kesin bir ifade bulunmadığını dikkate alarak yeni hükümetin çalışmalarına ışık tutmak amacıyla 31 Aralık Pazar günü taksim meydanında¹⁶ bir açık hava mitingi yapmaya karar vermiş bulunuyoruz."

10 "Örnek Protesto", *Kim*, 30 Kasım 1961, s.25.

11 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.2, "İzmir İşçi Yürüyüşü, 25.11.1961", İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.176

12 "Örnek Protesto", *Kim*, 30 Kasım 1961, s.27.

13 Artun Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.72.

14 Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık*, s.363.

15 Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1992, s.79.

16 Miting ilk önce Taksim'de yapılmak istenmiş ancak dönemin valisi Refik Tulga'nın izin vermemesi üzerine Saraçhane'de yapılmasına karar verilmiştir.

Erakalın'ın söylediği "hükümet çalışmalarına ışık tutmak amacıyla" ifadesi mitingün doğrudan iktidarı hedef aldığı bir göstergesidir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü'nün 20 Aralık 1961'de düzenlediği İşçi Meseleleri Semineri'nde konuşan Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ise Saraçhane Mitingi'nin esas sebebinin "hükümet programındaki grev hakkı ve toplu sözleşme bahsindeki vaatlerin ne zaman gerçekleşeceğine dair bir zaman süresi konmaması" olduğunu belirtmiş ve "bazılarının 'işçi grev istemiyor bunu birkaç sendikacı istiyor' iddialarını bir gövde gösterisiyle tekzip etmek istediklerini" ifade etmiştir¹⁷.

31 Aralık 1961 sabahı 100 binden fazla işçi yürüyüşe geçerek altı koldan Saraçhane Alanı'na girdi. İşçiler yürüyüş ve miting sırasında, "Mebusa zam işçiye gam", "Sosyal adalet istiyoruz", "şartsız grev istiyoruz", "Lütuf değil hak istiyoruz", "Patronlar Cadillac'lı, işçiler yalınayaklı", "Grevsiz sendika silahsız askere benzer", "Maaş 350, kira 150 halimiz belli", "Grevi suç sayan zihniyet suçludur", "Harpte en öndeyiz, hakta en arkadayız", "Göbeğimiz yok ki kemer sıkalım" gibi sloganların yazılı olduğu dövizler taşıdılar¹⁸. Öncü gazetesinin yorumuyla "kendilerine kötü sözler, yazılar yöneltilmesin diye", dövizler arasında "komüniste aramızda yer yok", "komünizme düşmanız" gibi çok sayıda antikomünist sloganın yazılı olduğu pankartlar da mevcuttu¹⁹. Mitingün başlamasının ardından söz alan Avni Erakalın, tüm hür memleketlerde grev hakkı olduğunu, bu hakkın verilmesinin tedirginliğe yol açmaması gerektiğini belirtmiş; "Grev hakkının olduğu yerde demokrasi vardır. Bunun dışında demokrasi yoktur" diyerek grevin demokrasinin olmazsa olmazı olduğunu ve en kısa zamanda bu hakkın gerçekleşmesini istediklerini söylemiştir²⁰. Oldukça heyecanlı bir konuşma yapan Maden-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler ise;

"Patron endişesinden ve baskısından kurtulmadıkça ve yarınından emin olmadıkça iktisadi hürriyetten bahsedilemez. Birçok patronlar, hakkını isteyen işçilere karşı 'Ben fabrikanın duvarlarını yüksek yaptırırım. Buradan içeri kanun giremez. Benim kanunum paradır' diyor. İşçilerini limon gibi sıkıp, sonra posa gibi atmak istiyorlar. Hakkını almak için direnen işçiler ise vatan hainliği ve komünistlikle itham ediliyorlar (...) Vaatlere inanmıyoruz, tatbikat istiyoruz. Grev en tabii hakkımızdır, vermezlerse biz almasını biliriz"²¹.

diyerek bu konudaki kararlılıklarını dile getirmiştir. Daha sonra söz alan Tekgıda-İş Sendikası Genel Başkanı İbrahim Denizcier'in, "Ya grev hakkı verilecek ya da biz yasağa rağmen grev yapacağız." diyerek grev hakkının tanınmaması durumunda yapılacak grevlerden işçilerin sorumlu tutulmayacağını söylemesi²² Aydın'a göre Kavel grevinin işaret fişeği anlamına geliyordu. Petrol-İş

17 "İşçi Grev Hakkını Ciddiye Aldığını Mitingde Gösterecek", *Öncü*, 21 Aralık 1961, s.1

18 Yıldırım Koç, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.2, "Saraçhane Mitingi", İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.567.

19 "Sendikacılar Grev ve Kollektif Akit İstedi", *Öncü*, 1 Ocak 1962, s.1

20 "Sendikacılar Grev ve Kollektif Akit İstedi", *Öncü*, 1 Ocak 1962, s.1.

21 Koç, "Saraçhane Mitingi", s.567.

22 Koç, "Saraçhane Mitingi", s.567.

Sendikası Başkanı Ziya Hepbir ise görece daha yumuşak bir konuşma yaparak niyetlerinin hükümete karşı gelmek olmadığını belirtmiş ve “henüz yeterli bir çalışma düzenine sahip olmayan koalisyon hükümeti(nin), geçmişte düşülen hatalara düşmemesini, programında yer alan hususları güven oylaması sonunda unutmamasını” istediklerini vurgulamıştır. Ecevit’in bakan olmadan önce söyledikleri ile bakan olduktan sonraki uygulamaları çelişmediği takdirde Türk işçisinin her zaman onunla beraber olduğunu ve hükümetin bakanın faaliyetlerine engel olmamasını dilediklerini ifade etmiştir²³.

Mitingde son sözü alan Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ise;

“Grev ve kolektif iş akdini Türk işçisi değil, bir avuç sendikacı istiyor diyenlere bu heybetli topluluk en iyi cevaptır (...) Hiç kimseden sadaka istemiyoruz. İş gücümüzün alın terimizin, nasırlı ellerimizin ve mesaimizin karşılığını istiyoruz. İşçiyi istismar ederek, onun sırtından yükselen bir cemiyette demokrasiden bahsedilemez. Anayasayı çiğnemek isteyenler karşılarında sendikaları bulacaklardır. Grev hakkını ve kolektif çalışma akdini programına koyan karma hükümeti ve onun aydın çalışma bakanını destekliyoruz”²⁴

diyerek hükümetten anayasanın özüne uygun düzenlemeleri en kısa zamanda gerçekleştirmesini talep etmiştir.

Kim dergisi, mitingi, “Türk işçisi, ilk defa ve böylesine azametli bir topluluk halinde bir araya toplanmış, davasını kendine yaraşır ağırbaşlılık içinde ortaya atıp, aynı şekilde dağılmıştı”²⁵ şeklinde yorumlamıştı. Gerçekten de Saraçhane Mitingi, işçilerin politik bilinçliliğinin sınırlılığına karşın kendi taleplerini ilk defa bu kadar kitlesel bir biçimde ortaya koymalarını sağlayan bir miting olmuştur. Çelik’in ifadesiyle Türkiye işçi sınıfının tarih sahnesine çıkışı ve işçi hareketi açısından bir dönüm noktası olan bu eylem sonrasında işçi hareketinin yükselişi başlamıştır²⁶. Saraçhane Mitingi, yeni hükümeti işçi sorunlarına eğilmeye zorlama hedefine yönelik en önemli işçi gösterilerindedir.

Açların Yürüyüşü

Bu dönemin ilginç ve önemli eylemlerinden bir diğeri, Türkiye Yapı-İş Federasyonu üyesi işçilerin 3 Mayıs 1962’de Ankara’da yaptığı ve yankı uyandıran izinsiz yürüyüşü²⁷. Açların Yürüyüşü (İşsizlerin Yürüyüşü) olarak bilinen bu eylem, Fukara Tahir olarak bilinen Tahir Öztürk’ün başkanlığındaki Yapı İşçileri Federasyonu’nun örgütlediği 5000 civarındaki inşaat işçisinin, işkolundaki yaygın işsizliği protesto etmek, asgari ücretin saptanması ve çalışma koşullarının düzeltilmesi talepleriyle TBMM’ye yaptığı yürüyüşü²⁸.

23 “Sendikacılar Grev ve Kollektif Akit İstedi”, *Öncü*, 1 Ocak 1962, s.5.

24 Koç, “Saraçhane Mitingi”, s.568.

25 “Miting”, *Kim*, 3 Ocak 1962, s.22.

26 Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık*, s.365.

27 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.1, “Açların Yürüyüşü”, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.2.

28 M. Şehmus Güzel, *Türkiye’de İşçi Hareketi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016, s.196.

26 Nisan 1962 günü başvuru Ankara Valiliği'nden yürüyüş izni alınamamış olmasına rağmen, 3 Mayıs 1962'de Yapı-İş Federasyonu binası önünde toplanan ve ellerinde üzerinde "niçin bu sefalet solculara fırsat için mi?","Atatürk her şeyimizdir", "tarla verin ekelim, iş verin yapalım veya bir yol gösterin gidelim","Türk işçisi aç ve işsiz olabilir ancak komünist olamaz","Lafla peynir gemisi yürümez, iş istiyoruz", "Çalışın çok çalışın! Nerede?" gibi sloganların yazılı olduğu pankartlar olan 5000 civarındaki işsiz inşaat işçisi TBMM'ye doğru yürüyüşe geçti²⁹. Polislin engelleme çabaları ve barikatlar aşıldı ancak meclisin önünde işçiler asker müdahalesi ile karşılaştı³⁰. Emniyet mensupları müdahale ile işi halledemeyeceklerini anlayınca işçi grubundan yirmi kişilik bir heyeti meclis ve senato başkanları ile görüştürmeyi teklif etti. İşçileri dinleyen başkanlar bu dertlerin hepsinin farkında olduklarını, "kısa süre içinde yatırımların başlayacağını (...) ve inşaat mevsiminin açılacağını (...) ve bu talepleri Başbakan ve Çalışma Bakanı'na tekrar iletice(klerini)" söylediler³¹.

İşçi temsilcileri meclisteyken dışarıda pek çok işçi dövüldü ve gözaltına alındı. Eylem sonucu herhangi bir hak elde edilemedi ancak kamuoyunda oldukça ilgi uyandırdı ve destek gördü. Akis Dergisi'ndeki imzasız bir yazı, millete defalarca başlayacağı haberi verilen yatırımların hala neden başlamadığını sorarken ilgili bakanları suçluyor ve "(...)ve açlar yürüyor! Elbette yürüyecek İsmet İnönü! Tek başlarına sihirbazlar marifet gösterir. Memleketler ise ekiple idare edilir."³² diyerek yürüyüşün haklılığını vurguluyor ve hükümetin harekete geçmesi gerektiğini söylüyordu. *Yön Dergisi* ise eylemi şöyle yorumluyordu³³: "Hareket her türlü destekten ve yöneticiden mahrum olduğu halde, şuurlu ve ölçülüydü. Aç işçiler, hiçbir taşkınlıkta bulunmadılar. Lüzumsuz müdahaleler olmasa belki de en ufak bir hadise çıkmayacaktı. Fakat yalınayakların yürüyüşü, yalınayak olmayanları ürküttüğü için coplar işledi."

Kavel Grevi

1960-1963 döneminin hem nitelik hem de sonuçları itibarıyla en çok iz bırakan direnişi Kavel Grevi'dir. 1962 yılının ikinci yarısında, patrona iş yerindeki üretimi arttırmayı taahhüt ederek işbaşına gelen yeni genel müdür İbrahim Üzümcü, işçilerin 1957'den beri kıdemine göre aldığı ikramiyenin miktarını ve ödeme şartlarını değiştirme kararı aldı. Böylece pek çok işçi ikramiye alamaz duruma gelirken, kalanlar da eskisinden oldukça düşük bir miktar almaya başlamıştı³⁴.

Kazanılmış haklarının keyfi bir biçimde ortadan kaldırılması işçileri rahatsız etmiş ve işçiler üyesi oldukları Maden-İş sendikasının da bilgisi dâhilinde bu kararı protesto etmek için 31 Aralık 1962 günü iş yavaşlatma eylemlerine başlamışlardır. İşveren işten atma tehdidi ile sendikadan ayrılmaya zorladığı işçiler

29 "Laf değil, Af değil, İş, İş!", *Kim*, 9 Mayıs 1962, s.20

30 Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı'dan 2010'a*, Ankara: Epos Yayınevi, 2010, s.229.

31 "Laf değil, Af değil, İş, İş!", *Kim*, 9 Mayıs 1962, s.23

32 "Kör Bir Hükümet!", *Akis*, 7 Mayıs 1962.

33 "İşsizlerin Yürüyüşü", *Yön*, 9 Mayıs 1962, s.5-6.

34 Aydın, "Kanunsuz" Bir Grevin Öyküsü, s.23-24.

üzerinde etkili olamayınca dört işçiyi işten çıkarır. Bu olay üzerine Kavel işçileriyle görüşen Maden-İş Başkanı Kemal Türkler grev önerir. Grevin yasal olmadığı itirazlarına karşı “haklarını almak için başka bir yol olmadığını” söyler ve yaşanabilecek her türlü olumsuzluğa karşı işçileri uyarır. Aydın’ın 2008 yılında, Kavel işçilerinden Şaban Sansar’la yaptığı görüşmede³⁵, Sansar’ın o toplantıda Türkler’e “ikramiye için bu kadar risk almaya gerek var mı?” sorusu karşısında abisi Ali Sansar’ın verdiği yanıt işçi sınıfının hakları için ortaya koyduğu irade bakımından önemlidir: “Biz sadece ikramiye için grev yapmayacağız. Türkiye işçi sınıfının önünü açmak için grev yapacağız. Yasa mecliste. Fakat bir türlü çıkmıyor. Yasanın çıkması için belli insanların bir şey yapması lazım onu da biz yapacağız.”

Grev oylaması yapılmış ve çoğunluk “evet” demiştir. Grev hakkının, Anayasada yer almasına rağmen henüz yasallaşmadığı hatta yürürlükte olan 3008 sayılı İş Kanunu’na göre yasak olduğu bir dönemde bir sendikanın grev kararı alması ve kararın üyeler tarafından benimsenmesi oldukça zor bir iştir. O dönem Maden-İş Sendikasında yöneticilik yapan Şinasi Kaya’ya göre Kemal Türkler o günkü toplantıda şunları söylemiştir³⁶:

“İşvereninizin bu yasadışı tutumuna karşı Anayasa’daki hakların kullanılmasını gerekir. Anayasa’nın 47. maddesi, ‘İşçiler işverenle olan münasebetlerinde iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev hakkına sahiptirler. Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir’ demektedir. Biz bu hakkımızı yani Anayasal hakkımızı kullanmalıyız. Aradan geçen bunca zamana rağmen, toplu sözleşme grev yasası çıkarılmamıştır, bize göre bu kasten ve bilerek bir savaştır. Bu bir gasptir, önlenmelidir. Siz Kavel işçileri olarak bu işe öncülük edeceksiniz ve böylece Türkiye’de Anayasa’ya dayanarak bir hakkın kullanılabileceğini herkese göstereceksiniz. İnanıyorum ki, bu sayede sözü geçen yasaların çıkmasını da sağlayarak Türk işçisine önderlik edeceksiniz.”

28 Ocak 1963’te başlayan ve 36 gün süren grev uygulama itibarıyla “kanunsuz” olsa da hem Anayasa’nın grev hakkını tanımış olması, hem de edindiği toplumsal destek sayesinde meşru bir grev olarak algılanmıştır. Diğer taraftan hükümetin, iki bakanını arabulucu olarak görevlendirerek³⁷ greve doğrudan müdahil olması hem grevin meşruiyetinin hem de eylemin ne derece önemsendiği ortaya koymuştur.

Grev taraflar arasında imzalanan protokolle 3 Mart 1963’te başarılı bir biçimde tamamlanır. Protokolle ikramiyelerin ödenmesinin kabul edilmesi, 4 işçi hariç işten çıkarılan diğer işçilerin işe alınması, tazminatlı olarak işten çıkarılan 4 işçinin tazminatlarının ödenmesi karara bağlanmış, işçilerin talepleri büyük ölçüde yerine getirilmiştir³⁸. Aydın, Kavel grevini hem dar hem de geniş anlamıyla bir hak grevi

35 Aydın, “Kanunsuz” Bir Grevin Öyküsü, s.28.

36 “40 Yıl Sonra Kavel’e Dönmek”, *Evrensel Gazetesi*, 27 Ocak 2003, <https://www.evrensel.net/haber/138570/40-yil-sonra-kavel-e-donmek>, erişim tarihi: 9 Temmuz 2017.

37 “Kavel”, *Kim*, 8 Mart 1963, s.23.

38 “Kavel”, *Kim*, 8 Mart 1963, s.25.

olarak tanımlamıştır. Dar anlamda bir hak grevidir. Çünkü işçilerin kazanılmış hakları olan ikramiyelerinin ödenmemesi sonucu başlamıştır. Geniş anlamda bir hak grevidir. Çünkü, Kavel grevi doğrudan olmasa da dolaylı olarak bir grev hakkı talebidir ve grev kanununa bir müdahale çabasıdır. İçeriğine doğrudan bir etkisi olmasa da grev kanununun çıkışını hızlandırmıştır³⁹. 3008 sayılı yasadaki grev yasağına rağmen grevin kamuoyunda meşru olarak görülmesi katolik bir durum yaratmış ve egemen çevreleri rahatsız etmiştir. Bu nedenle pek çok kesimde grev kanununun bir an evvel çıkması gerektiği fikri dile getirilmiştir. Nitekim, grevin başlamasından kısa süre sonra 18 Şubat 1963'de Grev ve Toplu Sözleşme Kanunu meclise getirilmiştir⁴⁰. Kavel direnişi, sendikalar arasındaki anlayış farklılıklarını da su yüzüne çıkarmış ve DİSK'in kuruluşuna giden yolu açmıştır. Maden-İş sendikası ortaya koyduğu mücadeleci sendikal anlayış ve kazandığı prestijle DİSK'in kuruluşunda öncü bir rol oynamıştır. İşçiler arasında hak arama bilincinin gelişmesine büyük katkı yapan Kavel grevi, dile getirilen taleplerin ancak eylemin gücüyle dikkate alındığını ve hak aramanın bu temelde geliştirilebileceği doğrultusunda bir bakış açısı sağlamıştır⁴¹.

Sonuç

Sendikal hakların elde edilmesi/kazanılması mücadelesinde şüphesiz en çok göz ardı edilen ve aslında en çok incelenmeye değer birikim sendikal alana ilişkin olanıdır. 1960 sonrası işçi hareketinde ortaya çıkan canlanmanın anayasal güvence sayesinde bir anda ortaya çıktığını söylemek 1950'lerin birikimini yok saymak anlamına gelir. Bu canlanma 1950'ler boyunca biriken deneyim ve enerjinin 1960'ların başında uygun kanallar bularak ortaya çıkması şeklinde okunmalıdır. Aksi takdirde, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne bağlı sendikalar tarafından 1961 yılında gerçekleşen Saraçhane Mitingi'nde sıkıyönetim koşulları altında, 100 bin civarında işçinin sendikal yasaların çıkması için bir araya gelmesini salt kurumsal yapı değişikliği ile açıklamak olanaklı değildir. Yine 1963 tarihli sendikal yasalar Meclis'te görüşülürken örgütlenen ve yasaların hazırlanmasını hızlandıran Kavel Grevi de işçilerin grev hakkı talebi yönündeki iradelerini ortaya koydukları önemli bir örnektir.

İşçi sınıfının tüm hukuksal engellemelere ve dönemin vesayetçi yapısına rağmen ortaya koyduğu hak mücadelesine yönelik irade küçümsenmeyecek orandadır. Sendikal haklarının bilincinde olan ve grev hakkı istediğini her ortamda dile getiren, bununla ilgili çeşitli kampanyalar başlatan bilinçli bir grubun varlığını görmekteyiz.

Elbette ki 1961 Anayasası ve sonrasındaki sendikal yasaların oluşum sürecinde işçi mücadelesinin tek ya da en önemli belirleyici olduğunu söylemiyoruz. Ancak Türkiye'de yaygın olarak tercih edilen, işçi sınıfı mücadelesini veya birikimini 1960'lardan başlatma eğilimi, o tarihte yükselen mücadelenin yalnızca

39 Aydın, "Kanunsuz" Bir Grevin Öyküsü, s.141.

40 Aydın, "Kanunsuz" Bir Grevin Öyküsü, s.132-133.

41 Aydın, "Kanunsuz" Bir Grevin Öyküsü, s.142.

Anayasa ve yasalarla bağlantılı olduğunu düşünmek anlamına gelir. Böyle bir düşünce 1960 öncesi birikimi yok saymaya, dahası toplumsal yaşamın çok faktörlü, çok yönlü ve çok düzeyli gelişim sürecini ihmal etmeye yol açacaktır.

Kaynakça

- “40 Yıl Sonra Kavel’e Dönmek”. *Evensel Gazetesi*. 27 Ocak 2003.
- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları, 1996.
- Aydın, Zafer. “Kanunsuz” Bir Grevin Öyküsü, *Kavel 1963*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2010.
- Boran, Behice. *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1992.
- Çelik, Aziz. *Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Fişek, Kurthan. *Türkiye’de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1969.
- Güzel, M. Şehmus. *Türkiye’de İşçi Hareketi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016.
- “İşçi Grev Hakkını Ciddiye Aldığını Mitingde Gösterecek”. *Öncü*. 21 Aralık 1961.
- “İşsizlerin Yürüyüşü”. *Yön*. 9 Mayıs 1962.
- “Kavel”. *Kim*. 8 Mart 1963.
- Koç, Yıldırım. *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı’dan 2010’a*. Ankara: Epos Yayınevi, 2010.
- Koç, Yıldırım. “Saraçhane Mitingi”. *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.2. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, 566-568.
- “Kör Bir Hükümet!”. *Akis*. 7 Mayıs 1962.
- Makal, Ahmet. *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- “Miting”. *Kim*. 3 Ocak 1962.
- “Örnek Protesto”. *Kim*. 30 Kasım 1961.
- “Sendikacılar Grev ve Kollektif Akit İstedi”. *Öncü*. 1 Ocak 1962.
- Türk-İş. *Sendikalar ve Grev Lokavt Hakları*. Ankara: Türk-İş Yayınları, 1964.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.1. “Açların Yürüyüşü”. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, 2-3.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.2. “İzmir İşçi Yürüyüşü, 25.11.1961”. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998: 176.
- Ünsal, Artun. *Türkiye İşçi Partisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

View of Labour Movements of 1960-63 Period from Below

FEYZA TURGAY

Abstract: *The claim that trade union rights are gained thanks to military-bureaucratic-intellectual elites instead of labour movement and trade unions after 1960 has been occupying a large place in labour relations and labour history literature. Even if the general tendency in this matter is to ignore the role of labour movement, this consideration does not seem right. The issue is worth analysing with other dimensions. Attempts to start labour struggle history in Turkey from the 1960's mean that the rising struggles of these times were only related to the constitution and laws. Such a thought will lead to ignore all struggles happened before 1960's on the one hand and the development process of social life with multidimensional and multidirectional perspectives on the other. This study investigates labour class union accumulation and its contribution to the process by evaluating the main labour movements in the time of recognition of trade union laws with right to strike in Turkey with 1961 constitution.*

Keywords: *Strike right, Trade union rights, 1961 Constitution, Labour movements.*

Yayın Koşulları / Publication Rules

1. İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan, erişime açık hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.
2. İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, iletişim, işletme, sanat, siyaset, şehir, tarih, toplum, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntembilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırma, inceleme ve çalışmalara yer verir.
3. Dergiye gönderilecek yazılar özgün olmalıdır, daha önce başka bir yerde yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.
4. Dergiye gönderilen makalelerin yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu ve yayımlanmaya hazır olarak gönderildiği kabul edilir. Bu kapsamda, yazım yanlışları bulunan makaleler değerlendirmeye alınmaz.
5. Editörler tarafından ön/biçimsel incelemesi yapılan eserler, değerlendirilmek üzere Yayın Kurulu'na sunulur. Yayın Kurulunca incelenen eserler, anonim en az iki hakeme gönderilir; hakemlerin raporları doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına; hakemden gelen rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yayımlanmamasına karar verilir. Yazar, verilen karardan, en kısa zamanda ve e-posta yolu ile haberdar edilir. Tamamlanmış veya düzeltilmiş yazı, Yayın Kurulu'nca tekrar hakeme gönderilebilir.
6. Yazılar Microsoft Word (Microsoft Office 98 ve üzeri sürümler) formatında olmalıdır. Yazı içinde resim, grafik, şekil veya tablolar kullanılmışsa, bu öğeler orijinal resim veya excel dosya olarak ayrı ayrı gönderilmelidir.
7. Dergiye gönderilecek yazılar Türkçe veya İngilizce olabilir.
8. Başlık yazısının altında yazar veya yazarların adları sıralı olarak yazılmalıdır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar veya yazarların unvanı ilk sayfanın altında (*) işareti ile gösterilir. Unvandan sonra, yazarın görev yaptığı kurum (Üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adı belirtilir. Akademik unvan dışında başka unvan kullanılmaz.
9. Makalelerde, 120-150 kelime arası Türkçe ve İngilizce öz / abstract, 5 kelimeyi aşmayacak şekilde anahtar kelime yer almalıdır. Türkçe makalelerde, Türkçe öz ilk sayfada; İngilizce abstract ise başlığı ile birlikte yazının sonunda yer alır. İngilizce makalelerde ise İngilizce abstract ilk sayfada, Türkçe öz başlığı ile birlikte yazının sonunda yer alır.
10. Dergiye gönderilen yazılarda Chicago dipnot-kaynakça sistemi kullanılmalıdır. (bkz. Atıf ve kaynakça yazım kılavuzu).

11. Yazıyla birlikte yazarın (veya yazarların) iletişim bilgileri (adı, unvanı, çalıştığı kurum, açık adresi, kolay ulaşım sağlanabilecek telefon numaraları, elektronik posta adresleri vb.) editörlere ulaştırılmalıdır.

12. Yayına kabul edilen yazıların yazar(lar)ı tarafından “Etik Sorumluluk Beyanı Formu” doldurularak editörlere iletilmelidir.

Ayrıntılı bilgi için bkz., <http://insanveinsan.org/yayin-kosullari>

For “Publication Rules” in English, see, <http://insanveinsan.org/en/yayin-kosullari>

Yazım Kuralları

A4 Kağıt düzeni

Kenar boşlukları: Sol: 3,5 cm Sağ: 3,5 cm Üst: 2,5 cm Alt: 2,5 cm

Metin içi

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraflarda girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 8 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Alıntı paragraflarda girinti boşluğu: Sol: 30 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Başlıklar

Yazı tipi biçimi: Koyu

Başlıklarda Yalnızca İlk Harfler Büyük olmalı (“ve”, “veya”, “ile” gibi bağlaçlar küçük harfle yazılmalıdır).

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 10 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Başlık numaralandırma

Öz, Abstract, Giriş, Başlıklar, Alt Başlıklar, Sonuç ve Kaynakça için hiçbir numaralandırma kullanılmamalıdır. Başlıklar ve alt başlıkların tümü koyu olmalıdır. Başlık ve alt başlıklarda kelimelerin ilk harfleri büyük, bağlaçlar küçük olmalıdır.

Dipnotlar

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 9 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 0 pt; Sonra: 0 pt; Satır aralığı: Tek

Kaynakça

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Asılı (Değer: 0,7 cm)

Paragraf aralığı: Önce: 2 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Tablo, Şekil, Grafik, Resim, Fotoğraf başlıkları

Yazı tipi biçimi: İtalik

Başlıklarda Yalnızca İlk Harfler Büyük olmalı (“ve”, “veya”, “ile” gibi bağlaçlar küçük harfle yazılmalıdır).

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 10 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Tablo başlıkları tablonun üzerinde, Şekil, Grafik, Resim başlıkları ise şekil veya grafiklerin altında verilmelidir.

Tablo veya Grafikler aşağıdaki gibi numaralandırılmalıdır.

Tablo 1: Tablo Başlığı

Grafik 2: Grafik Başlığı

Tablo içerikleri

Tablolar (satır, sütun ve hücreler) düzenleme sırasında karışıklığa ve veri kaybına yol açmayacak şekilde hazırlanmış olmalıdır. Bu çerçevede, makalelerde kullanılan tablolar, Word belgenin dışında, ayrıca Excel dosya içinde gönderilmelidir.

Şekil veya grafikler

Şekil veya grafikler Word dosya dışında, ayrıca Excel dosya olarak gönderilmelidir.

Resimler

Resim formatında olan öğelerin çözünürlüğü yüksek olmalı; resim öğeleri Word dosyanın haricinde, ayrıca yüksek çözünürlüklü resim dosyası olarak gönderilmelidir (Çözünürlük en az 300 DPI olmalıdır).

Yazıma ve atıflara dair diğer hususlar

Kitap, Dergi, Ansiklopedi vb. eserlerin yazımında bu tür eserler tırnak içine alınmalı veya koyu yazılmamalıdır. Kitap gibi eserler genel yazım kurallarına göre italik yazılmalıdır.

Dipnot ve kaynakça için Chicago dipnot ve kaynakça sistemi kullanılmalıdır.

Atıf ve kaynakça yazım kılavuzu için bkz.

<http://insanveinsan.org/form/Dipnot-kaynakca-yontemi.pdf>